

วารสาร
มนุษย์กับสังคม

JOURNAL OF MAN AND SOCIETY

ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (ก.ค. 68 - ธ.ค. 68)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Faculty of Humanities and Social Sciences
Mahasarakham University
ISSN 3027-6829 (Online)

วารสารมนุษย์กับสังคม

Journal of Man and Society

ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (ก.ค. 68 - ธ.ค. 68)

เจ้าของ: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
วัตถุประสงค์: เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ และส่งเสริมให้คณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิต รวมทั้งผู้สนใจได้เผยแพร่ผลงานวิชาการ ผลงานวิจัย ทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ที่ปรึกษาวารสาร: คณะบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบัณฑิตศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ขอบเขตเนื้อหา บทความวิจัยและบทความวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้แก่ อักษรศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ภาษาและภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และปรัชญาแห่งศาสตร์ความรู้ การพัฒนา และวัฒนธรรมศึกษา

กำหนดการออกเผยแพร่

วารสารมนุษย์กับสังคม ตีพิมพ์เผยแพร่ราย 6 เดือน (ปีละ 2 ฉบับ)
ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม

ทุกบทความที่ตีพิมพ์ต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewed) ในสาขาวิชานั้นไม่น้อยกว่าสามท่าน ทศนะและความคิดเห็นของบทความในวารสารฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ

ส่งบทความตีพิมพ์ได้ที่: <https://human.msu.ac.th/husocjournal>

ติดต่อกองบรรณาธิการวารสารมนุษย์กับสังคม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
อีเมล: husoc.msu.journal@msu.ac.th
โทร: 095-167-4698
เว็บไซต์: <https://human.msu.ac.th/husocjournal>

สงวนสิทธิ์ตามกฎหมาย

ISSN 3027-6829 (Online)

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ วารสารมนุษยศาสตร์กับสังคม

บรรณาธิการ รองศาสตราจารย์ ดร.ภาคภูมิ วรรณภา

กองบรรณาธิการ (ภายนอก)

ศาสตราจารย์ ดร.นันทนัย ประสานนาม
ศาสตราจารย์ ดร.บุษบา กนกศิลป์ธรรม
ศาสตราจารย์ ดร.ปรีศวรรค์ ยืนแสน
รองศาสตราจารย์ ดร.กตัญญู แก้วทานาม
รองศาสตราจารย์ ดร.กฤษ ทองเลิศ
รองศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช สังข์ขมณี
รองศาสตราจารย์ ดร.คารารัตน์ เมตตาริกานนท์
รองศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤษภ์ ชามะรัตน์
รองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังข์พันธานนท์
รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม
รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ปัญญาเมธีกุล
รองศาสตราจารย์ ดร.สมเกียรติ รัชช์ขมณี
รองศาสตราจารย์ ดร.สิริวรรณ นันทจันทูล
รองศาสตราจารย์ ดร.อรัญญา ศิริผล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญปรกาการ
Associate Professor Dr. Aldrin John J. Estonanto
Dr. Muhammad Aridan

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
มหาวิทยาลัยรังสิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยนเรศวร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
นักวิชาการอิสระ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Sorsogon State
University, Philippines
WISE Pendidikan
Indonesia, Indonesia

กองบรรณาธิการ (ภายใน)

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์
รองศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วรรณกิติร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกพร รัตนสุธีระกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิริติ ณะไชย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์ สมอาจ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ทองสุขแก้ง
อาจารย์ ดร.พิมพ์พร ภูครองเพชร
อาจารย์ ดร.หนึ่งฤทัย จันทคามิ
อาจารย์ ดร.อภิราตี จันท์แสง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิศักดิ์ สุขยั้ง และ อาจารย์ภัสรา นามแสง

เลขานุการ

อาจารย์ปภาวรินทร์ วรหิน

ผู้ช่วยเลขานุการ

นางสาวสกุลรัตน์ คำดี

พิจารณาตรวจสอบภาษาอังกฤษ

อาจารย์ภัศรา นามแสง

พิจารณาตรวจสอบภาษาไทย

อาจารย์ ดร.มุกจินทร์ ตักษณะวงษ์ และ อาจารย์พิมพ์ประไพ สุภารี

ออกแบบรูปเล่มและปก

อาจารย์อิสเรศ สุขเสณี

จัดรูปเล่ม พัฒนาเว็บไซต์ และระบบสารสนเทศ

อาจารย์พงษ์ศักดิ์ สังฆมณี และ นายอรรถสิทธิ์ ศรีรักษ์

บทบรรณาธิการ

ท่ามกลางกระแสธารของความเปลี่ยนแปลงในโลกยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารหลั่งไหลอย่างรวดเร็ว วารสารมนุษยศาสตร์ สังคม ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568) ยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางปัญญาเพื่อสำรวจและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่อุบัติขึ้นทั้งในมิติของคติชนความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างความหมายผ่านภาษาและวรรณกรรม โดยในฉบับนี้เราได้รับเกียรติจากผู้พิมพ์ที่ร่วมกันนำเสนอผลงานวิจัยและบทความวิชาการที่สะท้อนถึงรอยต่อระหว่างรากเหง้าดั้งเดิมกับการปรับตัวในบริบทสมัยใหม่ได้อย่างแหลมคม

เนื้อหาในฉบับนี้เริ่มต้นด้วยการสำรวจพลวัตของคติชนในพื้นที่ร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดและตีความความเชื่อผ่านสื่อบันเทิงในบทความเรื่อง “คติชนในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคติอาถรรพ์” หรือการใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสร้างสรรคกิจกรรมทางสังคมอย่าง “คติชนในเวทีการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลก” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมไม่ได้เลือนหายไป แต่ได้รับการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่นเดียวกับการศึกษา “กลวิธีทางภาษากับการสร้างวาทกรรมโชคกลางในรายการเรื่องเล่าเช้านี้และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์” ที่เผยให้เห็นการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องโชคชะตาผ่านพื้นที่สื่อสารมวลชนที่ทรงอิทธิพล

ในมิติของภูมิปัญญาและการขับเคลื่อนชุมชน วารสารฉบับนี้ได้นำเสนองานวิจัยที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากร ทั้งในระดับจิตวิญญาณและกายภาพ ผ่านบทความ “พืชผักพื้นบ้านในตำรายาโบราณอีสาน” และ “ข้าวดอกทราย: ภูมิปัญญาด้านอาหารและความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมชาวตำบลสะกอม จังหวัดสงขลา” ซึ่งล้วนตอกย้ำถึงคุณค่าขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่หล่อเลี้ยงชีวิตและสังคมอย่างยาวนาน สอดคล้องกับบทความที่ว่าด้วย “บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษา ตำบลเนินฆ้อ จังหวัดระยอง” ที่แสดงให้เห็นถึงกลไกการจัดการตนเองของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ ในส่วนของบทความวิชาการ เรายังได้รวบรวมงานเขียนที่วิเคราะห์ลึกลงไปในเรื่องของภาพแทน อำนาจ และพื้นที่ผ่านตัวอักษร ทั้งการศึกษา “ภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านตัวละคร ‘วงศ์อภัยเดหา’ ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา” และการถอดรหัส “สำนึกในถิ่นที่และการประกอบสร้างความหมายของสถานที่ในกวีนิพนธ์หอมแผ่นดินลาว” ซึ่งทำให้เรามองเห็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเชิงอรรถทางประวัติศาสตร์และพื้นที่ทางจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

กองบรรณาธิการใคร่ขอแนะนำหนังสือเล่มสำคัญที่จะช่วยให้นักวิชาการและนักเขียนสามารถสื่อสารแนวคิดของตนได้อย่างมีพลัง คือ “Made to Stick: ติดอะไรไม่เท่าติดหนีบ” โดย Chip และ Dan Heath ซึ่งตั้งคำถามถึงวิธีการทำให้ “ไอเดีย” ของเราโดดเด่นและเป็นที่

จดจำ ผู้เขียนได้เสนอหลักการที่ช่วยให้ความคิด “ติดหนึบ” ในใจผู้คน แนวคิดจากหนังสือเล่มนี้เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับโลกวิชาการ

สุดท้ายนี้ กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความทั้ง 8 เรื่อง และแนวคิดที่คัดสรรมาในฉบับนี้ จะเป็นเข็มทิศทางวิชาการที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นไปของมนุษย์และสังคมในหลากหลายมิติ ขอขอบคุณผู้สนับสนุนทุกท่านที่ร่วมแบ่งปันผลงานอันทรงคุณค่า และผู้ทรงคุณวุฒิที่ช่วยกลั่นกรองเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ภาควิชา ทรนภา
บรรณาธิการ

สารบัญ

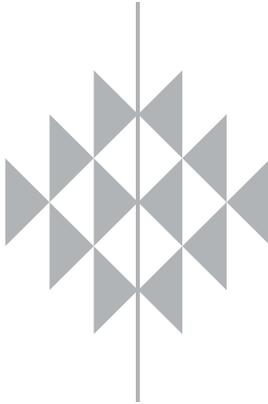
บทความวิจัย

- คติชนในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคติอาถรรพ์ 1
สิริกานดา อูตรแก้ว, นิตยา วรรณกิติร์
- พืชผักพื้นบ้านในตำรายาโบราณอีสาน 28
ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์
- บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษา 51
ตำบลเนินซ้อ อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง
วิศนุกร อุทัยศรี, จเร สิงห์โกวิท
- คติชนในเวทีการประกวด “ธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลก”: การสร้างสรรค์กิจกรรมการประกวด 74
นางงามด้วยทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น
สุรเชษฐ์ คูหาเลิศ
- ข้าวดอกกราย: ภูมิปัญญาด้านอาหารและความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมชาวตำบลสะกอม 117
อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
ชญาน์หัตต์ เอี่ยวเรืองสุริตี, นธิ เหมมันต์
- กลวิธีทางภาษากับการสร้างวาทกรรมโซคลากในรายการเรื่องเล่าเช้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ 142
ออนไลน์
สุทธิลักษณ์ สวรรยาวิสุทธิ์, ฐนพรรณ ฐูปหอม

บทความวิชาการ

- การศึกษาภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านตัวละคร “วงศ์อัญญาเดหา” 99
ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา
ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ, เขียรณพัฒน์ เมืองหลวง
- สำนึกในถิ่นที่และการประกอบสร้างความหมายของสถานที่ในกวีนิพนธ์ หอมแผ่นดินลาว 168
ของ ‘ลูกดอนกะเต็น’
ลาววัฒน์ สังข์พันธานนท์
- บทวิจารณ์หนังสือ เรื่อง Made to Stick ติดอะไรไม่เท่าติดหนีบ 194
ภาคภูมิ วรรณภา
- ข้อกำหนดการเสนอบทความวิชาการ/วิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์กับสังคม 199
- จริยธรรมการตีพิมพ์ผลงาน 200

คติชนในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์

สิริกานดา อุดรแผ้ว¹ และ นิตยา วรรณกิตร์²

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม^{1,2}

E-mail: 65010183004@msu.ac.th¹, nittaya.w@msu.ac.th²

วันที่รับบทความ: 14 กุมภาพันธ์, 2568

วันที่แก้ไขบทความ: 16 มิถุนายน, 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 19 มิถุนายน, 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลคติชนในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ประพันธ์โดยอัยย์ (นามปากกา) ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 3 ภาค ได้แก่ ภาคหัวใจ สีดำ ภาคสลักปิดเป็นกรรม และภาคพิเศษ จำนวน 21 เล่ม การศึกษาข้อมูลคติชนในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์นี้ ผู้ศึกษาพบว่า คติชนในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์ แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1. คติชนด้านการใช้ถ้อยคำ นำเสนอเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน สำนวนสุภาษิต และภูมินาม 2. คติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุ นำเสนอเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน 3. คติชนด้านศิลปะการแสดง นำเสนอเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้านในรูปแบบของการละเล่นที่ต้องใช้วัตถุสิ่งของ 4. คติชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณี นำเสนอเกี่ยวกับความเชื่อ รวมไปถึงประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ โดยคติชนที่ปรากฏมากที่สุดในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์ คือ คติชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ปรากฏ 7 ลักษณะ รองลงมาคือ คติชนด้านการใช้ถ้อยคำปรากฏ 6 ลักษณะ คติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุปรากฏ 5 ลักษณะ และคติชนด้านศิลปะการแสดง ปรากฏ 1 ลักษณะตามลำดับ ซึ่งคติชนที่ปรากฏทุกประเภทยังสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานความเชื่อในสังคมไทยในทุก ๆ ด้าน ซึ่งทำให้นวนิยายนั้นมีความน่าสนใจ อันเนื่องมาจากผู้อ่านมีพื้นฐานความเชื่อภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย ทำให้เข้าถึงความรู้สึกที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อสารถึงผู้อ่านได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การนำเสนอข้อมูลคติชนวิทยาในนวนิยายดังกล่าวมีบทบาท

สำคัญในการสร้างมิติแพนตาซีอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติชน ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเหนื่อธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีสังนางไม้ ไสยศาสตร์ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ และการนำอาถรรพ์ทั้งเวทมนตร์คาถาเข้ามาใช้ในการสร้างโครงสร้างเรื่องราว ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนตัวบทในเรื่องเท่านั้น หากยังสร้างเอกลักษณ์ของนิยายแพนตาซีไทยผ่านการผสมผสานระหว่างแนวคิดสมัยใหม่กับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ส่งผลให้เกิดบรรยากาศลึกลับ ความน่าสะพรึงกลัว และการสร้างโลกภายนอกความจริงที่ผู้อ่านสามารถเข้าถึงและสัมผัสได้ด้วยพื้นฐานทางวัฒนธรรมร่วม

คำสำคัญ: ข้อมูลคติชน การนิพนธ์นาคติอาถรรพ์ นวนิยายแพนตาซี

Folklore in the Novel *Garin: Mysterious Occult Case*

Sirikanda Udornphaew¹ and Nittaya Wannakit²

Faculty of Humanities and Social Sciences, Maharakham University^{1,2}

E-mail: 65010183004@msu.ac.th¹, nittaya.w@msu.ac.th²

Received: February 14, 2025

Revised: June 16, 2025

Accepted: June 19, 2025

Abstract

The objective of this article is to study the folklore information in the novel *Garin's Uncanny File*. This novel is divided into three parts, *Garin's Uncanny File*, *Garin's Uncanny Files II*, and the *Special Part*, with a total of 21 volumes. Throughout the study of this novel “*Garin's Uncanny File*”, the researcher found that the folklore in this novel can be divided into 4 aspects. 1) Folklore in verbal arts. These are topics related to folk songs, proverbs, dialects and toponym. 2) Material folklore which presents topics related to folk architecture. 3) Performing folk arts which presents topics related to traditional games more specifically to, Games involving manipulation. 4) Social folk customs which presents topics related to beliefs, and rituals. The most prominent form of folklore in *Garin's Uncanny File* is Folklore in Verbal Arts which appears in 29 folklores. The next most common form of folklore is social folk customs which appears in 26 folklores. Next, we have Material folklore which appears in 14 folklores. Then, we have Performing folk arts which appears in 1 folklore. The folk beliefs present in all types of folklore reflect the fundamental beliefs in Thai society. This makes the novel even more interesting because it is not only relatable but, readers have a foundation of belief under the context of Thai society and culture. This enables the readers to connect with the emotions that the author intends to convey effectively.

Keywords: Folklore, *Garin's uncanny file*, fantasy novel

บทนำ

นวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ เป็นนวนิยายแนวแฟนตาซีไทยที่แต่งโดยอัยย์ (นามปากกา) จัดพิมพ์โดยพูนีก้า สำนักพิมพ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 โดยปัจจุบันมีฉบับนวนิยายจำนวน 3 ภาค ได้แก่ ภาคที่ 1 “หัวใจสีดำ” จำนวน 8 เล่ม ภาคที่ 2 “สลักบิตเป็อนกรรม” จำนวน 11 เล่ม และภาคพิเศษ จำนวน 2 เล่ม

เรื่องราวนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ นั้นเกี่ยวกับเรื่องราวของตัวละครหลักชื่อการิน จินตเมธ และลัทธริมา วิกรานต์วรสริต ตัวละครการินนั้นเป็นเด็กชายที่เกิดมาในครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ ทำให้การินมีประสบการณ์และความชื่นชอบเกี่ยวกับด้านไสยศาสตร์ตั้งแต่จำความได้ และตัวละครลัทธริมา เป็นหญิงสาวร่วมชั้นกับการิน ซึ่งเป็นตัวละครที่มีญาณอาถรรพ์ทำให้สื่อสารกับวิญญาณ รวมถึงดึงดูสิ่งชั่วร้ายในจิตใจของมนุษย์และวิญญาณให้ออกมา จนสามารถทำให้เกิดสิ่งชั่วร้ายถึงขั้นเกิดโศกนาฏกรรมได้ เป็นเหตุผลที่ทำให้การินมีความสนใจในความสามารถพิเศษของลัทธริมา เมื่อญาณอาถรรพ์ของลัทธริมาได้เกิดขึ้นในคดีแต่ละเล่ม ทำให้การินและลัทธริมารวมถึงตัวละครประกอบได้มีการช่วยเหลือกัน โดยมีการินที่เป็นผู้นำแก้ไข โดยนำความรู้เกี่ยวกับเรื่องคาถา อาถรรพ์ ไสยศาสตร์มนต์ดำต่าง ๆ มาใช้ ทำให้ผ่านพ้นแต่ละเหตุการณ์มาได้ด้วยดี

เนื้อหาของนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ พิธีกรรม คาถา รวมไปถึงคติชนด้านต่าง ๆ ทำให้ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดทางด้านข้อมูลคติชน ซึ่งใช้การวิเคราะห์ข้อมูลคติชนที่ยึดตามกรอบแนวคิดของดอร์สัน ประกอบกับการอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมจากนิยามของนักวิชาการท่านอื่น เพื่อให้ให้เห็นลักษณะของข้อมูลคติชนแต่ละประเภทได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยสามารถจำแนกประเภทของคติชนได้ 4 ลักษณะ ได้แก่

คติชนด้านการใช้ถ้อยคำ ซึ่งเป็นการแสดงออกทางถ้อยคำ ในลักษณะของการถ่ายทอดเรื่องราวเหตุการณ์หรือความคิดของมนุษย์ เรื่องที่นำมาใช้ในการเล่าเรื่องมักเกี่ยวกับเรื่องแต่งหรือจินตนาการ มหาเทพ รวมไปถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

หรือข่าวท้องถิ่น เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน สุภาษิต ปริศนาคำทาย และ
ภูมินาม

คติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่เป็นวัตถุ
ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือวัตถุอื่นใดที่วัฒนธรรมได้กำหนดความหมายหรือคุณค่า
ให้วัฒนธรรมประเภทนี้นับเป็นข้อมูลวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตที่ถูกสร้างขึ้น
เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ วัฒนธรรมวัตถุยังหมาย
รวมถึงการประดิษฐ์ทางเทคโนโลยี และสิ่งประดิษฐ์ฝีมือมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย
เหตุนี้จึงครอบคลุมข้อมูลที่เป็นศิลปะพื้นบ้านหลากหลายประเภท เช่น จิตรกรรม
พื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน อาหาร
พื้นบ้าน และยาพื้นบ้าน

คติชนด้านศิลปะการแสดง มีหลากหลายด้านที่แยกย่อย ซึ่งมีลักษณะ
ที่แตกต่างกัน เช่น การฟ้อนรำแบบพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน ดนตรี
พื้นบ้าน

สุดท้ายคือคติชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นคติชนที่กล่าวถึงทั้งใน
ด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ผู้วิจัยจึงเห็นว่าหากนำข้อมูลทางด้านคติชนมา
วิเคราะห์เนื้อหาจะทำให้ทราบถึงข้อมูลที่ผู้ประพันธ์มีความตั้งใจจะสื่อถึงคติชนที่แฝง
อยู่ในเนื้อหาได้ อีกทั้งนวนิยายเรื่องนี้ยังได้สะท้อนพื้นฐานความเชื่อของสังคมและ
วัฒนธรรมไทยผ่านตัวบทที่มีความเกี่ยวข้องกับคติชนทั้ง 4 ลักษณะที่ปรากฏ ทำให้ตัว
ละครนำพาผู้อ่านที่มีรากฐานและพื้นฐานความเชื่อภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรม
ที่มีความใกล้เคียงกันได้รู้สึกร่วมไปกับตัวละคร ทำให้เข้าถึงอารมณ์ได้อย่างลึกซึ้ง
จึงส่งผลให้นวนิยายเรื่องนี้มีความน่าสนใจและน่าติดตามมากยิ่งขึ้น

จุดประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาข้อมูลคติชนวิทยาในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดของการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเชิงคติชนวิทยาที่นำมาประกอบสร้างนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ซึ่งใช้การวิเคราะห์ข้อมูลคติชนวิทยาที่ยึดตามกรอบแนวคิดของริชาร์ด ดอร์สัน ประกอบกับการอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมจากนิยามของนักวิชาการท่านอื่น เพื่อให้ให้เห็นลักษณะของข้อมูลคติชนวิทยาแต่ละประเภทได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยสามารถจำแนกประเภทของคติชนวิทยาได้ 4 ลักษณะ (นิตยา วรรณกิตร์, 2563) ดังนี้

1. คติชนด้านการใช้ถ้อยคำ หมายถึง ข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการใช้ถ้อยคำ (verbal art) แสดงออกมาในรูปแบบของการใช้คำพูด การขับร้อง หรือใช้เสียงเปล่งออกมาเป็นแบบแผนซ้ำ ๆ มีการถ่ายทอดและแพร่กระจายในลักษณะของมุขปาฐะ โดยไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่งคือใคร ดังนั้น คติชนประเภทนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral literature) แต่ภายหลังอาจจะมีการบันทึกข้อมูลไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบของการจารึก หนังสือ หรือบันทึกก็ได้ (นิตยา วรรณกิตร์, 2563)

2. คติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุ (Material culture) หมายถึง วัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่เป็นวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือวัตถุอื่นใดที่วัฒนธรรมได้กำหนดความหมายหรือคุณค่าให้ วัฒนธรรมประเภทนี้นับเป็นข้อมูลวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ วัฒนธรรมวัตถุยังหมายรวมถึงการประดิษฐ์ทางเทคโนโลยี และสิ่งประดิษฐ์ฝีมือมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงครอบคลุมข้อมูลที่เป็นศิลปะพื้นบ้านหลากหลายประเภท (นิตยา วรรณกิตร์, 2563)

3. คติชนด้านศิลปะการแสดง (Performing folk arts) หมายถึง ข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงต่าง ๆ ได้แก่ ดนตรี การรำ การเต้น ละคร และการละเล่นแบบพื้นบ้าน ลักษณะเด่นของศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ต่างจากการแสดงทั่วไปคือมักเป็นการแสดงอย่างไม่ตั้งใจมากกว่าจะจงใจนำเสนออย่างเป็นทางการ (นิตยา วรรณกิตร์, 2563)

4. คติชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับแนวปฏิบัติทางสังคม หรือวิถีการดำเนินชีวิตตามแบบประเพณีที่ถ่ายทอดกันมา มีลักษณะของการเน้นปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม มากกว่าทักษะการแสดงออกของปัจเจกบุคคล ข้อมูลประเภทนี้จะเป็นแบบแผนแห่งความประพฤติของกลุ่มชนซึ่งสังคมกำหนดขึ้น และบุคคลในสังคมก็ยอมรับยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นค่านิยมหรือเป็นวิถีแห่งชีวิต นับเป็นข้อมูลคติชนที่อยู่กึ่งกลางระหว่างวรรณกรรมมุขปาฐะและวัฒนธรรมวัตถุ ริชาร์ด ดอร์สันเรียกข้อมูลคติชนประเภทนี้ว่า “คติชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีสังคมพื้นบ้าน (Social folk custom)” ซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทย่อยได้ 3 ประเภท ได้แก่ ความเชื่อ (Belief), ประเพณี (Tradition) และพิธีกรรม (Ritual) (นิตยา วรรณกิตร์, 2563)

ขอบเขตของการวิจัย

นวนิยายเรื่องการริน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ในรูปแบบของนวนิยายเท่านั้น โดยพิมพ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 จนถึงเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ.2566 จำนวน 3 ภาค ได้แก่ ภาคหัวใจสีดำ ภาคสลักบิดเป็นอนกรรม และภาคพิเศษ รวมทั้งสิ้น 21 เล่ม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยมีกระบวนการดำเนินงานวิจัย 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีคติชนวิทยาของริชาร์ด ดอร์สัน เพื่อกำหนดกรอบการวิเคราะห์ ประกอบกับการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และไสยศาสตร์ในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย จากนั้นคัดเลือกและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากนวนิยายเรื่องการริน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ครอบคลุมภาคหัวใจสีดำ ภาคสลักบิดเป็นอนกรรม และภาคพิเศษ รวมทั้งสิ้น 21 เล่ม

โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกคือปรากฏองค์ประกอบทางคติชนประเภทความเชื่อ พิธีกรรม และไสยศาสตร์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยประยุกต์ใช้กรอบทฤษฎีคติชนวิทยาของดอร์สัน เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกข้อมูลคติชนตามประเภท ได้แก่ คติชนประเภทมุขปาฐะ (Verbal Folklore) คติชนประเภทวัตถุ (Material Folklore) และคติชนประเภทวิถีชีวิต (Social Folk Custom) จากนั้นวิเคราะห์โครงสร้างองค์ประกอบของคติชนในด้านบริบทการปรากฏ ความสัมพันธ์เชิงเนื้อหาต่อบริบทประกอบของวรรณกรรม ตลอดจนการปรับเปลี่ยนและผสมผสานรูปแบบคติชนในนวนิยาย

ขั้นสรุปและนำเสนอผลการวิเคราะห์ ผู้วิจัยสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อประมวลองค์ความรู้ด้านคติชนที่ปรากฏในนวนิยาย นำเสนอลักษณะเด่นของคติชนต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม อภิปรายความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมระหว่างคติชนในนวนิยายกับบริบททางสังคม และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Qualitative descriptive analysis) พร้อมข้อเสนอแนะเชิงวิชาการสำหรับการขยายผลการศึกษาวิจัยในอนาคต

ผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลคติชนในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลคติชนในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์นั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอคติชนในนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์นี้แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. คติชนด้านการใช้ถ้อยคำ หมายถึง ข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการใช้ถ้อยคำ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของการใช้คำพูด การขับร้อง หรือใช้เสียงเปล่งออกมาเป็นแบบแผนซ้ำ ๆ ซึ่งมีการถ่ายทอดและแพร่กระจายไปในลักษณะของมุขปาฐะ โดยไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ดังนั้น คติชนประเภทนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ แต่ภายหลังอาจจะมีการบันทึกข้อมูลไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ในรูปแบบของการจารึกหนังสือหรือบันทึกก็ได้ (นิตยา วรรณกิตร์, 2563) ซึ่งในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้น พบคติชนด้านการใช้ถ้อยคำทั้งสิ้น 6 ลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 เพลงพื้นบ้าน ในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้นนำเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับแต่ละคดี และเกี่ยวข้องกับความรู้สึกของตัวละครหลักในเรื่อง ซึ่งเป็นเพลงที่นำมาจากทั่วโลกเพื่อใช้ในการนำเสนอความรู้สึกหรือเนื้อหาที่เกี่ยวข้องผ่านบทเพลง โดยเพลงพื้นบ้านปรากฏทั้งสิ้น 17 บทเพลง ผู้วิจัยแบ่งประเภทของเพลงพื้นบ้านออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เพลงสมัยนิยม และเพลงพื้นบ้าน โดยเพลงส่วนใหญ่เป็นเพลงสากลที่คนนิยมฟัง เช่น A thousand years, See you again รวมไปถึงบทเพลงที่ใช้ในวันเกิด คือเพลง Happy birthday ซึ่งนิยมใช้กันทั่วโลก อีกทั้งยังปรากฏเพลงกล่อมเด็กที่สะท้อนถึงความเชื่อ ค่านิยมของคนไทยที่มีคุณค่า แฝงข้อคิดคติสอนใจผ่านบทเพลงกล่อมเด็กนี้ด้วย ซึ่งในนวนิยายมักจะปรากฏบทเพลงเหล่านี้ในบทสรุปของแต่ละคดี ดังตัวอย่าง

เพลงจันทร์เอ๋ยจันทร์เจ้า

“เสียงตอกตะปูล่างน่ากลัว ผมกลัวว่าผานจะไม่ชอบ จึงร้องเพลงกล่อมเขา”

“จันทร์เอ๋ยจันทร์เจ้า ขอข้าวขอแกง ขอแหวนทองแดง ผูกมือน้องข้า ขอช้าง
ขอม้าให้น้องข้าขี่ ขอเก้าอี้ให้น้องข้านั่ง”

(อัยย์, 2558ก, กริชสะกดวิญญูณ, น. 244)

จากเพลงดังกล่าว ผู้ประพันธ์ได้นำเพลงจันทร์เอ๋ย จันทร์เจ้ามาจากเพลงกล่อมเด็ก “จันทร์เจ้าเอ๋ย” จากหนังสือบทกลอนกล่อมเด็ก ซึ่งเพลงกล่อมเด็กนั้นเป็นเพลงที่ผู้ใหญ่ร้องขับกล่อมให้เด็กนอนหลับได้ง่ายขึ้น เพลงกล่อมเด็กส่วนใหญ่เป็นเพลงที่มีขนาดสั้น ทำนองลีลาเนิบช้าและมีจังหวะเอื้อนยาว ๆ เพลงเด็กในแต่ละภูมิภาคมีหลายชนิดแตกต่างกันไป ภาคกลางเรียกว่าเพลงกล่อมเด็ก ภาคใต้เรียกว่าเพลงชาน้อง เพลงร้องเรือ เพลงนอนนอน ภาคเหนือเรียกว่าเพลงอ้อลูก อ้อชา หรืออ้อจา ส่วนภาคอีสานเรียกว่าเพลงกล่อมลูก หรือเพลงนอนสาเด้อ (สุภัญญา สุจฉายา,

2543) โดยเพลงกล่อมเด็กที่ปรากฏข้างต้นนั้นมีข้อแตกต่างจากฉบับเดิมคือคำเริ่มต้นดั้งเดิมคือ จันทรเจ้าเอ๋ย โดยฉบับใหม่ได้ปรับเปลี่ยนเป็น จันทรเอ๋ยจันทรเจ้า ซึ่งเพลงนี้ไม่ทราบนามของผู้แต่งอย่างชัดเจน จากตัวอย่างนำมาจากคติตอนกริชสะกดวิญญาณ เป็นคติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพี่ชายน้องชาย การนำบทเพลงกล่อมเด็กมาใช้ในนวนิยายนั้นส่งผลให้เกิดจินตภาพมากขึ้น อีกทั้งยังทำให้รู้สึกถึงตัวละครมากยิ่งขึ้น ซึ่งบทเพลงกล่อมเด็กนี้ใช้ในตอนที่พี่ชายกล่อมน้องให้นอนหลับ จึงได้นำบทเพลงที่เกี่ยวข้องข้างต้นนี้มาใช้ในนวนิยาย นอกจากนี้ยังปรากฏเพลงสมัยนิยมเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นนวนิยายร่วมสมัยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมทั้งมีความเป็นนานาชาติอยู่ในตัวบท ดังนี้

เพลง Tears In Heaven

เป็นบทเพลงของ Eric Clapton ซึ่งปรากฏบทเพลงนี้ในคติคราสสี่เลือด ซึ่งแสดงถึงความเศร้า การจากลา การพบกันอีกครั้งในชีวิตหลังความตาย ดังตัวอย่าง

“เพลงที่พี่...ขอร้อง...ร้องยังไง...นะ...ผม...ร้องไม่ได้”

“ผมอืม ตามองพระจันทร์บนท้องฟ้า และเริ่มร้องเพลงออกมาเบา ๆ ให้มีเพียงผมและเขาที่ได้ยิน”

“Would you know my name

If I saw you in heaven?

Would it be the same

I must be strong and carry on

Cause I know I don't belong here in heaven...”

“ผมชอบ...เพลงนี้...ผมไม่รู้จักความหมาย แต่ทำไม...ฟังแล้ว ถึงอยากร้องให้ก็
ไม่รู้”

“คนที่ร้องเพลงนี้...อยากบอกกับลูกชายของเขาที่อยู่บนสวรรค์...ว่า เขาจะมีชีวิต
อยู่ต่อไป”

“อืม...เด็กคนนั้น คงเหมือนกับผม...ณิฆมานเงยหน้าขึ้นมองผม

พี่วิญญาณ...แล้วเมื่อไหร่...ผมจะได้ไปสวรรค์”

(อัยย์, 2558ข, คราสสี่เลือด, น. 247)

จากบทเพลงข้างต้นผู้ประพันธ์เลือกใช้บทเพลง Tear in Heaven ซึ่งมีเนื้อหาสะท้อนถึงการจากลา การพบกันอีกครั้งบนสรวงสวรรค์หรือชีวิตหลังความตายว่าเราจะได้พบกันอีกครั้งหรือไม่ และสะท้อนความคิดถึงดังเช่นตัวละครหลักในคดีนี้ รู้สึกไม่อยากจะอยู่บนโลกนี้ อยากจบชีวิตและหวังว่าจะได้พบเจอคนที่รักหลังความตาย บทเพลงนี้ได้สะท้อนอารมณ์ของตัวละครที่รู้สึกร่วมกับบทเพลง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเข้าถึงอารมณ์ได้เป็นอย่างดี

1.2 สำนวนสุภาษิต ที่ปรากฏในนวนิยายการินปรากฏในรูปแบบของการสนทนาทั่วไปของตัวละคร ปรากฏทั้งสิ้น 8 สำนวนสุภาษิต ซึ่งผู้วิจัยจะแบ่งลักษณะ สำนวนสุภาษิตออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ สำนวนสุภาษิตสนทนาทั่วไป เช่น ปากไม่สิ้น กลิ่นน้ำนม ผีเงาะปากมาพูด และสำนวนสุภาษิตเกี่ยวกับศาสนา เช่น ความอุบัติแห่งผล ย่อมมีได้ด้วยการกระทำของตน (สภมมฺนา โหติ ผลูปตฺติ) และสวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ ซึ่งสำนวนสุภาษิตที่ปรากฏนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อด้าน พุทธศาสนาของคนไทย ทำให้การนำสำนวนสุภาษิตมาใช้นั้นสามารถเสริมแก่น เรื่องในด้านความเชื่อได้เป็นอย่างดี โดยจะใช้สำนวนสุภาษิตที่สอดคล้องกับบริบทของ การดำเนินเรื่องนั้น ๆ ดังตัวอย่างสุภาษิตความอุบัติแห่งผล ย่อมมีได้ด้วยการกระทำ ของตนเป็นพุทธศาสนสุภาษิตที่ใช้สั่งสอนในพระพุทธศาสนา ให้ผู้คนรู้จักสำรวม ระวังระมัดระวังในการกระทำของตนเอง ให้กระทำอย่างมีสติ ปรากฏในคดีปัจฉิมบทลิขิต อนุชการ ดังข้อความ

“สภมมฺนา โหติ ผลูปตฺติ”

“ความอุบัติแห่งผล ย่อมมีได้ด้วยการกระทำของตน”

(อัยย์, 2563, ปัจฉิมบทลิขิตอนุชการ, น. 16)

จากสุภาษิตข้างต้น ผู้ประพันธ์เลือกใช้พุทธศาสนสุภาษิตเพื่อสั่งสอนตัวละครในการดำเนินเรื่องราว รวมถึงสอดแทรกคำสั่งสอนในการดำเนินชีวิตให้กับผู้อ่าน อีกทั้งยังสามารถสะท้อนให้เห็นว่ามีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ

“ลัล... พวกเรายังเด็กน่ะก็คงมีอะไรที่ต้องทำผิดพลาดไปบ้างละ แต่ก็คงไม่ใช่บาปใหญ่โตนักหนอะไรหรอก มาม้าฉันชอบบอกว่าสวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ... ขอแค่เราไม่รู้ว่าเราไม่ได้เจตนาทำผิดบาปลงไป และไม่คิดทำผิดซ้ำสอง ก็น่าจะได้รับการให้อภัยไม่ใช่หรือ ไม่ได้ไปปล้นจี้ใครเสียหน่อย จริงไหม”

(อัยย์, 2556, เสียงสะท้อนบาป, น. 31)

สำนวนสุภาษิตข้างต้นมีความหมายว่า ความสุขที่เกิดจากการทำความดี หรือความทุกข์ที่เกิดจากการทำความชั่ว ย่อมรับรู้ได้ด้วยใจของผู้กระทำเอง ซึ่งปรากฏจากบริบทที่ตัวละครสนทนากัน สื่อให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องสวรรค์และนรกได้ด้วย ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น นรกคือสถานที่ลงโทษผู้ทำความชั่ว เป็นสถานที่ปราศจากความสุขความเจริญมีแต่ความทุกข์ทรมาน เป็นสถานที่ลงโทษสัตว์ผู้ทำความชั่วหลังละโลกนี้ไปแล้ว และสวรรค์คือสถานที่เสวยสุขของผู้ทำความดีมี 6 ชั้น การตั้งชื่อชั้นสวรรค์นั้นตั้งตามชื่อเทวดาผู้ปกครอง และลักษณะหรือสมบัติของสวรรค์นั้น ๆ ด้วย นวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้น เป็นเรื่องที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาปบุญคุณโทษ สวรรค์และนรก จึงทำให้ปรากฏความเชื่อในรูปแบบการใช้สำนวนสุภาษิต

1.3 ภูมินาม ในนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้น เป็นการกล่าวถึงสถานที่ที่ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของแต่ละคดี ว่าตัวละครหลักนั้นได้เดินทางไปสถานที่อื่น ๆ หรือไม่ โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ภูมินามเฉพาะ ซึ่งแต่ละแห่งนั้นเป็นภูมินามที่คนไทยทั่วไปรู้จักเป็นอย่างดี เช่น ชะอำ เขาวราช เชียงใหม่ และภูมินามสร้างสรรค์ คือ ภูมินามที่ผู้ประพันธ์สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้มีความใกล้เคียงกับบริบทของภูมินามของประเทศไทย ได้แก่ เกาะบุหลัน ภูมินามต่าง ๆ ที่ปรากฏนั้นสามารถเสริมฉากให้ตัวบทมีความน่าสนใจ น่าค้นหา เนื่องจากภูมินามที่ปรากฏนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนไทย ดังเช่นจังหวัดเชียงใหม่ เป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคเหนือของประเทศไทย มีประวัติอันยาวนานเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา มีภาษาคำเมือง หรือภาษาไทยถิ่นเหนือเป็นภาษาถิ่น และมีศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ในแบบฉบับ

ของทางภาคเหนือ อีกทั้งมีสถานที่ต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นถิ่นภาคเหนือ ดังตัวอย่าง

“พอทานอาหารมือเช้าที่ทางเกสต์เฮาส์จัดให้เรียบริ่อย ทั้งสามก็ออกเดินทางท่องเที่ยวเชียงใหม่ โดยรสดีตัดลิ้นใจเริ่มทริปด้วยการพาเด็ก ๆ ไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพซึ่งอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองและที่พักมากนัก”

(อัยย์, 2556, เสียงสะท้อนบาป, น. 30)

จากตัวอย่างปรากฏภูมินามซึ่งกล่าวถึงจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งยังปรากฏวัดที่มีความสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่คือพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งเป็นสถานที่ที่คนท้องถิ่นรวมถึงนักท่องเที่ยวมักไปสักการบูชา อีกทั้งยังสามารถชมทิวทัศน์ของเมืองเชียงใหม่ได้อีกด้วย ในนวนิยายนั้นได้นำภูมินามจังหวัดเชียงใหม่และสถานที่สำคัญมานำเสนอทำให้ผู้อ่านเห็นองค์ประกอบของฉากที่มีสถานที่จริงในประเทศไทยชัดเจนมากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาอีกด้วย

เกาะบุหลัน เป็นภูมินามที่ผู้ประพันธ์สร้างสรรค์ขึ้นมา โดยใส่กิจกรรมที่คนไทยและชาวต่างชาตินิยมมาท่องเที่ยวในไทยเป็นจำนวนมากคือกิจกรรม Full Moon Party ดังข้อความ

“ดูเหมือนจะรู้อะไรมาบ้างนี่ ชายหนุ่มขยับแว่นกรอบเหลี่ยม เบือนหน้าจากการ์ตูนไปยิ้มให้ลัลลิตริมา คุณลัลล รู้จักเกาะบุหลันหรือเปล่าครับ”

“เกาะนี้เพิ่งเปิดตัวได้ไม่นานนัก จุดขายของเกาะนั้น นอกจากจะมีรูปร่างที่เหมือนพระจันทร์เสี้ยวกับธรรมชาติที่สวยงามแล้ว ยังมี Full Moon Party ที่เริ่มเป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยวอีกด้วย และเพราะเป็นเกาะขนาดเล็กที่มีรีสอร์ตใหญ่เพียงแค่แห่งเดียว คนที่มาก็เลยรู้สึกเหมือนได้มาปาร์ตี้บนเกาะส่วนตัวนะครับ”

(อัยย์, 2558ข, คราสสีเลือด, น. 38)

จากข้อความข้างต้นปรากฏภูมินามเกาะบุหลัน ซึ่งผู้ประพันธ์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ดำเนินเรื่องให้มีการเกิดโศกนาฏกรรมนั้นเป็นไปได้อย่างที่ผู้อ่านสามารถจินตนาการตามได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสังคมไทยมีที่ท่องเที่ยวยอดนิยมคือท้องทะเลซึ่งมีกิจกรรมต่าง ๆ ให้ทำมากมายรวมถึงการปาร์ตี้ริมชายหาด อีกทั้งผู้ประพันธ์ยังนำ

คำว่า Full Moon Party มาใช้กับคดีที่เกี่ยวข้องกับพระจันทร์ที่ทำให้เกิดคนตายได้อีกด้วย

2. คติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุ (Material culture) หมายถึง วัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่เป็นวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือวัตถุอื่นใดที่วัฒนธรรมได้กำหนดความหมายหรือคุณค่าให้ วัฒนธรรมประเภทนี้นับเป็นข้อมูลวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ วัฒนธรรมวัตถุยังหมายรวมถึงการประดิษฐ์ทางเทคโนโลยี และสิ่งประดิษฐ์ฝีมือมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงครอบคลุมข้อมูลที่เป็นศิลปะพื้นบ้านหลากหลายประเภท (นิติยา วรรณกิติร์, 2563) ซึ่งในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้นพบคติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุทั้งสิ้น 5 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

2.1 สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (folk architecture) ที่ปรากฏในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้นแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ สถาปัตยกรรมลูกผสม เช่น ศาลาสนับทึบวิเชียร สถาปัตยกรรมไทยประเพณี เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ วัดอุโมงค์ ถ้ำเชียงดาว และสถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น เช่น บ้านเรือนไทย ทั้งนี้สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้น ได้สะท้อนถึงพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมผ่านฉากที่ปรากฏในองค์ประกอบของตัวสถาปัตยกรรม อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อด้านต่าง ๆ เช่น พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัดต่าง ๆ ที่มีสถานที่จริงในประเทศไทย และยังเป็นวัดที่มีความสำคัญที่คนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่และคนไทยต่างนับถือด้วย ดังตัวอย่าง วัดอุโมงค์ หรือสวนพุทธธรรม ถือเป็นวัดยุคแรกๆ ของเมืองเชียงใหม่ โดยมีเอกลักษณ์สำคัญคือมีเจดีย์ประธานเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเจดีย์นั้นตั้งอยู่บนอุโมงค์ที่ออกแบบขึ้นเพื่อให้พระภิกษุใช้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือศึกษาพระธรรมคำสอนได้ดังตัวอย่าง

“วัดอุโมงค์เป็นอีกวัดที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ วัดแห่งนี้ดูกว้างขวางกว่าที่ลัทธิมามองเห็นจากด้านนอกมากนัก สองสาวเดินเที่ยวด้านนอก

จนวนครบรอบแล้ว จึงเดินไปยังส่วนที่มีซากของพระพุทธรูปเก่าแก่ประดิษฐาน
อยู่หลายองค์ เป็นภาพที่ทั้งสวยงามและน่าเกรงขาม ซึ่งมีฉันทินีกี่ถ้วยเอาไว้หลายรูป”

(อัยย์, 2556, เสียงสะท้อนบาป, น. 46)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ถึงสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อใช้สอย
ในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ วัดอุโมงค์ เป็นสถานที่ในการดำเนินเรื่อง
ที่ตัวละครเดินทางไป การเลือกสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ของผู้ประพันธ์สามารถ
สะท้อนความเชื่อทางพระพุทธศาสนาทำให้การดำเนินเรื่องมีความน่าสนใจและ
น่าติดตามมากยิ่งขึ้น ปรากฏผ่านองค์ประกอบฉากที่ทำให้คนไทยสามารถเข้าถึงได้
เนื่องจากมีสถานที่จริงที่สามารถติดตามและศึกษาประวัติของสถานที่นั้น ๆ ได้เพิ่มเติม
ทำให้ตัวบทมีความน่าเชื่อถือและเข้าถึงความรู้สึกของตัวละครได้มากยิ่งขึ้น

2.2 หัตถกรรมพื้นบ้าน ที่ปรากฏในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพณ์นั้น
เป็นการกล่าวถึงสิ่งของ อุปกรณ์ และเครื่องมือที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยมือ แฝงไปด้วยศิลปะ
และความงามเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น ซึ่งปรากฏทั้งสิ้น 2 ลักษณะ ได้แก่ หัตถกรรม
พื้นบ้านนานาชาติ เช่น ตุ๊กตาดารูมะ ตุ๊กตาชวาบติ ตุ๊กตาจูโม จงกว่อเจีย และ
หัตถกรรมพื้นบ้านไทย เช่น ตุ๊กตาตัวแทน ตุ๊กตาหุ่นกระบอก ซึ่งแสดงให้เห็นถึง
ความเชื่อที่หลากหลายของคนไทย ที่มีความเชื่อที่ผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งได้รับ
อิทธิพลจากประเทศใกล้เคียง เช่น ประเทศจีน ประเทศญี่ปุ่น อาทิ จงกว่อเจีย
เป็นศิลปะเชือกถักจีน โดยเริ่มมาจากการมัดผูกเครื่องมือต่าง ๆ ก่อนจะได้รับ
การพัฒนาารูปแบบที่หลากหลาย จนกลายเป็นเครื่องประดับตกแต่งที่มีความหมาย
มงคล ซึ่งประกอบด้วยตัวอักษรคำว่า เจีย มีส่วนประกอบของคำว่า จี ที่แปลว่ามงคล
เชื่อมโยงกับความเป็นสิริมงคลจึงนิยมนำมาเป็นเครื่องรางพกติดตัว ดังตัวอย่าง

“อันนี้เรียกว่าจงกว่อเจีย เป็นเชือกถักแบบจีน เขาวามันจะนำแต่เรื่องดี ๆ
มาให้ อันนี้ฉันพกติดตัวมานานแล้ว รัปไว้เถอะ ฉันรู้สึกถูกชะตากับเธอยังไงก็ไมรู้อ แล้วถือ
ว่าขอใจที่ช่วยฉันเมื่อวานด้วย”

(อัยย์, 2551, ควันเผาผี, น. 52)

จากตัวอย่างข้างต้น ทำให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังที่ปรากฏ ซึ่งเป็นเครื่องรางที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศจีน เพื่อขจัดสิ่งชั่วร้ายและเสริมความมงคลให้กับผู้ที่พกติดตัว ในเรื่องควีนเมาฉีจะเห็นว่าตัวละครมีการมอบจก้วอเจียให้กัน นอกจากนี้จะเป็นการมอบของขวัญเพื่อแสดงความรู้สึกที่ดีของตัวละคร ยังสะท้อนให้เห็นได้ว่าคนไทยมีความหลากหลายทางความเชื่อและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสังคม

3. คติชนด้านศิลปะการแสดง (Performing folk arts) คือ ข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงต่าง ๆ ได้แก่ ดนตรี การรำ การเต้น ละครและการละเล่นแบบพื้นบ้าน ลักษณะเด่นของศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ต่างจากการแสดงทั่วไป คือมักเป็นการแสดงอย่างไม่ตั้งใจ มากกว่าจะจงใจนำเสนออย่างเป็นทางการ (นิตยา วรณกิตร์, 2563) สามารถจำแนกได้ ดังนี้

3.1 การละเล่นพื้นบ้าน คือการกล่าวถึงการละเล่นพื้นบ้านมีบริบทแตกต่างกันไปตามรูปแบบของผู้ประพันธ์ ซึ่งในนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์พบคติชนศิลปะการแสดงเพียงหนึ่งรูปแบบ คือ การละเล่นผีถ้วยแก้ว เป็นการละเล่นอย่างที่พบทั่วโลก มีความเชื่อว่าผีหรือวิญญาณเข้ามาสิงสถิตที่ถ้วยแก้วเพื่อทำนายเรื่องราวในอนาคต ในประเทศแถบตะวันตกผีถ้วยแก้วจะเรียกว่า “วีจาบอร์ด” หรือ “กระดานวิญญาณ” ในนวนิยายการินนั้นปรากฏการละเล่นผีถ้วยแก้วในรูปแบบที่แตกต่างออกไป โดยมีการใช้สื่อออนไลน์เข้ามาใช้เพื่อให้เท่าทันยุคทันสมัยดังตัวอย่าง

“เธอรู้จักเกม Ballentine มั้ย”

“เกมออนไลน์ที่กำลังฮิตกันในตอนนี้แหละ”

“ใช่... เกมที่กำลังฮิตนั่นแหละ ในเกมนั้นมันจะมีดันเจี้ยนลับที่ถ้าใครได้เข้าไปเล่นแล้วหากผ่านออกมาจะได้ค่าประสบการณ์กับเงินคุณสามตลอดหนึ่งอาทิตย์...”

“แต่ทั้งไอ้ดันเจี้ยน ทั้งการคุณสามพวกนั้นมันเป็นเหมือนเหยื่อล่อให้คนหลงเข้ามาเล่นในเกมนั้นมากกว่า เพราะดันเจี้ยนที่ว่านั้นมันเป็นผีถ้วยแก้วในอินเทอร์เน็ต”

(อัยย์, 2551, เกมเชื่อมความตายออนไลน์มรณะ, น. 122)

ในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์พบการเล่นผีถ้วยแก้วในคดีเกม เชื่อมความตายออนไลน์มรณะ เป็นการละเล่นผีถ้วยแก้วในรูปแบบออนไลน์ ที่เรียกกัน ในนวนิยายว่า เกม Ballentine เป็นเกมออนไลน์ที่มีลักษณะคล้ายกับกระดานเกม เศรษฐีออนไลน์ แต่เป็นกระดานผีถ้วยแก้วที่ผู้สร้างมีความแค้นสร้างขึ้นเพื่อรอคอย เพื่อนสนิทให้กลับมาเล่นด้วยกัน เป็นเกมที่ใครสามารถเข้าเล่นได้ล้วนมีอันเป็นไป การละเล่นผีถ้วยแก้วสามารถสะท้อนถึงวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ได้ ซึ่งในนวนิยาย นั้นการใช้การละเล่นพื้นบ้านส่งผลให้ผู้อ่านเข้าถึงบทได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสังคมไทย รู้จักผีถ้วยแก้วกันอย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังเสริมให้องค์ประกอบของตัวบทนั้นมีความน่าสนใจจากการใช้คติชนร่วมกับสื่อออนไลน์ที่เท่าทันยุคทันสมัย

4. คติชนด้านขนบธรรมเนียม หมายถึง ข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับ แนวปฏิบัติทางสังคม หรือวิถีดำเนินชีวิตตามแบบประเพณีที่ถ่ายทอดกันมา ซึ่งในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์นั้นปรากฏคติชนด้านขนบธรรมเนียมทั้งสิ้น 7 ลักษณะ ที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

4.1 ความเชื่อ ที่ปรากฏในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์นั้น เป็นการกล่าวถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของแต่ละคดี ซึ่งพบลักษณะ ที่เป็นการกล่าวถึงความเชื่อทั้งสิ้น 3 ลักษณะ ได้แก่ ความเชื่อไสยศาสตร์ ความเชื่อ เหนือธรรมชาติ และความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งความเชื่อที่ปรากฏในนวนิยายนั้นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่มีต่อความเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็นเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เสริมให้แก่นเรื่อง มีความชัดเจน และความเป็นเอกลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทยที่นับถือ พระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีความเชื่อด้านไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยดังตัวอย่าง ความเชื่อเรื่องประตูปา นับเป็นหนึ่งในเป็นพิธีราชภัฏของโขนทวาร ซึ่งหมายถึง ประตูก่อที่สร้างขึ้นชั่วคราวสำหรับใช้ในพิธีกรรมที่เป็นสิริมงคลและขจัดความอัปมงคล การประกอบพิธีเรียกว่า พิธีโขนทวาร หรือพิธีเบิกโขนทวาร ซึ่งปรากฏอยู่ในตำรา พิชัยสงคราม โขนทวารนั้นมีทั้งพิธีหลวงและพิธีราชภัฏ ซึ่งประตูปานั้นเป็นพิธีราชภัฏ

ที่เกี่ยวข้องกับความตาย มีการสร้างประตูป่าสำหรับซักรศพลอดผ่านจากบ้านไปยังวัด เพื่อทำพิธีเผาหรือฝังหรือเก็บไว้รอทำพิธี ต้องตั้งประตูป่าตรงประตูที่จะนำศพออก โดยการนำกิ่งไม้ 2 กิ่งมาปักตั้งปลายขึ้น จับเป็นวงโค้งผูกประกบกัน เอาปลายศพหันเข้าประตูป่าก่อนเพื่อไม่ให้วิญญาณผู้ตายมองเห็นบ้าน ทำให้เกิดอาลัยหวนกลับบ้านเสร็จแล้วก็รื้อประตูป่าทิ้งทันทีเพื่อทำลายเส้นทางไม่ให้วิญญาณจำทางเข้าบ้านได้ดังตัวอย่าง

“ประตูป่า ชายหนุ่มตอบอย่างไม่มีปี่มิขลุ่ย เห็นเด็กสาวกะพริบตาอย่างงุนงง ก็อมยิ้มเล็ก ๆ และอธิบายต่อ นอกเหนือจากองค์ประกอบอื่น ๆ สิ่งที่ปลายเท้าของศพขึ้นไป นี้เรียกว่าประตูป่า ตามความเชื่อดั้งเดิมมีไว้เพื่ออัญเชิญวิญญาณออกจากสถานที่ที่เสียชีวิต และให้ตามไปรับส่วนบุญในงานศพ ซึ่งพอเสร็จพิธีจะทำลายประตูป่าทิ้งเพื่อไม่ให้วิญญาณย้อนกลับมา แต่ประตูป่าที่เห็น... มีการดัดแปลงพิธีกรรมอย่างเห็นได้ชัด หากให้ผมเดาก็คงเป็นการเชิญวิญญาณของผาณิตาออกมา เพื่อจุดประสงค์บางอย่าง”

(อัยย์, 2559, ตะปุดตอกโลงผี, น. 115)

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นความเชื่อในเรื่องของประตูป่าที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับความตาย โดยมีคนอัญเชิญวิญญาณคนที่ตายนั้นออกมาจากร่างเพื่อใช้วิญญาณในการดำเนินเรื่องต่อไป โดยดั้งเดิมจะมีความเชื่อว่าประตูป่าจะทำให้วิญญาณจำทางกลับบ้านไม่ได้ แต่ในนวนิยายมีการดัดแปลงเพื่อเป็นการอัญเชิญวิญญาณออกมาอีกทั้งยังทำให้เห็นถึงองค์ประกอบของตัวละครและฉากที่มีความโดดเด่นในเรื่องของความเชื่อที่ปรากฏนี้ด้วย และยังเสริมให้โครงเรื่องมีความโดดเด่นสมจริงอันเนื่องมาจากความเชื่อที่มีอยู่จริงในสังคมนี้

4.2 ประเพณี ที่ ปรากฏในนวนิยายการ์ตูน ปริศนาคดีอาถรรพ์นั้น เป็นการกล่าวถึงประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของแต่ละคดี ซึ่งพบลักษณะที่เป็นการกล่าวถึงประเพณีทั้งสิ้น 1 ลักษณะ คือ การแต่งงาน เป็นการทำพิธีเพื่อให้ชายหญิงอยู่กินเป็นผัวเมียกันตามประเพณี ทั้งนี้ การแต่งงานเป็นการประกอบพิธีเพื่อให้บุคคลสองคนสามารถใช้ชีวิตร่วมกันอย่างถูกต้องตามจารีตประเพณี ในประเทศ

ไทยยังมีคำอื่น ๆ อีกมากมายที่สื่อสารสาระเดียวกัน เช่น วิวาท์ สมรส ฯลฯ ซึ่งในกาาริน
ปริศนาคดีอาถรรพ์ ปรากฏประเพณีการแต่งงานของตัวละครสวดีและภัทระ อีกทั้งยัง
ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามยามดี ดังตัวอย่าง

“สิ้นเดือนนั้น... วันพิธีแต่งงานของรสวดีและภัทระก็มาถึง”

“วันถูกกำหนดตามฤกษ์สะดวก คู่บ่าวสาวมีการทำบุญตักบาตรอย่างเรียบง่าย
ในตอนเช้า โดยมีคนในครอบครัวตามไปด้วย”

(อัยย์, 2561ข, ญาณอาถรรพ์, น. 119)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ถึงประเพณีการแต่งงานซึ่งเป็นประเพณีที่มี
ตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งมีหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของการแต่งงานถูกบันทึกไว้เกิดขึ้น
ในปีพ.ศ. 2451 โดยอ้างอิงจากการนับการจดทะเบียนสมรสครั้งแรกในประเทศไทย
มีการบันทึกว่าคู่รักได้แลกเปลี่ยนคำมั่นสัญญาต่อกันและกัน ต่อหน้าพยาน พิธีแต่งงาน
ในสมัยนั้นเรียบง่าย มักจะเป็นการจัดงานเลี้ยงเล็ก ๆ ในครอบครัวหรือกลุ่มเพื่อน
ต่อมางานแต่งงานได้พัฒนารูปแบบและพิธีกรรมต่าง ๆ มากขึ้นตามยุคสมัย
จนกลายเป็นประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา เพื่อแสดงความรักต่อกันและกันโดยมีพยาน
เป็นแขกผู้มาร่วมงาน อีกทั้งยังปรากฏความเชื่อด้านฤกษ์ยามยามดีที่เป็นความเชื่อมา
ช้านาน คำว่าฤกษ์นั้น แปลว่าการมองดู การตรวจการพิจารณาดูคราวที่เหมาะสม เวลาที่
เหมาะสม จังหวะที่เหมาะสมเพื่อประกอบกิจการที่เป็นมงคลนั้น ๆ ซึ่งมีความเชื่อว่าจะทำให้
กิจที่ทำนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

4.3 พิธีกรรม หมายถึง การกระทำทางสัญลักษณ์ที่ถูกกำหนดอย่างเป็นทางการ
ในโอกาสเฉพาะ มิใช่ทำเป็นกิจวัตรประจำวัน และมักอิงความเชื่อในสิ่งเหนือ
ธรรมชาติหรืออำนาจลึกลับ ในนวนิยายกาาริน ปริศนาคดีอาถรรพ์ปรากฏการประกอบ
พิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์และอาถรรพ์ต่าง ๆ ทั้งสิ้น 2 ลักษณะ ได้แก่
พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ และพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับ
ไสยศาสตร์รวมถึงผสมผสานกับความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน เช่น
พิธีกรรมสะกดวิญญาณ พิธีกรรมการสังเวย พิธีเปลี่ยนชีพ พิธีกรรมเรียกความทรงจำ

และพิธีต่อชะตา เป็นต้น ซึ่งแต่ละพิธีกรรมในแต่ละคตินั้นยังส่งผลให้โครงเรื่องและฉาก มีความชัดเจนในความสัมพันธ์ของกับไสยศาสตร์ อีกทั้งยังส่งผลให้ตัวละครได้แสดง ความสามารถที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม ดังเช่นพิธีหนีกรรมที่ผู้ประพันธ์ สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้ตัวละครหลักมีเกราะคุ้มกันภัย อีกทั้งยังปรากฏการสวดบทชุมนุม เทวดา ซึ่งเป็นบทคุ้มครองให้มนุษย์พ้นภัย ดังตัวอย่าง

“พิธีจะเริ่มในอีกไม่ช้า หนูลั้รับบทสวดกับประคำนี้ไป ตั้งจิตให้มั่น ไม่ว่าจะเกิด อะไรห้ามวอกแวก อย่าหยุดสวดจนกว่าจะครบสิบสองจบ”

“สิบสองจบหรือคะ”

“บทสวดนี้เป็นบทชุมนุมเทวดา พลบค่ำวันนี้จะเป็นเวลาที่หนักหนาที่สุด ดาตุจากดวงของหนู พรุ่งนี้เป็นต้นไปก็จะพันเคราะห์ชั่วครว ดั่งนั้นสิ่งที่เราทำได้คือรอให้ ผ่านพ้นคืนนี้ไปเสียก่อน”

“เราจะเลียนแบบพิธีกรรมตั้งแต่สมัยพุทธกาล อัญเชิญเทพเทวดาทุกชั้นฟ้าลง มาชุมนุมกัน ภูต ผีชั้นต่ำไม่อาจย่างกรายเข้าใกล้ได้ กลายเป็นเกราะคุ้มกันภัยให้เธอ จนกว่าจะถึงพรุ่งนี้เช้าแล้วค่อยทำพิธีเชิญเทพกลับ”

(อัยย์, 2561ก, มรณะทูตทวงกรรม, น. 175)

จากตัวอย่างข้างต้นปรากฏภาพการสร้างสรรคพิธีกรรม ซึ่งผู้ประพันธ์ เรียกว่า “พิธีหนีกรรม” โดยจะใช้บทสวด “บทชุมนุมเทวดา” ซึ่งในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “ซัดสัคเค” ประกอบพิธีเพื่อเชิญเทวดามาร่วมฟังพระปริตรที่จะสวด และเป็น การแสดงไมตรีจิตของผู้สวด โดยหวังให้เทวดามีความสุขปราศจากทุกข์ และขอเทวดา คุ้มครองให้มนุษย์พ้นภัยอันตราย ไม่มีสิ่งชั่วร้ายมากล้ำกรายในพื้นที่นั้น ในนวนิยาย ปรากฏพิธีกรรมนี้ในคดีมรณะทูตทวงกรรม ซึ่งเป็นตอนที่ลัทธิมามีวิญญาณเข้ามาหวัง จะเอาชีวิตอยู่มากมาย จึงได้ประกอบพิธีกรรมนี้ขึ้นโดยนำบทสวดชุมนุมเทวดา ซึ่งมีใน พระพุทธศาสนาประกอบด้วย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาคติชนในนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า คติชนที่ปรากฏในนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในสังคมไทยผ่านการผสมผสานของวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นได้จากถ้อยคำ การกระทำ วิถีชีวิต จนทำให้เกิดเป็นประเพณี ความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้ประพันธ์ได้นำเสนอความเชื่ออันหลากหลายทั้งจากประเทศไทยและความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศใกล้เคียง เช่น ประเทศจีนและญี่ปุ่น เป็นการสื่อสารคติชนด้านต่าง ๆ ผ่านตัวละครที่ดำเนินเรื่องไปในสถานที่ที่มีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ผลการศึกษาขึ้น ผู้วิจัยมีทัศนะว่าคติชนสามารถสะท้อนถึงมุมมองทางด้านข้อมูลคติชนในนวนิยายทั้ง 4 ลักษณะ ได้แก่ คติชนด้านการใช้ถ้อยคำ คติชนด้านวัฒนธรรมวัตถุ คติชนด้านศิลปะการแสดง และคติชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ได้เป็นอย่างดี จึงทำให้ตัวบทนั้นมีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์สะท้อนผ่านความเชื่อและวัฒนธรรมต่าง ๆ ทำให้เนื้อหาในนวนิยายมีความสนุกสนานทั้งแฝงไปด้วยความเชื่อที่สามารถอ้างอิงได้จากวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่จริงของคนไทย ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงอารมณ์ในนวนิยายและสนุกสนานเพลิดเพลินดังที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อสารได้เป็นอย่างดี

การศึกษาข้อมูลคติชนในนวนิยายการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์นั้น พบว่ามีพิธีกรรม ความเชื่อ ไสยวัตถุต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ผู้วิจัยพบว่ามีความสอดคล้องกับการศึกษาของจุฑารัตน์ รีสุง และวัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน (2566) พบว่ามีการสร้างสรรค์เนื้อหาข้อมูลคติชน 2 ลักษณะ ได้แก่ การนำเสนอข้อมูลคติชนเดิม และการดัดแปลงข้อมูลคติชนเดิม นอกจากนี้ยังพบการสร้างข้อมูลคติชนจากการนำสิ่งของเครื่องใช้มาผสมผสานกับจินตนาการ และการผสมผสานคติชนกับเทคโนโลยีทำให้เกิดไสยวัตถุและพิธีกรรมใหม่อีกด้วย

คติชนทั้ง 4 ลักษณะส่งผลให้นวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทำให้มีผู้นิยมติดตามเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังส่งผลให้ตัวละคร โครงเรื่อง ฉาก และบทสนทนามีความเป็นธรรมชาติ สามารถดำเนินเรื่องไปได้เหมาะสม อีกทั้งผู้ประพันธ์ยังดึงความสามารถของตัวละครผ่านการประกอบพิธีกรรม วิถีชีวิตได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ทำให้ผู้อ่านมีความผูกพันและเชื่อถือตัวละคร อีกทั้งยังมีการดำเนินเรื่องไปยังสถานที่ต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านเห็นได้ถึงสถาปัตยกรรม ภูมินาม ทัศนกรรม อาหารและยาพื้นบ้าน และประเพณีที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องที่ โดยมีการอ้างอิงผ่านบริบทความเชื่อของคนไทย นอกจากนี้ยังปรากฏสถานที่ ที่มีจริงในประเทศไทยอีกด้วย ทำให้การศึกษาในครั้งนี้มีความครอบคลุมและปรากฏข้อมูลคติชนทุกประเภทได้อย่างครบถ้วน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาข้อมูลคติชนในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ นำมาสู่ประเด็นอภิปรายที่น่าสนใจหลายประการ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลคติชนวิทยากับงานวรรณกรรมแนวแฟนตาซี การใช้ข้อมูลคติชนวิทยานumerous ในนวนิยายแนวแฟนตาซีเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ระหว่างคติชนดั้งเดิมกับการสร้างสรรค์วรรณกรรมร่วมสมัย การที่ผู้ประพันธ์นำคติชนดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ในบริบทใหม่สอดคล้องกับแนวคิดของศิริพร ณ ถลาง (2559) ที่กล่าวว่า “คติชนสร้างสรรค์” (Creative Folklore) เป็นการนำองค์ความรู้ดั้งเดิมมาปรับใช้ในบริบทร่วมสมัย ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดมิติใหม่ในการนำเสนอวรรณกรรม ทั้งนี้ การผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในนวนิยายยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสุกัญญา สุจฉายา (2557) ที่ได้ศึกษาการปรับตัวของคติชนในสังคมไทยร่วมสมัยพบว่า คติชนมีการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

ข้อค้นพบที่สำคัญคือ การใช้คติชนในนวนิยายแนวแฟนตาซีไม่เพียงเป็นองค์ประกอบเสริมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนโครงเรื่องและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับเนื้อหา ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของกาญจนา วิชญาปกรณ์ (2563) ที่พบว่า คติชนในนวนิยายแนวแฟนตาซีส่วนใหญ่มักถูกใช้เป็นเพียงองค์ประกอบเสริมเพื่อสร้างบรรยากาศเท่านั้น แต่ในกรณีของนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ คติชนกลับเป็นแกนหลักที่กำหนดทิศทางของเรื่องและพัฒนาการของตัวละคร สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้คติชนในวรรณกรรมร่วมสมัยที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

2. การผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านคติชนในนวนิยาย การผสมผสานความเชื่อและวัฒนธรรมจากหลากหลายแหล่งทั้งไทย จีน และญี่ปุ่น ในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ สะท้อนปรากฏการณ์พหุวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย สอดคล้องกับแนวคิดของ Dundes (1980) ที่เสนอว่า คติชนไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งแต่มีการเคลื่อนไหวและแพร่กระจายข้ามวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) อันเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน

ข้อค้นพบใหม่จากการศึกษาคือ การข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมของคติชนในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังสะท้อนกระบวนการ “การปรับตัวเชิงวัฒนธรรม” (Cultural Adaptation) ที่ความเชื่อต่างวัฒนธรรมสามารถหลอมรวมและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ได้ ซึ่งแตกต่างจากงานของเสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2562) ที่มุ่งเน้นการศึกษาคติชนไทยในวรรณกรรมแบบแยกส่วน งานวิจัยนี้พบว่ากระบวนการผสมผสานคติชนข้ามวัฒนธรรมสร้างความน่าสนใจและมิติใหม่ให้กับงานวรรณกรรม ทำให้ผู้อ่านได้สัมผัสกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์การอ่าน

3. การสร้างสรรค์คติชนใหม่ในบริบทวรรณกรรมร่วมสมัย การสร้างสรรค์พิธีกรรม ความเชื่อ และไสยวัตถุใหม่ในนวนิยายเรื่องการิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ โดยการผสมผสานคติชนดั้งเดิมกับจินตนาการและเทคโนโลยี สะท้อนให้เห็นถึง

กระบวนการสร้างสรรค์ “คติชนสมัยใหม่” (Modern Folklore) ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Ben-Amos (1971) ที่กล่าวว่า คติชนไม่ใช่เพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่หยุดนิ่ง แต่เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่มีชีวิตและสามารถปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม

งานวิจัยของกิ่งแก้ว อัดถากร (2558) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงของคติชนในสังคมไทยเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปและมักยังคงรักษาแก่นเดิมไว้ แต่ข้อค้นพบใหม่จากการศึกษานวนิยายเรื่องการिनกลับพบว่า การสร้างสรรค์คติชนใหม่ในวรรณกรรมร่วมสมัยมีลักษณะของการปฏิวัติมากกว่าการค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง โดยการนำเอาเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่มาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมอย่างก้าวกระโดด จนเกิดเป็นมิติใหม่ของคติชนที่น่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑารัตน์ ธีสูง และวัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน (2566) ที่พบการสร้างสรรค์ข้อมูลคติชนใหม่จากการผสมผสานระหว่างสิ่งของเครื่องใช้ จินตนาการ และเทคโนโลยี

4. อิทธิพลของคติชนต่อองค์ประกอบวรรณกรรม คติชนทั้ง 4 ลักษณะที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องการอิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อองค์ประกอบทางวรรณกรรม ทั้งตัวละคร โครงเรื่อง ฉาก และบทสนทนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Bascom (1965) ที่กล่าวถึงบทบาทของคติชนในการสร้างอรรถสททางวรรณกรรม อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่แตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมาคือ คติชนในนวนิยายเรื่องการอิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ ไม่เพียงแต่สร้างอรรถสทเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพและความสามารถของตัวละคร เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่พบในงานวิจัยของวิมล คำศรี (2554) ที่ศึกษาบทบาทของคติชนในนวนิยายไทยร่วมสมัย จากการเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ นันทนัย ประสานนาม (2561) ที่ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้คติชนในนวนิยายไทยร่วมสมัย” พบว่า นวนิยายเรื่องการอิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ มีการใช้คติชนในระดับที่ลึกซึ้งและเป็นระบบมากกว่า โดยคติชนไม่เพียงเป็นภูมิหลังของเรื่องเท่านั้น แต่ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขับเคลื่อนพลวัต

ของตัวละครและโครงเรื่อง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกผูกพันและเชื่อในโลกของเรื่องเล่าได้อย่างลึกซึ้ง

5. การฟื้นฟูและสืบทอดคติชนผ่านวรรณกรรมร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่า นวนิยายเรื่องการริน ปริศนาคดีอาถรรพ์ มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูและสืบทอดคติชน ให้เป็นที่รับรู้ในกลุ่มผู้อ่านยุคใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของ กิ่งแก้ว อัทธจักร (2558) ที่กล่าวว่า การนำคติชนมาใช้ในสื่อร่วมสมัยเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ การที่ผู้อ่านจำนวนมากให้ความสนใจติดตามนวนิยายเรื่องการริน แสดงให้เห็นว่าคติชนยังคงมีพลังในการดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ หากนำเสนอในรูปแบบที่ร่วมสมัยและเข้าถึงได้ ซึ่งแตกต่างจากข้อสรุปของธนานันท์ ตรงดี (2564) ที่เห็นว่าคติชนกำลังสูญหายไปจากความสนใจของคนรุ่นใหม่ การนำคติชนมาประยุกต์ใช้ในนวนิยายเรื่องการริน ปริศนาคดีอาถรรพ์ จึงเป็นการสร้างพื้นที่ใหม่ให้กับคติชนในบริบทร่วมสมัย ทำให้คติชนยังคงมีชีวิตและมีความหมายต่อผู้รับสารยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอผ่านตัวละครที่มีความสามารถพิเศษ อันเนื่องมาจากความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลวิธีที่ทำให้คติชนดูมีพลังและน่าสนใจในสายตาของผู้อ่านร่วมสมัย

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

ในปัจจุบันยังมีนวนิยายแฟนตาซีเรื่องอื่น ๆ ที่อาจมีการนำเสนอคติชน แต่ยังไม่มีการนำมาศึกษา ดังนั้นกรอบแนวคิดที่ได้จากการศึกษาคีกรุ่นนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์คติชนในผลงานวรรณกรรมอื่น ๆ ได้

การศึกษาคีกรุ่นนี้มีข้อจำกัดในเรื่องของการศึกษาเฉพาะนวนิยายชุดเดียวและการใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเป็นหลัก สำหรับงานวิจัยในอนาคต ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบคติชนในนวนิยายแฟนตาซีไทยหลาย ๆ เรื่อง การวิเคราะห์เชิงปริมาณ การศึกษาการรับรู้ของผู้อ่าน และการใช้แนวทางสหวิทยาการที่ผสมผสานมุมมองทาง

มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยในวรรณกรรมสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา วิชญาปกรณ์. (2563). *คติชนในนวนิยายแนวแฟนตาซี*. มหาวิทยาลัยนเรศวร. กิ่งแก้ว อัดถากร. (2558). *คติชนวิทยา*. ม.ป.พ.
- จุฑารัตน์ รียุง และ วัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน. (2566). คติชนกับการสร้างสรรค์เนื้อหาในนวนิยายแนวสืบสวนของขวัญชุด การิน ปริศนาคดีอาถรรพ์ของอัยย์. *วรรณวิจักษ์*, 14(1), 45–60. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/VANNAVIDAS/article/view/263869>
- ธนานันท์ ตรงดี. (2564). *องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในวรรณกรรมพื้นบ้านไทย*. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นัทธนัย ประสานนาม. (2561). *การประยุกต์ใช้คติชนในนวนิยายไทยร่วมสมัย*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นิตยา วรรณกิติร์. (2563). พิธีจ ‘คติ’ และ ‘คน’ ด้วยศาสตร์ ‘คติชนวิทยา’ (พิมพ์ครั้งที่ 3). หจก. อภิชาติการพิมพ์.
- วิมล คำศรี. (2554). *บทบาทของคติชนในนวนิยายไทยร่วมสมัย (ดุष्ฎิณีพนธ์ปริญาปรัชญาดุष्ฎิณีบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2562). *คติชนสร้างสรรค์: บทสังเคราะห์และทฤษฎี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุกัญญา สุจฉายา. (2543). *เพลงพื้นบ้านศึกษา*. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2557). *วรรณคดีนิทานไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2562). *การศึกษาคติชนแบบแยกส่วนในสังคมไทยร่วมสมัย*. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- อัยย์. (2555). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน ควันเผาผี*.
พูนิก้า.
- อัยย์. (2556). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน เสียงสะท้อน*
บาป. พูนิก้า.
- อัยย์. (2558ก). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน กริชสะกด*
วิญญาณ. พูนิก้า.
- อัยย์. (2558ข). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน คราสลีเลือด*.
พูนิก้า.
- อัยย์. (2559). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน ตะปุดอกโลงผี*.
พูนิก้า.
- อัยย์. (2560). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ เล่ม 3 เกมเชื่อมความตายออนไลน์มรณะ*.
พูนิก้า.
- อัยย์. (2561ก). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน มรณะทูต*
ทวงกรรม. พูนิก้า.
- อัยย์. (2561ข). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาคสลักปิดเบือนกรรม ตอน ญาณอาถรรพ์*.
พูนิก้า.
- อัยย์. (2563). *การिन ปริศนาคดีอาถรรพ์ ภาค สลักปิดเบือนกรรม ตอน ปัจฉิมบทลิขิต*
อนธการ (ภาคจบ). พูนิก้า.
- Bascom, W. (1965). *The forms of folklore: Prose narratives*. University of
California Press. <https://doi.org/10.2307/538099>
- Ben-Amos, D. (1971). Toward a definition of folklore in context.
The Journal of American Folklore, 84(331), 3–15.
<https://doi.org/10.2307/539729>.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. Indiana University Press.
<https://doi.org/10.2979/2067.0>

พืชผักพื้นบ้านในตำรายาโบราณอีสาน*

ณรงค์ศักดิ์ ราชรินทร์

สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail: narongsak.r@msu.ac.th

วันที่รับบทความ: 3 สิงหาคม, 2567

วันแก้ไขบทความ: 6 มิถุนายน, 2568

วันที่รับบทความ: 2 กรกฎาคม, 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน เพื่อศึกษาความถี่สรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารโบราณ และเพื่อศึกษาบทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณ โดยศึกษาจากเอกสารโบราณอีสาน จำนวน 12 ฉบับ ผลการศึกษาพบว่า พบพืชผักพื้นบ้าน 66 ชนิด และสรรพคุณทางยา 588 ประการ ผักที่มีการใช้มากที่สุด ได้แก่ ชিং (59 สรรพคุณ, 10%) ย่านาง (54 สรรพคุณ, 9%) และพริก (43 สรรพคุณ, 7%) สรรพคุณหลักแบ่งตามกลุ่มโรค ได้แก่ โรคผิวหนัง (20.06%) ระบบอาหาร/ขับถ่าย (14.79%) และไข้/ไอ (10.03%) การวิจัยนี้ยังสะท้อนบทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณ 5 มิติ ได้แก่ การแพทย์พื้นบ้าน เศรษฐกิจและวิถีชีวิต นิเวศวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม และการส่งต่อภูมิปัญญา ผลการศึกษาช่วยเปิดเผยองค์ความรู้ดั้งเดิมและเสนอแนวทางการต่อยอดในการวิจัยทางเภสัชวิทยาและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากพืชผักพื้นบ้านต่อไป

คำสำคัญ: พืชผักพื้นบ้าน ตำรายาโบราณอีสาน สรรพคุณทางยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Local Vegetables in Isan Palm-Leaf Medical Manuscripts

Narongsak Rawarin

The Research Institute of Northeastern Arts and Culture,

Maharakham University

E-mail: narongsak.r@msu.ac.th

Received: August 3, 2024

Revised: June 6, 2025

Accepted: July 2, 2025

Abstract

This research aims to study the medicinal properties of local vegetables as recorded in Isan palm-leaf manuscripts, to analyze the frequency of their medicinal properties, and to explore the role of herbal plants in ancient Isan communities. The study was conducted on 12 Isan palm-leaf manuscripts and the findings reveal a total of 66 types of local vegetables and 588 medicinal properties. The most frequently used vegetables consisted of ginger (59 properties, 10%), Ya Nang (*Tiliacora triandra*) (54 properties, 9%), and chili (43 properties, 7%). The medicinal properties were categorized by types of illness including skin diseases (20.06%), digestive/excretory issues (14.79%), and fever/cough (10.03%). This research also highlighted five key dimensions of the role of herbal medicine in ancient Isan communities: traditional medicine, economy and way of life, eco-cultural systems, beliefs and rituals, and the transmission of local wisdom. The findings helped reveal traditional knowledge and provided the guidelines for further pharmacological research and the development of community products based on local vegetables.

Keywords: local vegetables, Isan palm-leaf manuscripts, medicinal properties, traditional wisdom

*This research project was financially supported by the revenue budget for the 2023 fiscal year of Maharakham University.

บทนำ

ตำรายาโบราณอิสานเป็นเอกสารโบราณที่บันทึกองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนดั้งเดิมของชุมชนอิสาน โดยใช้โบราณเป็นสื่อบันทึกด้วยอักษรธรรมหรืออักษรไทยน้อย เนื้อหาประกอบด้วยตำรับยาสมุนไพร วิธีการรักษาโรค พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ และความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพ ที่สืบทอดมาจากหมอยาพื้นบ้าน ตำรายาเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนภูมิปัญญาการรักษาโรคแบบองค์รวม (Holistic Medicine) ที่ผสมผสานระหว่างสมุนไพรและจิตวิญญาณ แต่ยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมทางนิเวศวัฒนธรรมของคนอิสานในอดีต ตำรายาโบราณอิสานถือเป็นเครื่องมือในการบันทึกองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของคนสังคมท้องถิ่นอิสานเป็นมาอย่างยาวนานและเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นเครื่องช่วยจดจำกัน การหลงลืมเกี่ยวกับตัวยาสมุนไพร ขั้นตอนการรักษา การพิจารณาวินิจฉัยโรค หรือแม้กระทั่งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ทั้งผู้ป่วย และญาติพี่น้องให้สามารถรอดสติ หรือแม้กระทั่งผ่อนคลายความวิตกกังวลใจในระดับหนึ่ง ซึ่งวัฒนธรรมการรักษาโรครักษาไข้เจ็บในสมัยโบราณนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2553) ได้กล่าวว่า การรักษาของแพทย์สมัยโบราณของจีนบ้าง ในวัฒนธรรมของอินเดียแดงเป็นต้นบ้างว่าเป็น holistic คือเป็นการรักษาแบบองค์รวม ที่มองดูและเกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งหมด แต่ความจริงการรักษาแบบองค์รวมในสมัยโบราณนั้นก็มิจุดอ่อนและความบกพร่อง บางทีก็เป็นองค์รวมแบบพว้า ๆ คลุมเครือคือมองทุกด้านจริง แต่ว่าแต่ละด้านก็ไม่ชัดสักอย่าง บางทีก็มองคลุมเครือไปเลยหรือไม่ก็มีความเชื่อถือปอนอยู่ ซึ่งอาจจะให้กลมกลืนกับยุคสมัยนั้น ๆ แต่คงใช้ไม่ได้กับปัจจุบัน หากแต่วิวัฒนาการการรักษายาบาลการดูแลสุขภาพของคนสังคมท้องถิ่นอิสานในปัจจุบัน ต่างก็เปิดใจให้กับการรักษาโดยสมุนไพรเพิ่มขึ้น ถือเป็นทางเลือกทางการรักษาที่ต้องสอดคล้องสัมพันธ์กัน เพราะข้อเด่นของการดูแลสุขภาพของคนสังคมท้องถิ่นแบบโบราณนั้นเน้นที่การบำรุงหัวใจดวงใจของผู้ป่วยด้วย

จากการวิเคราะห์ตำรายา 12 ฉบับ (ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์, 2564) ปรากฏโรคและตำรับยาประเภทออกฝี และไข้ มากที่สุดแสดงความเป็นโรคประจำถิ่นร้อนชื้น ในบริเวณดินแดนที่ราบสูงในอดีต และเภสัชวัตถุประเภทพืชมากที่สุด สะท้อนความองค์รู้ด้านการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์มีอยู่รายรอบตัว โดยผ่านการสังเกต จดจำ ทดลองใช้ประโยชน์ ส่งสม สืบสาน ส่งต่อองค์ความรู้ โดยการเรียนรู้ตัวต่อตัวแล้ว บางส่วนถูกบันทึกไว้ในเอกสารโบราณ แต่อีกหลายส่วนก็สูญสิ้นไปกับตัวหมอยา ซึ่งเอกสารที่นำมาศึกษาในบทความถือเป็นตัวแทนของตำรายาในเอกสารโบราณที่ กระจายกระจายอยู่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นภาคอีสานดังกล่าวนี้ ล้วนเกิด ประโยชน์ทั้งด้านการศึกษาภูมิปัญญาด้านนิเวศวัฒนธรรม สะท้อนออกมาจากข้อมูล ความถี่ของการใช้สมุนไพรในแต่ละเภสัชวัตถุชนิดต่าง ๆ นั้น สอดคล้องกับสมัย วรรณอุดร (2558) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาทางการสาธารณสุขอันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษ อีสานและลาวได้นำเสนอให้เห็นผ่านการรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้คนในชุมชน โดยใช้ สมุนไพรและวัตถุธาตุที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวในชุมชนทำให้รู้วิธีการสืบทอดส่งต่อสาระทาง การแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบันได้ด้านใดด้านหนึ่ง และ สอดคล้องกับ อุษา กลิ่นหอม (2552) ที่กล่าวถึงความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำการศึกษา เพื่อหาตำราและตำรับยาที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบันและผลสัมฤทธิ์ของการใช้ยา เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการพิจารณาในการพัฒนาแบบพื้นบ้านขั้นต่อไป และ ตำรายาที่เป็นตัวเขียนย่อมสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของผู้คน รวมถึงทำให้เห็นโรค วิธีการรักษาโรค การใช้สมุนไพรในอดีต ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญา พื้นบ้านที่สมควรอนุรักษ์ไว้ให้คู่กับสังคมสืบไป ซึ่งวิภา วิสเพ็ญ (2550) ได้กล่าวถึง คุณค่าด้านอักษรศาสตร์ การสื่อสารและการแพทย์พื้นบ้าน ไว้ว่า ตำรายานี้เป็นบันทึก องค์ความรู้ด้านการแพทย์ของหมอยาพื้นบ้านด้วยตัวอักษรโบราณเป็นการรับความรู้ ความเข้าใจของผู้คนที่มองว่า องค์ความรู้สมัยก่อนมักเป็นจารีตมุขปาฐะ (Oral Tradition) ที่เน้นการถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า ดังที่รับรู้กันอยู่ทีเดียว แต่ที่จริง ในชุมชนต่าง ๆ ได้มีการบันทึกไว้เพียงแต่อาจยังค้นไม่พบสูญหายหรือมีจำนวนน้อย

ผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งที่บันทึกไว้ในตำรายาจังหวัดมหาสารคามดังกล่าว อาจมีบางสิ่งซึ่งไม่ปรากฏในการบอกเล่าและไม่เหมือนกับที่มีการเผยแพร่ก็เป็นได้ ผลของการศึกษาจึงเป็นประโยชน์ทั้งด้านอักษรศาสตร์ การสื่อสารและการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งอาจนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบันได้ด้านใดด้านหนึ่ง เพราะตำรายาที่เป็นตัวเขียนย่อมสะท้อนให้เห็นภาษาและการสื่อสารตามแนวทางของคนในขณะนั้นที่สำคัญจะทำให้เห็นโรควิธีการรักษาโรค การใช้สมุนไพรในชุมชนสมัยก่อน ซึ่งอาจสังเกตเปรียบเทียบกับตำราโรค วิธีการใช้ยาสมุนไพรรักษาของหมอชาวบ้าน ที่จดจำจากครูที่บอกเล่าและสั่งสอนกันมาทำให้เกิดความชัดเจนและเกิดองค์ความรู้เพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2562) ได้นำเสนอวิธีคิดและความเชื่อเรื่องสุขภาพในตำรายาโบราณ จากเอกสารโบราณที่พบในจังหวัดมหาสารคาม โดยคัดเลือกโบราณที่ความโดดเด่นเฉพาะ กล่าวคือเป็นตำรายาเฉพาะผักหนอกหรือใบบัวบกอย่างเดียว ซึ่งได้ปริวรรตเอกสารโบราณขนาดสั้น พบวิธีคิด ได้แก่ 1) วิธีคิดทางศาสนาเรื่อง อานิสงส์ การให้ทานโดยการเผยแพร่ตำรายา 2) วิธีคิดทางไสยศาสตร์ เช่น การอยู่ยงคงกระพัน 3) วิธีคิดเรื่องยาวิเศษจากเมืองพิษณุโลก 4) วิธีคิดเรื่องคำสาบาน 5) วิธีคิดเรื่องยาวิเศษ/ยาทิพย์/ยาผีบอก ต้องให้ความเคารพ และ 6) วิธีคิดเกี่ยวกับพรมแดนทางภาษาที่ใช้ในตำรายา ซึ่งทุกวิธีคิดล้วนเป็นส่วนประกอบในตัวบทในตำรายาอันประกอบด้วย สมุนไพร จำนวน 15 ชนิด น้ำกระสายยา จำนวน 4 ชนิด มีสรรพคุณทางยา จำนวน 14 สรรพคุณ และ กรรมวิธีปรุงยา จำนวน 4 กรรมวิธี คล้ายกันกับปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ปรกช จิตต์อำมาตย์ (2565) ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานอีสาน โดยการปริวรรตคัมภีร์ใบลานอีสานเป็นอักษรไทยปัจจุบัน และจำแนกตำรับยาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานอีสานวิธีดำเนินการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการปริวรรตคัมภีร์ใบลานอีสานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาโบราณอีสาน ซึ่งคัมภีร์ใบลานอีสานที่ศึกษานี้ มีจำนวน 17 ลาน 34 หน้าบันทึกด้วยอักษรธรรมโบราณด้วยภาษาอีสานสั้น ๆ ได้ใจความชัดเจนผลการวิจัยพบว่าในคัมภีร์ใบลานนี้มีตำรับที่ใช้

บำบัดอาการของโรคและวิธีการบำบัดโรค จำนวน 51 ตำรับ วิธีการปรุงยา 26 วิธี ส่วนมากเป็นตำรับยารักษากลุ่มอาการไข้ที่มีลักษณะผื่นต่าง ๆ 19 ตำรับ กลุ่มโรคระบบทางเดินอาหาร 12 ตำรับ กลุ่มโรคระบบไหลเวียนเลือด 9 ตำรับ และกลุ่มโรคอื่น ๆ 11 ตำรับ ในคัมภีร์ไบลาน มีเภสัชวัตถุ 202 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ 186 ชนิด ธาตุวัตถุ 9 ชนิด และสัตว์วัตถุ 7 ชนิด และมีการตั้งค้ายหรือค้ำบูชาครู การใช้คาถา ในรักษาผู้ป่วยร่วมด้วย โดยสรุปคัมภีร์ไบลานอีสานแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยเป็นการดูแลแบบองค์รวม ทั้งทางด้านกายและทางจิตใจ และสามารถนำไปใช้ต่อยอดองค์ความรู้และถ่ายทอดให้แก่นิสิตนักศึกษาและประชาชนทั่วไปได้ใช้ดูแลสุขภาพในเบื้องต้นได้ และยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านไม่ให้สูญหายไป

สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน เป็นหนึ่งในหน่วยงานสำคัญที่เก็บรักษาตำรายาไบลานไว้จำนวนมาก ซึ่งแต่ละผู้ก็มีเนื้อหาเฉพาะด้าน เช่น ตำรับยาโรคผิวหนัง โรคระบบทางเดินอาหาร และโรคไข้ ฯลฯ การศึกษาก่อนหน้านี้ส่วนใหญ่เน้นการปริวรรต (ถอดความ) และวิเคราะห์เนื้อหาทางการแพทย์ แต่ยังคงขาดการเจาะลึกถึงบทบาทของพืชผักพื้นบ้านในฐานะทั้งอาหารและยา ซึ่งเป็นช่องว่างที่งานวิจัยนี้ต้องการเติมเต็ม แม้จะมีงานศึกษาดำรยาไบลานอยู่บ้าง แต่ยังมีประเด็นที่ยังไม่ได้รับการวิจัยอย่างละเอียด ได้แก่ ความถี่และความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านที่ใช้เป็นยาในตำรับต่าง ๆ การวิเคราะห์สรรพคุณทางยาของพืชผักที่ปรากฏในไบลานเปรียบเทียบกับความรู้สมัยใหม่ การนำองค์ความรู้ไปต่อยอด เช่น การพัฒนาสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) หรือการวิจัยทางเภสัชวิทยา งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษา ผักพื้นบ้าน 66 ชนิด และสรรพคุณ 588 ประการ ที่ปรากฏในตำรายาไบลานอีสาน เพื่อตอบโจทย์ช่องว่างดังกล่าว และอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่อาจสูญหายไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความถี่ในการใช้ผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน
2. ความถี่สรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน
3. เพื่อศึกษาบทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณ

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้มีขอบเขตการวิจัยคือตำรายาโบราณในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จำนวน 12 ฉบับ/ผูก ดังนี้

1) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 1 รหัส BL0001003 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 74 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ปริวรรตโดย นายสมัย วรรณอุดร

2) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 2 รหัส BL0001004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 28 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายธนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด

3) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 3 รหัส BL0001011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 16 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อุ่มอุราญ

4) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 4 รหัส BL0001012 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 50 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ธรรม น.1-13, ไทยน้อย น.14-16, ธรรม น.17-25 ปริวรรตโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย

5) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 5 รหัส BL0002011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 26 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

6) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 6 รหัส BL0005010 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 22 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อุ่มอุราญ

7) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 7 รหัส BL0005013 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 24 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อุ่มอุราญ เคยใช้เป็นข้อมูลใน ตำรายาวิดมหาชัย เล่ม 3

8) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 8 รหัส BL0005016 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 20 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมในวิดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีอักษรไทยน้อย 2 ลานสุดท้ายปริวรรตโดย นายอิทธิราช นันขันตี

9) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 9 รหัส BL0008006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 14 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดศรีสมพร บ้านแบก ตำบลนาทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เคยใช้เป็นข้อมูลในตำรายาวิดศรีสมพร ปริวรรตโดย นายสมัย วรรณอุดร

10) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 10 รหัส BL0009004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 36 หน้าลาน สมบัติวิดมหาชัย พระอารามหลวง ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปริวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

11) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 11 รหัส BL0011005 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 66 หน้าลาน เป็นตำรายาวิดป่าสักดาราม บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปริวรรตโดย นายชนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด

12) ตำรายาโบราณ ผูกที่ 12 รหัส BL0011006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทย มีจำนวน 16 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. คัดเลือกตำราयाที่สมบูรณ์ จากเนื้อหาตำราयाจากหลายแหล่ง จำนวน 12 ฉบับ/ผูก เพื่อให้สะดวกในการศึกษาผู้วิจัยจึงกำหนดรหัสใบลาน ความหมายของรหัส เช่น BL-0001-003 ได้แก่ BL หมายถึง ใบลานตำราयाในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, 0001 หมายถึง มัดที่ 0001, 003 หมายถึง ผูกที่ 003 โดยจำแนกเอกสารที่นำมาดำเนินการวิจัย จำแนกตามแหล่ง โดยดังนี้

1.1 ตำราयाจากหนังสือตำราया ที่จัดพิมพ์โดย โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 4 รายการ ได้แก่

- 1) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 1 รหัส BL0001003
- 2) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 7 รหัส BL0005013
- 3) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 8 รหัส BL0005016
- 4) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 9 รหัส BL0008006

1.2 ตำราที่ปริวรรตใหม่ โดยตรวจทานความถูกต้อง จำนวน 8 รายการ ได้แก่

- 1) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 2 รหัส BL0001004
- 2) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 3 รหัส BL0001011
- 3) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 4 รหัส BL0001012
- 4) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 5 รหัส BL0002011
- 5) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 6 รหัส BL0005010
- 6) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 10 รหัส BL0009004
- 7) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 11 รหัส BL0011005
- 8) ตำราयाใบลาน ผูกที่ 12 รหัส BL0011006

2. ตรวจสอบความถูกต้องของมูลที่ผ่านการปริวรรต (Transliteration) เป็นอักษรไทยปัจจุบันแล้ว โดยผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรโบราณอีสาน และผู้เชี่ยวชาญด้านรายชื่อสมุนไพรร

3. จัดระบบข้อมูล โดยจัดแบ่งกลุ่มข้อมูลตามประเภทพืชผัก สรรพคุณทางยา และกลุ่มโรคที่รักษา

4. วิเคราะห์ข้อมูล 1) การวิเคราะห์เชิงปริมาณ นับความถี่ของการใช้พืชผักแต่ละชนิดและสรรพคุณทางยา คำนวณร้อยละและจัดลำดับความสำคัญของพืชผักที่พบมากที่สุด สร้างตารางและแผนภูมิเพื่อแสดงผลการวิเคราะห์ 2) การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ศึกษาบริบททางวัฒนธรรมและสังคมจากเนื้อหาในตำรายา เปรียบเทียบสรรพคุณทางยาในโบราณกับความรู้อายุใหม่ วิเคราะห์บทบาทของสมุนไพรใน 5 มิติ ได้แก่ การแพทย์พื้นบ้าน เศรษฐกิจ นิเวศวัฒนธรรม ความเชื่อ และการส่งต่อภูมิปัญญา

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ Triangulation เปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสารโบราณหลายฉบับเพื่อยืนยันความถูกต้องและการสนทนากับผู้เชี่ยวชาญ ปรึกษานักวิชาการด้านอักษรโบราณ ผู้เชี่ยวชาญด้านรายชื่อสมุนไพร เพื่อตีความข้อมูลเชิงลึก

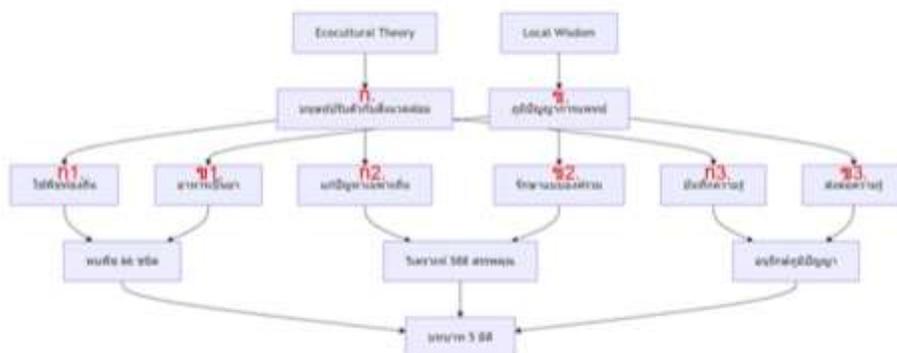
6. นำเสนอสรุปผลในรูปแบบตารางและแผนภูมิ อภิปรายผลโดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีทางวัฒนธรรมและการแพทย์แผนโบราณ เสนอแนวทางการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ เช่น การวิจัยทางเภสัชวิทยา หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เครื่องมือวิจัย ได้แก่ โปรแกรม Microsoft Excel และ Word สำหรับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และแบบบันทึกข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ

แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้ กรอบแนวคิด Ecocultural Theory และ Local Wisdom ในบริบทใกล้เคียงกับการศึกษาดำรายาโบราณอีสาน ของณรงค์ศักดิ์ รวาระรินทร์ (2564). การวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพรในเอกสารโบราณอีสาน และปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประช จิตต์อำมาตย์ (2565) การปริวรรตตำรายาสมุนไพรในคัมภีร์โบราณอีสาน ดังภาพ 1

ภาพ 1

แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ปรับปรุงแนวคิด Ecocultural Theory และ Local Wisdom จาก ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2564). การวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพร โรค ตำรับยา ที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

จากภาพ 1 พบแนวคิด Ecocultural Theory และ Local Wisdom ของณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2564) ปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประกช จิตต์อำมาตย์ (2565) มีความสอดคล้องกัน ดังนี้

1) แนวคิด Ecocultural Theory ก.มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ของ ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2564) เน้นการวิเคราะห์สมุนไพรในเอกสารโบราณอีสาน โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพืชสมุนไพรกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับ แผนภูมิในส่วนของ ก1. เน้นการใช้พืชท้องถิ่น (ชิง ย่านาง พริก) ที่เติบโตได้ดีในสภาพอากาศอีสาน ก2. การแก้ปัญหาเฉพาะถิ่นซึ่งศึกษาการรักษาโรคที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพอากาศ เช่น โรคผิวหนังและระบบทางเดินอาหาร ก3. การบันทึกความรู้ การบันทึกในโบราณช่วยรักษาภูมิปัญญาจากการสูญหาย

แทนการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ ในส่วนแนวคิด Ecocultural Theory ของ ปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประช จิตต์อำมาตย์ (2565) เน้นบทบาทของสมุนไพรในพิธีกรรมและความเชื่อ พบ ก2. การแก้ปัญหาเฉพาะถิ่น โดยการรักษาโรคที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น และ ก3. การบันทึกความรู้ เป็นการบันทึกตำรายาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

2) แนวคิด Local Wisdom ข. ภูมิปัญญาการแพทย์ ของ ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2564) งานวิจัยนี้ยังสะท้อนภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรแบบองค์รวมซึ่งเชื่อมโยงกับ แผนภูมิ พบในส่วน ข2. การรักษาแบบองค์รวม การผสมผสานสมุนไพรกับพิธีกรรมหรือคาถา ข3. การส่งต่อความรู้ การใช้ใบลานเป็นเครื่องมือในการส่งต่อภูมิปัญญา ในส่วนแนวคิด ของ ปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประช จิตต์อำมาตย์ (2565) เน้นการรักษาแบบองค์รวมที่รวมสมุนไพรกับพิธีกรรม ซึ่งสอดคล้องกับ แผนภูมิ พบในส่วน ข1. อาหารเป็นยาซึ่งพบการใช้พืชสวนครัวทั้งเป็นอาหารและยา และ ข2. การรักษาแบบองค์รวม โดยใช้สมุนไพรร่วมกับคาถาหรือพิธีกรรม

สรุปผลการวิจัย

1. ความถี่ในการใช้ผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสาน

จากการวิเคราะห์ความถี่เกสรพืชวัตถุที่พบจากตำรายาใบลาน ในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จำนวน 12 ฉบับ/ผู้ก สามารถจำแนกความถี่การใช้ผักดังตาราง 1

ตาราง 1

จำนวนและร้อยละของความถี่พืชวัตถุและการใช้ผักจากเอกสารใบลานทั้ง 12 รายการ

รายการ	ความถี่เกสรพืชวัตถุที่พบ	ความถี่ผักที่พบ	คิดเป็นร้อยละ
BL0001003	273	23	8.42
BL0001004	174	23	13.21
BL0001011	186	25	13.44

รายการ	ความถี่เกสรพืชที่พบ	ความถี่ผักที่พบ	คิดเป็นร้อยละ
BL0001012	827	146	17.65
BL0002011	241	21	8.71
BL0005010	110	11	10
BL0005013	64	10	15.62
BL0005016	1,095	156	14.24
BL0008006	105	37	35.23
BL0009004	197	18	9.13
BL0011005	501	84	16.76
BL0011006	155	34	21.93
โดยรวม	3,928	588	14.96

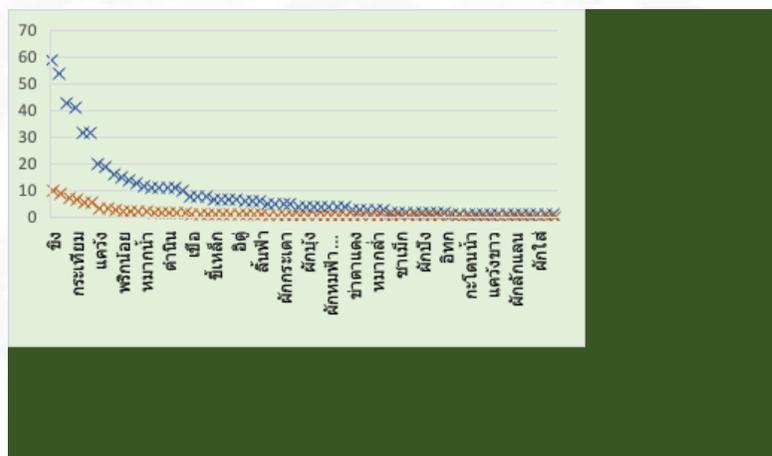
จากตาราง 1 ผลการวิเคราะห์ความถี่เกสรพืชที่พบ และผักที่พบจากตำรายาโบราณ พบว่า จากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบความถี่เกสรพืชที่พบมีความถี่จำนวน 3,928 รายการ พบความถี่การใช้ผักที่ปรากฏ 588 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 14.96 สามารถจำแนกรายละเอียดแต่ละผักได้ ดังนี้ BL0001003 พืชที่พบจำนวน 273 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 23 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 8.42 ของเกสรพืชทั้งหมด BL0001004 174 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 23 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 13.21 BL0001011 พืชที่พบจำนวน 186 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 25 คิดเป็นร้อยละ 13.44 BL0001012 พืชที่พบ จำนวน 827 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 146 คิดเป็นร้อยละ 17.65 BL0002011 พืชที่พบ จำนวน 241 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 21 คิดเป็นร้อยละ 8.71 BL0005010 พืชที่พบ จำนวน 110 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 11 คิดเป็นร้อยละ 10 BL0005013 พืชที่พบ จำนวน 64 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 10 คิดเป็นร้อยละ 15.62 BL0005016 พืชที่พบ จำนวน 1,095 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 156 คิดเป็นร้อยละ 14.24 BL0008006 พืชที่พบ

จำนวน 105 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 37 คิดเป็นร้อยละ 35.23
 BL0009004 พืชวัตถุที่พบ จำนวน 197 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 18
 คิดเป็นร้อยละ 9.13 BL0011005 พืชวัตถุที่พบ จำนวน 501 ความถี่ ความถี่ผักที่
 ปรากฏ จำนวน 84 คิดเป็นร้อยละ 16.76 BL0011006 พืชวัตถุที่พบ จำนวน 155
 ความถี่ ความถี่ผักที่ปรากฏ จำนวน 34 คิดเป็นร้อยละ 21.93

จากการวิเคราะห์ผักพื้นบ้านที่ปรากฏและสรรพคุณทางยาจากตำรายาโบราณ
 จำนวน 12 รายการ สามารถจำแนกข้อมูล ดังรูปภาพแผนภูมิภาพ 2

ภาพ 2

จำนวนและร้อยละของสรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในโบราณ

จากภาพ 2 พบว่า จากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบผักในโบราณ
 จำนวน 66 ชนิด สรรพคุณที่ใช้จำนวน 588 สรรพคุณ ตัวอย่างข้อมูล 10 อันดับแรก
 ได้แก่ ชิง จำนวน 59 สรรพคุณ ร้อยละ 10, ย่านาง จำนวน 54 สรรพคุณ ร้อยละ 9,
 พริก จำนวน 43 สรรพคุณ ร้อยละ 7, กระเทียม จำนวน 41 สรรพคุณ ร้อยละ 6,
 ผักหวานบ้าน จำนวน 32 สรรพคุณ ร้อยละ 5, หมาน้อย/หมอน้อย จำนวน 32
 สรรพคุณ ร้อยละ 5, แคว้ง จำนวน 20 สรรพคุณ ร้อยละ 3.4, ก้านตง จำนวน 19

สรรพคุณ ร้อยละ 3.2, หมากเอ็ก (มะอึ๊ก) จำนวน 16 สรรพคุณ ร้อยละ 2.7, พริกน้อย จำนวน 15 สรรพคุณ ร้อยละ 2.5

นอกจากนี้ ยังพบว่ายังมีผักอื่น ๆ ที่ปรากฏ ได้แก่ มะตูม, หมากพัก, หมากน้ำ, ข้า, เชื้อขึ้น, ตำนิน (ตำลึง), ถั่วพู, พูน, เหือ, ดีปลี, ตีนจ๋า, ขี้เหล็ก, ผักคาด, พริกกันชน, อีตู (แมงลัก), ชิงแคง, ผักหอม, ลิ้นฟ้า, กุ่มบก, แคนบ้าน, ผักกระเดา (สะเดา), ผักบัว (หอม), คางฮุง, ผักบุง และ ผักบุงป่า, ผักเสี้ยน, ผักหนอก (บัวบก), ผักหอมฟ้า(โขมหิน), เพี้ยฟาน, อิลิด (ข้าพลู), ข้าตาแดง, ผักขะ (ชะอม), หมากแปบ, หมากล่า, อิชุม (มะรุม), กะแยง, ซาเม็ก, ผักกาดอย่า, ผักชี-ลูก, ผักป้ง, ผักแพรว/แพว, แพง, อิทก (น้ำใจใคร่), กระจิน, กะโดน (กระโดน), กะโดนน้ำ, กุ่มน้ำ, กูดงอง, แคว้งขาว, ซะค้ำน, ผักแป้น, ผักลักแลน, ผักแวน, ผักสาบ, ผักใส่, ลางเค็ด และ อีตูไทย (โหระพา)

2. ความถี่สรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสาน

จากการวิเคราะห์สรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสาน ในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จำนวน 588 สรรพคุณ สามารถจำแนก สรรพคุณการรักษาโรค ดังตาราง 2

ตาราง 2

จำนวนและร้อยละของสรรพคุณการใช้ผักจากเอกสารใบลาน

ลำดับ	สรรพคุณรักษาโรค	ความถี่	คิดเป็นร้อยละ
1	ผิวหนัง	118	20.06
2	ระบบอาหาร/ขับถ่าย	87	14.79
3	ไข้/ไอ	59	10.03
4	ระบบเลือด	47	7.99
5	ผี	34	5.78
6	สะอึก	34	5.78
7	หูดจุมูกตา	28	4.76
8	กระตุก/กล้ามเนื้อ/เอ็น	27	4.59

ลำดับ	สรรพคุณรักษาโรค	ความถี่	คิดเป็นร้อยละ
9	แก้พิษ	23	3.91
10	ลม	16	2.72
11	คลอດบุตร	14	2.38
12	ริดสีดวง	9	1.53
13	อื่น ๆ	92	15.64
	รวม	588	99.96

จากตาราง 2 ผลการวิเคราะห์สรรพคุณผักพื้นบ้านที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน จำนวน 588 สรรพคุณ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย พบว่า มีการใช้ผักประกอบการรักษา ได้แก่

- โรคผิวหนัง จำนวน 118 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 20.06 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น คันคาย (คัน, ระคายเคือง)/ยากาก/ยาแต้มตุ่ม/ยาปานดำ/ยาฆ่า เป็นต้น

- ระบบอาหาร/ขับถ่าย จำนวน 87 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 14.79 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น กินอาหารผิด/ขับออก เยี่ยวบ่ออก/เจ็บเสียบหมუნขึ้น/ท้องไค่/ยาแก้จุก แก้ฮาก เจ็บเสียบ/ เป็นต้น

- ใช้/ไอ จำนวน 59 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 10.03 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น ใช้คันคาย (คัน, ระคายเคือง) ชื่อว่าเหือดซาง/ใช้เจ็บออก/ใช้ชะอื่น/ใช้ตาเหลือง จักตาย ใช้เสียบหัวเป็นดังจักแตก เป็นต้น

- ระบบเลือด จำนวนจำนวน 47 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 7.99 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น แก้เลือดขึ้น/ผู้หญิงลงเลือด/ยาแก้เลือด/ยาถูเลือดทั้งปวงเนา ในท้อง/ยาเลือดผู้หญิง/ยาเลือดลง เป็นต้น

- ฝี จำนวน 34 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 5.78 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น ยาฝีคันทะมาลา/ยาฝีในหู/ยาฝีปลาค้อ/ยาฝีปาก/ยาฝีหัวเอียน/ยาฝีใหญ่/ เป็นต้น

- สะอึกหรือชะเออะ จำนวน 34 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 5.78
- หูดจุมูกตา จำนวน 28 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 4.76 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น แก่เส็ดเสลด/เจ็บคอ/ยาแก้คอ/ยาเคยื่อ/ยาลิ้นหด/ เป็นต้น
- กระจุก/กล้ำเนื้อ/เอ็น จำนวน 27 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 4.59 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น คางกะด้าง/คางเข้ากับ/ยาแก้ทก/ยาปวดตุก/ยาห่าลง/ยาเอ็น/หลังหักคน/ เป็นต้น
- แก้วพิษ จำนวน 23 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 3.91
- ลม จำนวน 16 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 2.72
- คลอดบุตร จำนวน 14 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 2.38
- ริดสีดวง จำนวน 9 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 1.53
- และอื่น ๆ จำนวน 92 สรรพคุณ คิดเป็นร้อยละ 15.64 นามโรค/อาการที่ปรากฏ เช่น ยากับ/ยาแก้บ้า/ยาจอดบาด/ยาหยุดใจ/ยาห่า/ เป็นต้น

3. บทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณ

จากการบทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณ “พืชผักพื้นบ้านในตำรายาโบราณอีสาน” สามารถสรุปบทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณได้ 5 มิติหลัก ดังนี้

3.1 บทบาทด้านการแพทย์พื้นบ้าน (Traditional Healthcare) ได้แก่ รักษาโรคเฉพาะถิ่น สมุนไพรถูกใช้รักษาโรคที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมร้อนชื้นของอีสาน เช่น โรคผิวหนัง (20.06%) โรคระบบทางเดินอาหาร (14.79%) และไข้ (10.03%) (ตาราง 2) การปรุงยารูปแบบผสมผสาน ไม่ใช้สมุนไพรเชิงเดี่ยว แต่มีการผสมหลายชนิด เช่น ตำรับ “ยากำลังแรง” ที่รวมพริก กระเทียม และสมุนไพรอื่น ๆ (อ้างจาก BL0011005) และการรักษาแบบองค์รวม (Holistic Approach) ผสมผสานสมุนไพรกับพิธีกรรมหรือคาถาเพื่อบำบัดทั้งกายและใจ สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต) ที่อ้างถึงในบทความ

3.2 บทบาทด้านเศรษฐกิจและวิถีชีวิต ได้แก่ พืชผักสวนครัวเป็นทั้งอาหารและยา สะท้อนจากคำกล่าวโบราณที่ว่า “กินข้าวเป็นหลัก กินผักเป็นยา” เช่น ชিং (59 สรรพคุณ) กระเทียม (41 สรรพคุณ) และพริก (43 สรรพคุณ) ที่ใช้ประจำในชีวิตประจำวัน รวมถึงลดการพึ่งพาสายเคมีใหม่ ในยุคที่การแพทย์แผนปัจจุบันยังไม่เข้าถึง ชุมชนอีสานพึ่งพาสมุนไพรจากพืชพื้นบ้านที่หาได้ในท้องถิ่น

3.3 บทบาทด้านนิเวศวัฒนธรรม (Ecocultural Wisdom) ได้แก่ การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งสมุนไพรส่วนใหญ่เป็นพืชพื้นถิ่นที่เติบโตได้ดีในสภาพภูมิอากาศอีสาน เช่น ย่านาง แคว้ง ก้านตง รวมถึงการบันทึกความรู้เพื่อป้องกันการสูญหาย ตำรายาโบราณทำหน้าที่เป็น “คลังความรู้” ที่บันทึกการสังเกตและทดลองใช้สมุนไพรมานานหลายชั่วอายุคน

3.4 บทบาทด้านความเชื่อและพิธีกรรม ได้แก่ สมุนไพรกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ บางตำรับยามีการใช้ร่วมกับคาถาหรือพิธีกรรม เช่น การตั้งค้าย (คำบูชาครู) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการรักษา (อ้างอิงงานของปิยาภรณ์ แสนศิลา และปรกช จิตต์อำมาตย์, 2565) และ การรักษาเชิงจิตวิญญาณ: สมุนไพรไม่เพียงรักษาอาการทางกาย แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างขวัญกำลังใจให้ผู้ป่วย

3.5 บทบาทด้านการส่งต่อภูมิปัญญา ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ผ่านโบราณ: ตำรายาโบราณเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาองค์ความรู้ให้คงอยู่ แทนการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ (Oral Tradition) ที่เสี่ยงต่อการสูญหาย

จุดเด่นในการศึกษาครั้งนี้ เป็นระบบการแพทย์ที่เข้าถึงง่าย ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และ สะท้อนภูมิปัญญาการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมและโรคประจำถิ่น ส่วนข้อจำกัดนั้นคือ ความรู้บางส่วนสูญหายไปกับหมอยาพื้นบ้านที่ล่วงลับ ในบางตำรับยาอาจขาดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์รองรับ ซึ่งสมุนไพรในสังคมอีสานยุคโบราณไม่ได้มีบทบาทเพียงการรักษาโรค แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวัฒนธรรม ความเชื่อ และเศรษฐกิจท้องถิ่น การศึกษาตำรายาโบราณจึงไม่เพียงอนุรักษ์ความรู้

ดั้งเดิม แต่ยังเปิดทางสู่การต่อยอดด้วยวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การวิจัยฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของพืชผักพื้นบ้านต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “พืชผักพื้นบ้านในตำรายาโบราณอีสาน” ช่วยเปิดเผยองค์ความรู้ดั้งเดิมที่สำคัญหลายประการ พบความโดดเด่นของพืชผักพื้นบ้านในการแพทย์แผนโบราณ จากการวิจัยพบพืชผัก 66 ชนิด ที่ถูกใช้เป็นยาในตำรายาโบราณ โดย ชิง เป็นพืชที่มีการใช้มากที่สุด (59 สรรพคุณ) รองลงมาคือ ย่านาง (54 สรรพคุณ) และ พริก (43 สรรพคุณ) สิ่งนี้สะท้อนว่าพืชเหล่านี้เป็นพืชท้องถิ่นที่หาได้ง่ายและมีสรรพคุณครอบคลุมหลายระบบในร่างกาย การใช้ชิงอย่างแพร่หลายทั้งรักษาภายใน (เช่น ระบบย่อยอาหาร) และภายนอก (เช่น โรคผิวหนัง) สอดคล้องกับงานวิจัยสมัยใหม่ที่พบว่าชิงมีสารต้านอนุมูลอิสระและต้านการอักเสบ

การรักษาโรคที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมโรคที่พบการรักษาย่อยที่สุดคือ โรคผิวหนัง (20.06%) และ โรคระบบทางเดินอาหาร (14.79%) ซึ่งอาจสัมพันธ์กับสภาพอากาศร้อนชื้นของอีสานที่เอื้อต่อโรคผิวหนังและอาหารเป็นพิษ รวมถึงวิถีชีวิตเกษตรกรรมที่เสี่ยงต่อการบาดเจ็บและพิษจากสัตว์/พืช โดยพบการรักษาแบบองค์รวมที่รวมสมุนไพรหลายชนิด (เช่น ตำรับ “ยากำลังแรง”) ซึ่งให้เห็นถึงความเข้าใจเรื่องเสริมฤทธิ์ (synergy effect) ทางเภสัชวิทยาของสมุนไพรตั้งแต่ยุคโบราณ

คุณค่าทางวัฒนธรรมและระบบความรู้ ซึ่งตำรายาโบราณทำหน้าที่เป็น “ห้องสมุดชุมชน” ที่บันทึกทั้งความรู้เชิงประจักษ์จากการสังเกตและทดลองใช้สมุนไพร และความเชื่อและพิธีกรรมที่ผูกโยงกับการรักษา (เช่น การใช้คาถา) โดยการบันทึกด้วยอักษรธรรม/ไทยน้อยช่วยรักษาภูมิปัญญาจากการสูญหาย ซึ่งต่างจากการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ

สอดคล้องกับงานของ ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2564) ที่พบว่าตำรายาอีสานเน้นรักษาโรคเฉพาะถิ่น ซึ่งแตกต่างจากงานทั่วไปที่มักศึกษาสมุนไพรทุกประเภท

งานนี้เน้นเฉพาะ พืชผักสวนครัว ซึ่งแสดงบทบาท “อาหารเป็นยา” ของวัฒนธรรมอีสาน

ข้อจำกัดและโอกาสในการวิจัยต่อยอด ซึ่งข้อจำกัดพบว่า บางตำรับยาอาจต้องศึกษาประสิทธิภาพทางวิทยาศาสตร์เพิ่มเติม และความยากในการตีความอักษรโบราณบางส่วน ในส่วนของโอกาส พบการศึกษาสารออกฤทธิ์ในพืชยอดนิยม เช่น ย่านางหรือชิง สามารถนำไปสู่การพัฒนาตำรับยาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน (เช่น ยาสมุนไพรมาตรฐาน)

ในความหมายเชิงทฤษฎีนั้นสนับสนุนแนวคิด นิเวศวัฒนธรรม (Ecocultural theory) โดยแสดงให้เห็นว่าความรู้ด้านสมุนไพรเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และเป็นตัวอย่างของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ที่สามารถบูรณาการกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้

งานวิจัยนี้ไม่เพียงเปิดเผยความลึกซึ้งของความรู้สมุนไพรอีสาน แต่ยังชี้ให้เห็นแนวทางอนุรักษ์และต่อยอดองค์ความรู้ดั้งเดิมอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการนำพืชผักพื้นบ้านมาพัฒนาเป็นทางเลือกสุขภาพที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ให้ข้อมูลที่มีคุณค่าด้านภูมิปัญญาดั้งเดิมก็จริง แต่ยังมีช่องทางการพัฒนาต่อยอดทั้งในเชิงวิทยาศาสตร์ การประยุกต์ใช้ และการอนุรักษ์ความรู้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนในอนาคต ซึ่งข้อจำกัดที่ผู้วิจัยพบ ได้แก่ 1) ข้อจำกัดด้านแหล่งข้อมูล เช่น ศึกษาเฉพาะเอกสารโบราณอีสาน 12 ฉบับ ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้านในภูมิภาค ข้อมูลในเอกสารโบราณอาจมีความคลาดเคลื่อนหรือสูญหายเนื่องจากความเสื่อมสภาพของเอกสารโบราณ 2) ข้อจำกัดด้านการยืนยันสรรพคุณทางยา เช่น การศึกษาอาศัยข้อมูลจากตำราโบราณเป็นหลัก ขาดการทดสอบทางวิทยาศาสตร์หรือเภสัชวิทยาเพื่อยืนยันประสิทธิภาพและความปลอดภัย 3) ข้อจำกัดด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ไม่มีการศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงบทบาทของสมุนไพรในสังคมอีสานยุคปัจจุบันว่ายังมี

การนำไปใช้เหมือนในอดีตหรือไม่ และ 4) ข้อจำกัดด้านความหลากหลายของพืช เช่น พืชผักบางชนิดอาจไม่ถูกบันทึกในเอกสารโบราณ หรือสูญหายไปจากระบบนิเวศในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต ผู้วิจัยพบ 5 แนวทางในการต่อยอดองค์ความรู้ ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงทดลอง ควรมีการศึกษาวิจัยทางเภสัชวิทยา เช่น การทดสอบฤทธิ์ทางชีวภาพ สารออกฤทธิ์สำคัญ เพื่อยืนยันสรรพคุณทางยาของพืชผักพื้นบ้านที่พบในเอกสารโบราณ 2) การขยายแหล่งข้อมูล ควรเก็บข้อมูลจากแหล่งอื่นเพิ่มเติม เช่น การสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน หรือการศึกษาตำรายาพื้นบ้านฉบับอื่น ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น 3) การประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ยาสมุนไพร อาหารเสริม ฯลฯ จากพืชผักพื้นบ้านที่มีสรรพคุณเด่น 4) การวิจัยด้านนิเวศวัฒนธรรม ควรมีการศึกษาบทบาทของพืชสมุนไพรในวิถีชีวิตปัจจุบันของชุมชนอีสานว่ายังมีการใช้ตามภูมิปัญญาเดิมหรือมีการปรับเปลี่ยนอย่างไร และ 5) การอนุรักษ์และจัดการความรู้ ควรมีระบบจัดเก็บและอนุรักษ์เอกสารโบราณอีสานอย่างเป็นระบบ เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูลดั้งเดิม

เอกสารต้นฉบับ

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 1 รหัส BL0001003 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 74 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ปริวรรตโดย นายสมัย วรณอุตร

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 2 รหัส BL0001004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 28 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายธนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 3 รหัส BL0001011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 16 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อัมอรญา

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 4 รหัส BL0001012 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน
มีจำนวน 50 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ธรรม น.1-13, ไทยน้อย น.14-
16, ธรรม น.17-25 ปรีวรรตโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 5 รหัส BL0002011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน
26 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปรีวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 6 รหัส BL0005010 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน
22 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปรีวรรตโดย นางสาวอัญชลี อุ่มอุราญ

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 7 รหัส BL0005013 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน
24 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปรีวรรตโดย นางสาวอัญชลี อุ่มอุราญ
เคยใช้เป็นข้อมูลใน ตำรายาวัดมหาชัย เล่ม 3

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 8 รหัส BL0005016 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน
มีจำนวน 20 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ในวัดมหาชัย ตำบลตลาด
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีอักษรไทยน้อย 2 ลานสุดท้าย ปรีวรรตโดย
นายอิทธิราช นันขันตี

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 9 รหัส BL0008006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน
14 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดศรีสมพร บ้านแบก ตำบลนาทอง
อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เคยใช้เป็นข้อมูลในตำรายาวัดศรีสมพร
ปรีวรรตโดย นายสมัย วรรณอุตร

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 10 รหัส BL0009004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน
มีจำนวน 36 หน้าลาน สมบัติวัดมหาชัย พระอารามหลวง ข้อมูลจำเพาะ
เพิ่มเติมปรีวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 11 รหัส BL0011005 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน
มีจำนวน 66 หน้าลาน เป็นตำรายาวัดป่าสักดาราม บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง
อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปรีวรรตโดย นายธนวัฒน์
เชื้อโคกกรวด

ตำรายาโบราณ ผูกที่ 12 รหัส BL0011006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทย มีจำนวน 16
หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย

เอกสารอ้างอิง

- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2562). ผักหนอก: วิธีคิดและความเชื่อเรื่องสุขภาพในเอกสาร
โบราณ. ใน *อยู่ดี กินดี มีสุข : มิติทางสังคมและวัฒนธรรมของสุขภาพ / ปณิตา
สระวาสี, บรรณาธิการ. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 414-435.*
- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2564). *การวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพร โรค
ดำรับยา ที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- ป.อ.ปยุตโต. (2553). *การแพทย์แนวพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ 8).* ครอบครัวแสงสายัณต์.
- ปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประภช จิตต์อำมาตย์. (2565). การปริวรรตตำรายาสมุนไพร
ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณอีสาน: กรณีศึกษาคัมภีร์โบราณ ของหมอฟันบ้านพิมพ์
แก้ววิเศษ ผูกที่ 2. *วารสารหมอยาไทยวิชัย, 8(2), 147-160.* [https://he02.tci-
thaijo.org/index.php/ttm/article/view/257648](https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ttm/article/view/257648)
- วีณา วิสเพ็ญ. (2550). *รายงานการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานจากวรรณกรรม
ตำรายา. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ และ โครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- สมัย วรรณอุตร. (2558). โรคและยาในตำรายาภาคอีสานและลาว. ใน เอกสารการ
สัมมนาวิชาการเนื่องในวาระฉลองอายุครบ 96 ปีของ ศาสตราจารย์ประเสริฐ
ณ นคร เรื่อง “ภูมิปัญญาอาเซียน : เวชศาสตร์จารึกและเอกสารโบราณ”.
*ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13. ภาควิชาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. หจก. เซน ปริ้นส์ตั้ง.*
- อุษา กลิ่นหอม. (2552). *การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสาน: กรณีใช้หมากไม้.
อุษาการพิมพ์.*

บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนา เศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษา ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง*

วิศนุกร อุทัยศรี¹ และ จเร สิงโหวินท์²

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์^{1,2}

E-mail: wisanukorn.wu@gmail.com¹, jaray.s@nida.ac.th²

วันที่รับบทความ: 14 มิถุนายน, 2568

วันแก้ไขบทความ: 7 กันยายน, 2568

วันที่รับบทความ: 15 กันยายน, 2568

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ 2. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยอิงกรอบแนวคิดเศรษฐกิจฐานราก ทูทางสังคม การจัดการทรัพยากรร่วม และทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง พบว่า สภาองค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายในและภายนอกชุมชน ส่งเสริมอาชีพ พัฒนาศูนย์กลางประสานงาน กลุ่มกิจกรรมและสร้างเครือข่ายแก่ ในการดำเนินงานมีโมเดล 5 ห่วงโซ่ ได้แก่ การผลิต การแปรรูป การตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการสื่อสารกับสังคม ช่วยให้ชุมชนมีเป้าหมายในการพัฒนา ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเครือข่าย ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการเชื่อมโยงผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกเครือข่าย ผลการศึกษาในครั้งนี้ให้ข้อเสนอเชิงปฏิบัติสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนอื่น ๆ รวมทั้งมีนัยสำคัญต่อการกำหนดนโยบายในด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม

คำสำคัญ: สภาองค์กรชุมชน การสร้างเครือข่าย เศรษฐกิจฐานราก

*ทุนสนับสนุนการทำและการตีพิมพ์วิทยานิพนธ์ จากเงินกองทุนนิคดาพัฒนา ครั้งที่ 1 ประจำปี 2566

The Role of Community Organization Councils in Building Grassroots Economic Development Networks: A Case Study of Noen Kho Sub-District, Klaeng District, Rayong*

Wisankorn Uthaisri¹ and Jaray Singhakowinta²

Graduate School of Social Development and Management Strategy,
National Institute of Development Administration^{1,2}

E-mail: wisankorn.uth@stu.nida.ac.th¹, jaray.s@nida.ac.th²

Received: June 14, 2025

Revised: September 7, 2025

Accepted: September 15, 2025

Abstract

This study pursues two primary objectives: (1) to examine the role of the Community Organization Council in building networks for grassroots economic development, and (2) to identify the network-building models employed in Noen Kho Subdistrict, Klaeng District, Rayong Province. This study employed a qualitative research methodology, utilizing an integrative conceptual framework derived from grassroots economy, social capital, common-pool resource management, and social network theory. Data were collected through in-depth interviews and focus group discussions with key stakeholders. Findings indicated that the Council plays a pivotal role in facilitating collaboration among internal and external stakeholders, promoting local livelihoods, optimizing local resources, and supporting community enterprises. Acting as a central coordinator of activity groups, it fosters authentic and sustainable networks. A five-chain model comprising production, processing, marketing, community-based tourism, and social communication effectively aligns community development goals. Success factors include clearly defined shared objectives, continuous knowledge exchange, and strategic linkage of benefits among members. The insights generated by this study provide practical guidance for grassroots economic development initiatives in other communities and offer implications for policy formulation in the fields of community and social development.

Keywords: Community organization council, network building, grassroots economy

*This research project was financially funded by the 1st NIDA Development Fund Grant 2023.

บทนำ

ปัจจุบันการพัฒนากระแสหลักของโลกขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยม ความทันสมัย และโลกาภิวัตน์ จึงทำให้ประเด็น “เศรษฐกิจฐานราก” ไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในสังคมในระยะแรกของการพัฒนาประเทศไทย เนื่องจากนโยบายพัฒนากระแสหลักมุ่งเน้นไปที่ระบบทุนนิยมและการอุตสาหกรรมเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2540–2544) ประเทศไทยได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวคิดสำคัญในการปรับกระบวนการทัศน์การพัฒนา ซึ่งสนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่น ในช่วงเวลาต่อมาการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้รับการยกระดับเป็นประเด็นเชิงนโยบายที่ชัดเจน ผ่านการกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นอย่างครบวงจร (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากมีพัฒนาการมาจากแนวคิดและการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันในอดีต อาทิ วัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจพึ่งตนเอง และเศรษฐกิจพอเพียง วัฒนธรรมชุมชนเน้นการจัดการและพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนเอง ทำให้เกิดความเข้มแข็งและความสามัคคีในระดับท้องถิ่น ต่อมาความคิดเรื่องเศรษฐกิจพึ่งตนเอง มุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจโดยใช้ทรัพยากรและศักยภาพของตนเป็นหลัก ก่อนที่จะพัฒนาเข้าสู่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สะท้อนถึงการสร้างสมดุลระหว่างความต้องการของชุมชนกับความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตน ในที่สุดแนวคิดเหล่านี้ผสมผสานเข้าด้วยกันจนกลายเป็นวาทกรรมเศรษฐกิจฐานรากที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจจากระดับชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและสามารถสร้างความยั่งยืนในระยะยาวได้ แนวทางดังกล่าวถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับศักยภาพชุมชน ลดความยากจน และกระจายรายได้ อย่างเป็นธรรม (ประเวศ วะสี, 2558)

หนึ่งในกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศไทยคือ สภาองค์กรชุมชน (Community Organizations Council: COC) ซึ่งจัดตั้งและรับรองตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีพันธกิจหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจากฐานรากและส่งเสริมการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน บทบาทของสภาองค์กรชุมชนเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนเชิงโครงสร้างจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (สภาองค์กรชุมชน, 2559)

สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ถือเป็นตัวอย่างของการรวมตัวชุมชนภายในพื้นที่ที่นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการขับเคลื่อนงานพัฒนา เป้าหมายสำคัญคือการสร้าง “สังคมเป็นสุขและความมั่นคงในชีวิตของคนในชุมชน” ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็งและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อต้องเผชิญกับบริบทสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการดำเนินการในองค์กร การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอกพื้นที่ธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชนและระบบเศรษฐกิจในพื้นที่จึงจำเป็นต้องปรับกลไกการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ เพื่อรักษาความสามารถในการพึ่งพาตนเองและความมั่นคงของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยใช้กรณีศึกษาตำบลเนินซ้อ เพื่อค้นหาแนวทางพัฒนาเครือข่ายที่เข้มแข็งและปัจจัยความสำเร็จของสภาองค์กรชุมชน ในบริบทดังกล่าว ซึ่งผลการศึกษามีศักยภาพในการต่อยอดสู่ชุมชนอื่นและสนับสนุนนโยบายพัฒนาฐานรากต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

2. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการการวิจัย

งานวิจัยนี้ยึดกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการประเด็นหลักสี่ประการ ประกอบด้วย เศรษฐกิจฐานราก ทุนทางสังคม การจัดการทรัพยากรร่วม และทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม เพื่ออธิบายกลไกการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนอย่างเป็นระบบและครบถ้วน

ประการแรก แนวคิดเศรษฐกิจฐานราก (grassroots economy) ของประเวศ วะสี (2558) เห็นว่าเศรษฐกิจระดับล่างเป็นกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคมไทย แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้น “พอประมาณ เหตุผล และภูมิคุ้มกัน” และได้รับการต่อยอดในยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561–2580 ซึ่งยกให้เศรษฐกิจฐานรากเป็นเครื่องมือหลักในการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

ประการที่สอง ปิณณิกา งามเจริญ (2567) ให้ความหมายแนวคิดทุนทางสังคม (social capital) ดังนี้ ทุนทางสังคมหมายถึงทรัพยากรและศักยภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ ความเชื่อใจ ความร่วมมือ และเครือข่ายระหว่างสมาชิกชุมชนหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม และการพัฒนาศักยภาพชุมชนอย่างยั่งยืน

ประการที่สาม Ostrom (1990) เสนอว่า การจัดการทรัพยากรส่วนรวม (common-pool resources) โดยชุมชนมักมีประสิทธิภาพดีกว่าการควบคุมจากรัฐ เนื่องจากชุมชนสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ที่สอดคล้องกับบริบทของตนเองและสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกดูแลทรัพยากรร่วมด้วยความรับผิดชอบ

ประการที่สี่ เพื่อมองลึกถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (social network theory) ของ Granovetter (1973) อธิบายว่า ความหนาแน่นของ “โหนด” (บุคคล/องค์กร) และ “สายสัมพันธ์” (ties) ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทรัพยากร และข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ บทนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดการพัฒนาเครือข่ายแบบร่วมมือ (collaborative network development) ของ Provan and Kenis (2008) ซึ่งย้ำว่าเครือข่ายจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อมีความไว้วางใจระหว่างสมาชิก การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนรับผิดชอบร่วมกัน และการสื่อสารผ่านการประสานงานที่ชัดเจน และต่อเนื่อง ทำหน้าที่เป็นตัวกลางแปลงทุนทางสังคมให้เกิดผลการพัฒนาที่จับต้องได้

ในบริบทไทย สภาองค์กรชุมชน จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองของชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (สภาองค์กรชุมชน, 2559) เมื่อสภาองค์กรชุมชนนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาผนวกกับทุนทางสังคม กฎการจัดการทรัพยากรร่วม และเครือข่ายความร่วมมือ จึงก่อให้เกิดกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่มีศักยภาพยั่งยืน

กรอบแนวคิดดังกล่าวเอื้อให้การวิเคราะห์บทบาทและการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อครอบคลุมทั้งทุนทางสังคม กติกาการจัดการทรัพยากร ความหนาแน่นของโครงสร้างเครือข่าย ตลอดจนผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจฐานรากอย่างต่อเนื่องและรอบด้าน

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาบทบาทและการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของสภาองค์กรชุมชน “ตำบลเนินฆ้อ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง” ซึ่งเป็นชุมชนที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ชุมชนดังกล่าวมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรม เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด และผักพื้นบ้าน อีกทั้งยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแปรรูปสินค้า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้จากอาชีพภายในชุมชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงสามารถจัดการตนเองได้

อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยบุคคลและหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลเนินซ้อ โดยแบ่งเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่ 1) บุคคลสำคัญภายในพื้นที่ภายใต้สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ และ 2) ตัวแทนจากเครือข่ายภาครัฐและเอกชน

การศึกษาคครอบคลุมสองประเด็นหลัก ได้แก่ บทบาทและศักยภาพของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลเนินซ้อ และการสร้างเครือข่ายที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและความยั่งยืนของชุมชน ส่วนขอบเขตด้านระยะเวลาครอบคลุมตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นปีที่ก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อจนถึง พ.ศ. 2568 เพื่อให้สามารถวิเคราะห์บทบาทการทำงาน พัฒนาการของเครือข่าย ตลอดจนความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาดังกล่าวได้อย่างครบถ้วน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาคครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้กระบวนทัศน์นัยนิยม (Interpretivism) โดยอาศัยกรณีศึกษาตำบลเนินซ้อ อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง เป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก เป้าหมายคือ ทำความเข้าใจเชิงลึกถึงบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ด้วยเหตุที่ตำบลเนินซ้อมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาด้านการแปรรูปสินค้าและการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนจึงสามารถพึ่งพาตนเองและสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเข้มแข็ง ลักษณะดังกล่าวทำให้พื้นที่นี้เหมาะสมสำหรับการศึกษาขั้นลึกเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการภายในชุมชนและการขยายเครือข่ายสู่ภาคีต่าง ๆ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) มีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน แบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือ ผู้นำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ ได้แก่ ประธานสภา คณะกรรมการ และสมาชิกจากกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้อำเภอ กลุ่มที่สองคือผู้แทนจากหน่วยงานเครือข่ายภายนอก ได้แก่ สำนักงานเทศบาลตำบลเนินซ้อ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดระยอง บุคคลเหล่านี้ล้วนมีบทบาทกำหนดทิศทางหรือสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินควบคู่กัน 4 วิธี ได้แก่ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งเปิดโอกาสให้ซักถามเชิงลึกและปรับคำถามตามบริบทผู้ให้ข้อมูล 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยเข้าร่วมประชุม กิจกรรมเครือข่าย และโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนเพื่อติดตามปฏิสัมพันธ์จริง 3) การสนทนากลุ่มย่อยขนาด 6-10 คน คัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อรวบรวมความคิดเห็นร่วมและทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของสภาฯ ในการสร้างเครือข่ายและ 4) การวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งครอบคลุมแผนพัฒนาองค์กรและชุมชน นโยบายเศรษฐกิจฐานราก เอกสารโครงการของสภาองค์กรชุมชน และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง

หลังจากรวบรวมข้อมูล นักวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (qualitative content analysis) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนาเป็นกรอบหลัก โดยขั้นแรก จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็น ได้แก่ บทบาทของสภาองค์กรชุมชน การสร้างเครือข่าย และปัจจัยความสำเร็จของเครือข่าย ขั้นต่อมาสังเคราะห์ข้อมูล (synthesis) เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และเทียบเคียงกับกรอบทฤษฎี ต่อด้วยการตีความ (interpretation) เพื่อทำความเข้าใจความหมายเชิงลึกในบริบทท้องถิ่น ทั้งนี้ ได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และเอกสารต่าง ๆ

กระบวนการสรุปผลใช้เหตุผลเชิงอุปนัย (inductive reasoning) อ้างอิงข้อมูลภาคสนามเพื่อนำไปสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบทางวิชาการ เนื้อหาการนำเสนอจึงมุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสภาองค์กรชุมชนกับแนวทางการสร้างเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก พร้อมทั้งเสนอข้อเสนอเชิงปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนอื่นอย่างเหมาะสม ข้อมูลทุกส่วนสะท้อนภาพรวมการทำงาน พัฒนาการ ความสำเร็จ ตลอดจนข้อจำกัดอย่างครบถ้วนภายใต้ช่วงเวลาเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ปีที่สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อก่อตั้ง จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2568)

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

ตำบลเนินซ้อมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน สภาภูมิประเทศเป็นเนินสลับด้วยที่ราบลุ่มบางส่วนที่มีแนวเขตติดกับทะเลอ่าวไทย มีแม่น้ำประแสไหลผ่านรวมทั้งเป็นแนวเขตตำบลโดยคนในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกผลไม้ท้องถิ่น เช่น ทูเรียน มังคุด ลองกอง ยางพารา และทำอาชีพประมงทางทะเล จุดเริ่มต้นเกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนบ้านจำรุง เมื่อราว 30 กว่าปีก่อน ภายใต้การจัดตั้ง “เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง” เพื่อร่วมมือกันพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาภายในพื้นที่ ช่วงแรกกลุ่มมุ่งเน้นการทำเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากการใช้สารเคมีในผลไม้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านในพื้นที่ นอกจากนั้นชุมชนยังแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม และจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนควบคู่กัน เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุงได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางการดำเนินงาน และขยายผลไปยังพื้นที่ใกล้เคียงในตำบลเนินซ้อ เมื่อพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ประกาศใช้ เครือข่ายบ้านจำรุงจึงได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการและยกระดับเป็น “สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ”

2. บทบาทการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

ชุมชนตำบลเนินซ้อนำแนวคิดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการกำหนดแนวทางพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพื่อสร้างความร่วมมือพัฒนาอย่างบูรณาการ พร้อมเป็นต้นแบบความสำเร็จด้านเศรษฐกิจชุมชน สร้างรายได้จากสินค้าท้องถิ่นแปรรูป เช่น ทุเรียนทอด ทุเรียนกวน กะปิ น้ำปลา และขนุนทอด รวมถึงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ อาทิ มหาวิทยาลัยบ้านนอกและสะพานรักแสม ด้านการสื่อสาร เปิดเวทีการประชุมในชุมชน สื่อสังคมออนไลน์ และกิจกรรมภาคสนาม เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมพร้อมส่งเสริมการจัดการความรู้และพัฒนาศักยภาพผู้นำ มีเป้าหมายการพัฒนาหลัก 4 ด้าน ได้แก่ การฟื้นฟูคน ดิน น้ำ และป่า โดยยึดแนวคิดท้องถิ่น วิถีวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ รวมถึงสนับสนุนการรวมกลุ่มและการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน

3. การสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

3.1 ศักยภาพภายในสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

3.1.1 ศักยภาพด้านทรัพยากรและเศรษฐกิจ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยส่งเสริมการรวมกลุ่ม พึ่งพาตนเอง ลดการใช้สารเคมี ดูแลแหล่งน้ำ และปลูกป่าเพื่อรักษาสมดุลระบบนิเวศ นอกจากนี้ ยังมีศูนย์ประสานงานกลางขนาด 10 ไร่ ใช้เป็นตลาดสีเขียว โฮมสเตย์ โรงแปรรูปผลผลิตและพื้นที่เกษตรอินทรีย์ รวมถึง “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” ซึ่งเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ดำเนินงานด้วยทุนสมาชิกควบคู่กับความร่วมมือภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเองและสร้างรายได้อย่างยั่งยืน

3.1.2 ศักยภาพด้านประชากร ชุมชนมีผู้นำเข้มแข็งและประชาชนมีส่วนร่วมต่อเนื่อง ผ่านการประชุมประจำเดือนยาวนานกว่า 30 ปี ทำให้สมาชิกแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พัฒนาองค์ความรู้ และปรับตัวต่อสถานการณ์ได้ดี

พร้อมบริหารจัดการแบบ “บ้าน ๆ แต่มีประสิทธิภาพ” และต้อนรับผู้มาศึกษาดูงาน หรือนักท่องเที่ยวได้อย่างราบรื่น

3.1.3 ศักยภาพด้านการวางแผนและจัดการองค์กร สภาองค์กรชุมชน ตำบลเนินซ้อใช้โครงสร้างแนวราบ สมาชิกมีสิทธิ์เท่าเทียม ทำงานตามความถนัด และประชุมประจำเดือนอย่างเสมอภาค ส่งผลให้การวางแผนและบริหารจัดการ มีประสิทธิภาพ อีกทั้งประชาสัมพันธ์ผ่านเวทีพบปะ หนังสือ สื่อออนไลน์ และสื่อมวลชน จนชุมชนเป็นที่รู้จักในระดับประเทศ พร้อมจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม เกษตรพื้นบ้าน การแปรรูปผลผลิต และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ตอบโจทย์ความสนใจหลากหลาย

3.1.4 ศักยภาพด้านสังคม สภาฯ สร้างพื้นที่กลางสำหรับสื่อสารและ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ส่งเสริมความมั่นใจและความสามัคคี โดยจัดกิจกรรม วัฒนธรรม เช่น ดนตรีพื้นบ้าน โรงทาน งานบุญ และโครงการเรียนรู้นอกตำราร่วมกับ โรงเรียนในพื้นที่ พร้อมจับมือเทศบาลส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น พัฒนา “มหาวิทยาลัย บ้านนอก” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรและวิถีชุมชนอย่างแท้จริง

3.2 การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก

3.2.1 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ ดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมเท่าเทียม สมาชิกทุกคนร่วมตัดสินใจผ่านการประชุมประจำเดือน ใช้เวทีประชุม เอกสารเผยแพร่ และสื่อออนไลน์ควบคู่การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จัก กว้างขวาง และเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน หน่วยงานรัฐ และ มหาวิทยาลัย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ตามความต้องการชุมชน

3.2.2 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ หรือ “มหาวิทยาลัยบ้านนอก บ้านจ่ารุง” ร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดระยอง ส่งเสริม การท่องเที่ยวโดยชุมชนจัดอบรม พาศึกษาดูงาน ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว และ สนับสนุนการจำหน่ายสินค้าในงานจังหวัดไปสู่ระดับประเทศ โหมดสตรีของชุมชนได้รับ “มาตรฐานโฮมสเตย์อาเซียน” มีผู้มาศึกษาดูงานต่อเนื่อง ทำให้รายได้และตลาดชุมชน จึงขยายตัว

3.2.3 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ สร้างเครือข่ายกับสถาบันพัฒนา
องค์กรชุมชน รับการสนับสนุนองค์ความรู้และกลไกจังหวัดไปสู่ระดับประเทศ
มีบทบาทแลกเปลี่ยนข้อมูลเกษตรอินทรีย์ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และตลาดสีเขียว
ผ่านเวทีต่าง ๆ พร้อมสืบทอดองค์ความรู้ผ่าน “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” เป้าหมายระยะ
ยาวคือขยายความร่วมมือสู่ระดับนานาชาติและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลพัฒนาเยาวชน

3.2.4 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อร่วมกับเทศบาลตำบลเนินฆ้อวางแผนพัฒนาพื้นที่เน้นแก้ปัญหาชุมชนและส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น พัฒนาเส้นทาง
ท่องเที่ยว พื้นฟูป่าชายเลน สนับสนุนงบประมาณและประสานงานภายนอก แก้ไข
ปัญหาและจัดกิจกรรมมีส่วนร่วม ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น
เครือข่ายเข้มแข็ง เศรษฐกิจชุมชนเติบโต สนับสนุนเยาวชน และใช้เทคโนโลยี
ประชาสัมพันธ์ชุมชน

จากการวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อคือ
เครือข่ายแท้ (Real Network) โดยมีลักษณะเด่นที่เชื่อมโยงสมาชิกชุมชนเข้ากับ
กิจกรรมเชิงปฏิบัติจริงและทรัพยากรในพื้นที่ เครือข่ายนี้มีความต่อเนื่อง มั่นคง และ
สามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างชัดเจน
ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ
ได้แก่ 1) การกำหนดเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน 2) การสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ และ 3) การเชื่อมโยงผลประโยชน์ระหว่างเครือข่าย
องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เนื่องจากช่วยลด
ความเหลื่อมล้ำ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสร้างความยั่งยืนในการพัฒนา

4. การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กร

สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่าน
การประชุม มีหน่วยงานสนับสนุนหลัก ได้แก่ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
ระยอง ช่วยจัดกิจกรรมท่องเที่ยวและแสดงสินค้าสร้างรายได้และโอกาสตลาด
ส่วนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีรายได้น้อย

ผ่านหลายโครงการ ความร่วมมือกับเทศบาลนำไปสู่การปรับปรุงภูมิทัศน์ อนุรักษ์แหล่งเรียนรู้และสร้างพื้นที่เขียวชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน ข้อเสนอแนะต่อไปคือการพัฒนาช่องทางตลาดออนไลน์ให้เข้าถึงผู้บริโภคกว้างขึ้น และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นเพื่อเปิดมุมมองใหม่ และเป็นแบบอย่างการพัฒนาชุมชนยั่งยืน ด้วยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่

5. การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายพื้นที่

สภาองค์กรชุมชนตำบลเน้นข้อมุ่งเสริมความสัมพันธ์ภายในพื้นที่อย่างต่อเนื่องผ่านเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์และงานบุญทางศาสนา ตลอดจนการประชุมประจำเดือนที่เปิดโอกาสให้สมาชิกแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชนควบคู่กัน เพื่อยกระดับการเรียนรู้ การแปรรูปสินค้า และการสร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” ทำหน้าที่ศูนย์ประสานการเรียนรู้ เปิดพื้นที่ให้ทั้งคนในและคนนอกได้สัมผัสวิถีชีวิตท้องถิ่นและเกษตรอินทรีย์ ส่วนกลุ่มตลาดสีเขียวสนับสนุนองค์ความรู้ด้านการแปรรูปและจำหน่ายผลผลิต เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและรายได้หมุนเวียน ประกอบกับการเชื่อมโยงหน่วยงานหลายภาคส่วน ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและการพัฒนาศักยภาพให้กับชุมชน

6. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่

ชุมชนดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตสมาชิกผ่าน 6 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ สนับสนุนการผลิตและจำหน่ายสินค้าท้องถิ่น เช่น ทุเรียนทอด กะปิ น้ำปลา และผลไม้ตามฤดูกาล พร้อมเปิดทางให้สมาชิกเข้าร่วมตลาดสีเขียวและโฮมสเตย์ 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด ส่งเสริมการแปรรูปยกระดับคุณภาพสินค้า พัฒนาบรรจุภัณฑ์ และประชาสัมพันธ์เพื่อเพิ่มมูลค่าและขยายช่องทางตลาด 3) การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน พัฒนาโฮมสเตย์และกิจกรรมเรียนรู้วิถีวัฒนธรรม และเกษตรอินทรีย์ เพื่อเชื่อมโยงทรัพยากรท้องถิ่นกับประสบการณ์นักท่องเที่ยว 4) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ประสานโรงเรียน หน่วยงานรัฐ

และเอกชน เช่น สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจัดกิจกรรมเรียนรู้และยกระดับการท่องเที่ยว 5) การพัฒนาศักยภาพการจัดการองค์กร เสริมทักษะบริหารและการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกขั้นตอน วางแผนและตัดสินใจเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งองค์กร และ 6) การพัฒนาอย่างยั่งยืน ใช้ทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่การสนับสนุนภายนอก วางรากฐานการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

7. การพัฒนาต่อยอดและการแก้ไขปัญหาขององค์กร

เพื่อตอบโจทย์ “ชุมชนเข้มแข็ง ท่องเที่ยวยั่งยืน” สภาองค์กรชุมชนกำหนดแนวทางต่อยอดและแก้ไขปัญหาหลัก 7 ด้าน คือ 1) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ประสานหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และสนับสนุนกิจกรรมชุมชน 2) การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว โดยออกแบบกิจกรรมที่ผสมผสานวิถีชีวิต เกษตรอินทรีย์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและการเรียนรู้ 3) การบริหารจัดการการเงินโปร่งใส พัฒนาระบบบัญชีตามมาตรฐานที่เปิดเผยตรวจสอบได้ 4) การปรับตัวตามบริบทพื้นที่ ดำเนินงานสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากร ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม 5) การอนุรักษ์ภาษาถิ่นและวัฒนธรรม ส่งเสริมการใช้ภาษาระยองและวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ สืบสานอัตลักษณ์ 6) ความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ 7) การแก้ปัญหาความยากจนและสร้างอาชีพ จัดโครงการสร้างรายได้ฝึกทักษะให้ผู้มีรายได้น้อย ผลักดันสู่การพึ่งพาตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดี แนวทางเหล่านี้สะท้อนการบริหารจัดการแบบองค์รวมที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งจากภายใน

8. ผลลัพธ์ของเครือข่ายต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อเป็นต้นแบบของการพัฒนาชุมชนยั่งยืน โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนผ่าน “ห่วงโซ่ 5 ด้าน” คือ 1) การผลิตอินทรีย์ (ลดสารเคมีเพิ่มความปลอดภัย) 2) การแปรรูปด้วยภูมิปัญญา (ต่อยอดมูลค่า) 3) การตลาด (เชื่อมตลาดสีเขียว งานจังหวัด และ

ช่องทางออนไลน์) 4) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (โฮมสเตย์และกิจกรรมเรียนรู้) และ 5) การสื่อสารกับสังคม ผลสำเร็จสำคัญชี้ให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างยั่งยืน มีศูนย์เรียนรู้เกษตรธรรมชาติบ้านจำรุง กลุ่มธนาคารต้นไม้ และโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อการฟื้นฟูระบบนิเวศพร้อมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น โฮมสเตย์ถ่ายทอดวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาชุมชนแก่นักท่องเที่ยว สินค้าชุมชนและบริการท่องเที่ยวช่วยสร้างรายได้หมุนเวียน ดังนั้นแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนตำบลเนินฆ้อที่ยั่งยืน คือ การส่งเสริมการรวมกลุ่มผลิตและแปรรูปเพื่อต่อรองตลาด ขณะเดียวกันการจัดประชุม วางแผน และหนุนการมีส่วนร่วมสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ เสริมความเป็นผู้นำและการเรียนรู้ร่วมกัน ต่อยุ่ศักยภาพในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาบบาทสภาพองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อมีบทบาทสำคัญในหลายมิติ โดยมีจุดกำเนิดจาก “เครือข่ายชุมชนบ้านจำรุง” รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่นเป็นเวลากว่า 30 ปี โดยเฉพาะผลกระทบจากสารเคมีในการเกษตร การรวมกลุ่มดังกล่าวนำไปสู่การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ การแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า และการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนได้รับการยกระดับเป็นสภาองค์กรชุมชนตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ในฐานะ “ศูนย์กลาง” การพัฒนาชุมชน สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อได้เชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน เทศบาล และหน่วยงานภายนอก เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการอนุรักษ์ทรัพยากร ภายใต้เป้าหมาย “ฟื้นฟู คน ดิน น้ำ และป่า” โดยมีลักษณะเป็นเครือข่ายแท้ที่มีศักยภาพทั้งด้านทรัพยากร ทุนทางสังคม และระบบบริหารจัดการโดยใช้โครงสร้างแนวราบ เปิดพื้นที่ให้สมาชิกทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม และสนับสนุนกิจกรรมร่วมกัน อาทิ ตลาดสีเขียว “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ อีกทั้งยังใช้สื่อออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

การประสานความร่วมมือนอกชุมชนมีบทบาทสำคัญเช่นกัน มีสำนักงาน การท่องเที่ยวและกีฬาเข้ามาช่วยพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและตลาดสินค้า สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนองค์ความรู้ กลไก และทรัพยากร ขณะที่ เทศบาลตำบลเนินขี้ร่วมวางแผนเชิงพื้นที่ พัฒนาสิ่งแวดล้อม และจัดกิจกรรมชุมชน ความร่วมมือนี้ส่งผลให้ได้รับการยอมรับระดับจังหวัด และสภาฯ กลายเป็นต้นแบบ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย ส่งเสริมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีสื่อสาร และการจัดกิจกรรมชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคี การดำเนินงานต่อเนื่อง และการยกระดับศักยภาพชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม แนวทาง พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน ประกอบด้วย การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสร้าง เครือข่ายความร่วมมือ การพัฒนาศักยภาพองค์กร และการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยใช้ทุน ทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในส่วนของแนวทางต่อยอดและแก้ไขปัญหา สภาฯ มุ่งเน้นระบบบริหาร การเงินโปร่งใส การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และ การออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงวิถีชีวิต โดยชุมชนเป็นศูนย์กลางของ ทุกกระบวนการ การวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายที่ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐาน รากสรุปได้ว่า ความสำเร็จของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินขี้มีองค์ประกอบสำคัญ สามประการ ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมชัดเจน การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่างสม่ำเสมอ และการเชื่อมโยงผลประโยชน์ระหว่างเครือข่ายให้ชัดเจนและเป็นธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินขี้เป็นกรณีตัวอย่าง การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่ตั้งอยู่บนหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้ ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่าและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐและ

เอกชนหลากหลายระดับ กิจกรรมสำคัญที่ขับเคลื่อน ได้แก่ การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เริ่มต้นจากการรวมกลุ่มภายในหมู่บ้าน ขยายสู่ระดับตำบล แล้วเชื่อมต่อสู่ระดับจังหวัดอย่างเป็นลำดับขั้น

ผลการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจฐานราก (ประเวศ วะสี, 2558) ถูกนำมาปฏิบัติอย่างชัดเจนในตำบลเนินซ้อ ตัวอย่างเช่น ศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติบ้านจำรุง ซึ่งปลูกต้นไม้แบบผสมผสานทั้งไม้กินได้ ไม้โตเร็ว และไม้เศรษฐกิจ ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบให้กับนักท่องเที่ยวและคณะศึกษาดูงาน สมาชิกชุมชนสามารถเข้าร่วมปลูกและดูแลต้นไม้ร่วมกัน นอกจากนี้กลุ่มธนาคารต้นไม้ยังส่งเสริมสมาชิกกว่า 200 คนร่วมกันสร้าง ความมั่นคงในระยะยาว ผ่านการปลูกและเพาะพันธุ์ต้นไม้หลากหลายชนิด รวมทั้งมอบต้นไม้ให้แก่หน่วยงานภายนอกเพื่อโครงการ CSR และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resource Management) ของ Ostrom (1990) ปรากฏชัดในกิจกรรมของ กลุ่มบ้านปลารณาการปุ ซึ่งดำเนินการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ฟื้นฟูปะการังเทียม และดูแลทรัพยากรป่าชายเลนและทะเล กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังสามารถคล้องกับอาชีพประมงพื้นบ้าน ทำให้การใช้ทรัพยากรเกิดความยั่งยืนและไม่สร้างความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์กับการดำรงชีวิตของชุมชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทูทางสังคม เป็นโครงสร้างสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถรวมตัว แบ่งปันความรู้ และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคม บทบาทของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ การใช้ทุนทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรมตามแนวคิดของปัทมณี กามเจริญ (2567) ทั้งในด้านการสร้างความสัมพันธ์ ความเชื่อใจ การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือระหว่างเครือข่าย และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน (Provan & Kenis, 2008) นอกจากนี้ สภาฯ ยังสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก เช่น เทศบาลตำบล

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา และหน่วยงานพัฒนาชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสนับสนุนกิจกรรมท่องเที่ยวและการอบรมนอกสถานที่ได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ พื้นที่ศึกษายังพัฒนา “รูปแบบ 5 ห่วงโซ่” ประกอบด้วย การผลิต อินทรีย์ การแปรรูปด้วยภูมิปัญญา การตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการสื่อสาร กับสังคมภายนอก ซึ่งต่อยอดจากแนวคิดดั้งเดิมที่มักหยุดเพียงสี่ห่วงโซ่ การเพิ่มมิติการสื่อสารเป็นห่วงโซ่ที่ 5 ช่วยยกระดับการรับรู้ของสังคมภายนอกและขยายตลาด ผู้บริโภคให้กับชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลหลักช้าง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2565) ซึ่งใช้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เป็นฐาน จะเห็นว่าตำบลเนินข้อมีจุดเด่นในการผสมผสานการ “ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” และ “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” เข้ากับกิจกรรมสร้างรายได้ ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในสามมิติ คือ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม พร้อมกันอย่างเป็นรูปธรรม

ความท้าทายในอนาคตของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินข้อมและแนวทางรับมือ

แม้สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินข้อมจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน ทว่าความท้าทายสำคัญยังคงอยู่ที่การรักษา “พลังคนรุ่นใหม่” ให้กลับมาร่วมขับเคลื่อนท้องถิ่น แรงดึงดูดของตลาดแรงงานเมืองกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้เยาวชนจำนวนมากย้ายออกไปทำงานภายนอก ส่งผลให้ขาดการสืบทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อรับมือกับปัญหานี้ สภาฯ จึงวางแผนเชิงรุก ผ่าน 4 แนวทางหลักที่มุ่งสร้างแรงจูงใจและพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

ประการแรก คือการปลูกฝังท้องถิ่นนิยมและสร้างแรงจูงใจผ่านค่ายอบรมเชิงปฏิบัติการและเวทีแลกเปลี่ยน ที่บูรณาการเรื่องอัตลักษณ์ท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์ และนวัตกรรมสังคม ยังส่งเสริมกิจกรรม “เล่าเรื่องบ้านเรา” บนแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น Facebook, TikTok ให้เยาวชนทำหน้าที่ผู้ผลิตสื่อ ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชน

ด้วยภาษาของตนเอง เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าและขยายการรับรู้สู่สังคมภายนอก

ประการสอง คือโครงการ “หัวใจคืนถิ่น” ที่เชิญชวนคนรุ่นใหม่ซึ่งออกไปทำงานนอกพื้นที่ให้กลับมาพัฒนาชุมชน โดยจัดระบบพี่เลี้ยงเชื่อมโยงเครือข่ายอาชีพและองค์ความรู้สมัยใหม่เข้ากับโครงการท้องถิ่น พร้อมมอบทุนริเริ่มสำหรับกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น การผลิตสื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาอาหารฟังก์ชันจากผลไม้พื้นถิ่น หรือการจัดตั้งสตาร์ทอัปโลจิสติกส์สีเขียว

ประการสาม คือการจัดตั้ง “กองทุนเยาวชนพัฒนาท้องถิ่น” เพื่อสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนของคนรุ่นใหม่ผ่านเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำหรือทุนหมุนเวียน โครงการที่ได้รับการสนับสนุนครอบคลุมตั้งแต่การปลูกและแปรรูปผลผลิตอินทรีย์ ทั้งนี้ กองทุนยังเชื่อมช่องทางจำหน่ายกับตลาดสีเขียวประจำชุมชนและร้านค้าออนไลน์ของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ เพื่อประกันตลาดให้ผู้ประกอบการรายใหม่

ประการสุดท้ายคือการสร้างพื้นที่สาธิตและพื้นที่สร้างสรรค์ภายใน “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” โดยพัฒนาพื้นที่ให้เป็นทั้ง Maker Space และ Co-working Space เปิดโอกาสให้เยาวชนทดลองผลิตและจัดแสดงผลงาน นอกจากนี้จัดเทศกาล “นวัตกรรมพื้นถิ่น” ประจำปี เพื่อให้เยาวชนและสมาชิกชุมชนร่วมเผยแพร่ผลงานสร้างเวทีเชื่อมโยงสถาบันการศึกษาและภาคธุรกิจ

เมื่อแนวทางทั้งสี่ถูกดำเนินการควบคู่กัน ตั้งแต่การปลูกฝังจิตสำนึกท้องถิ่น การคืนคนรุ่นใหม่สู่ชุมชน การสนับสนุนเงินทุน จนถึงการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อจะสามารถดึงศักยภาพคนรุ่นใหม่มาช่วยพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่น ต่อยอดเศรษฐกิจชุมชนและรักษาความยั่งยืนของเครือข่ายพัฒนาในระยะยาวได้อย่างแท้จริง

บทเรียนและข้อค้นพบสำคัญของการศึกษา

งานวิจัยนี้ได้สรุปรูปแบบการเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจท้องถิ่นของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อออกมาเป็น “โมเดล 5 ห่วงโซ่” ซึ่งประกอบด้วย 1) ห่วงโซ่การผลิตอินทรีย์ โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ครอบคลุมทั้งเกษตร ประมง และการอนุรักษ์ ผ่านกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มธนาคารต้นไม้และกลุ่มบ้านปลาธนาคารปู 2) ห่วงโซ่การแปรรูปด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิตท้องถิ่น ได้แก่ ทูเรียนทอด ทูเรียนกวน กะปิ และน้ำปลา 3) ห่วงโซ่การตลาด ที่พัฒนาช่องทางจำหน่ายสอดคล้องกับบริบทชุมชน เช่น ตลาดสีเขียวและการขายผ่านเส้นทางท่องเที่ยว 4) ห่วงโซ่การท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งบูรณาการโฮมสเตย์กับกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชนและเกษตรอินทรีย์ และ 5) ห่วงโซ่การสื่อสารกับสังคม เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อสังคมภายนอก รวมถึงการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากของตำบลเนินฆ้อ

จุดเด่นของโมเดลนี้คือ การเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำอย่างครบวงจร พร้อมยกระดับ “การสื่อสารภายนอก” ให้เป็นห่วงโซ่ที่ 5 ซึ่งมีกลไกมองข้ามในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนทั่วไป การสื่อสารดังกล่าวไม่เพียงสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้ผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวของชุมชน แต่ยังประสานเครือข่ายพันธมิตรตั้งแต่หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน จนถึงตลาดผู้บริโภคให้เข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนในระยะยาว โมเดล 5 ห่วงโซ่จึงเป็นบทเรียนสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจะยั่งยืนได้ต้องบูรณาการการผลิต แปรรูป การตลาด การท่องเที่ยว และการสื่อสารเข้าไว้ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ โครงสร้างโมเดลมีความยืดหยุ่นสูงและสามารถปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ เพียงปรับองค์ประกอบรายละเอียดให้เหมาะสมกับศักยภาพและบริบทของแต่ละพื้นที่

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1.1 งานวิจัยครั้งถัดไปควรขยายกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายมากขึ้น เช่น เยาวชนที่ยังไม่เข้าร่วมเครือข่าย ผู้ประกอบการรายใหม่ และหน่วยงานรัฐระดับจังหวัด เพื่อสะท้อนมุมมองและประสบการณ์ที่หลากหลายของผู้เกี่ยวข้อง และความขัดแย้งเชิงโครงสร้างได้อย่างตรงไปตรงมา เช่น การวิเคราะห์เหตุการณ์วิกฤตหรือการสังเกตเชิงปฏิบัติการ พร้อมกับการใช้เทคนิคตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความครบถ้วนของผลวิเคราะห์

1.2 งานวิจัยในอนาคตยังสามารถติดตามผลการนำ “รูปแบบ 5 ห่วงโซ่” ไปปรับใช้ในพื้นที่อื่น เพื่อตรวจสอบความยืดหยุ่นและความเหมาะสมของโมเดลต่อบริบทชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งศึกษากลไกการกระจายอำนาจด้านงบประมาณจากรัฐสู่สภากงคกรชุมชนว่าช่วยสนับสนุนความยั่งยืนของเศรษฐกิจฐานรากได้เพียงใด ทั้งนี้ การวิจัยที่มุ่งเน้นทั้งความหลากหลายของผู้ให้ข้อมูลและบริบทเชิงพื้นที่ จะช่วยเติมเต็มภาพรวม เสริมความสมบูรณ์และยกระดับความน่าเชื่อถือของงานวิจัยด้านเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 ต่อหน่วยงานรัฐ/ฝ่ายปกครองในจังหวัด (การพัฒนาศักยภาพและเสริมพลังชุมชน) จัดให้มีแหล่งความรู้ เครื่องมือ และข้อมูลที่เข้าถึงได้สำหรับชุมชน สนับสนุนชุมชนในการสร้างนวัตกรรมชุมชน เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมตั้งแต่การออกแบบกิจกรรมจนถึงการประเมินผล เสริมสร้างความเชื่อมั่น ศักยภาพ และความสามารถของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

2.2 ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) (การกำหนดนโยบายเศรษฐกิจฐานรากแบบมีส่วนร่วม) เปิดกระบวนการร่วมคิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับนโยบาย จัดเวทีให้ชุมชนนำเสนอเป้าหมาย อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหา

อย่างรอบด้าน ติดตามและประเมินผลมาตรการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากให้สอดคล้องกับบริบทจริงและสะท้อนเสียงจากพื้นที่สู่การตัดสินใจเชิงนโยบาย

2.3 ต่อบริษัท/หน่วยงานระดับชาติ (การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น) กระจายอำนาจด้านการตัดสินใจ งบประมาณ และทรัพยากรให้กับชุมชนในพื้นที่มากขึ้น สนับสนุนให้เกิดรูปแบบรายได้ที่หลากหลายและยั่งยืนตามศักยภาพของแต่ละชุมชน ส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

ประเวศ วะสี. (2558). *พลังชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง: เศรษฐกิจฐานรากเพื่อความ เป็นธรรมและสันติสุข*. มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ปัทมิกา งามเจริญ. (2567). ทูทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ เศรษฐกิจฐานรากของชุมชน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 12(2), 473–484. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/269675>

สภาองค์กรชุมชน. (2559). *รายงานการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล*. สถาบันพัฒนา องค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2565). *สภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลหลักช้าง*. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561–2580)*. <https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2025/06/NATIONAL-STRATEGY-PEOPLE.pdf>

Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469>

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>

Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). Modes of network governance: Structure, management, and effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229–252.

<https://doi.org/10.1093/jopart/mum015>

คติชนในเวทีการประกวด “ธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลก”:
การสร้างสรรคกิจกรรมการประกวดนางงามด้วยทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น

สุรเชษฐ์ คูหาเลิศ

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: skhualerd@tu.ac.th

วันที่รับบทความ: 10 กรกฎาคม 2568

วันแก้ไขบทความ: 6 ตุลาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 31 ตุลาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติชนที่ปรากฏในงานประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลกและวิธีการสร้างสรรคกิจกรรมการประกวดโดยใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นอำเภอสุวรรณโลก จังหวัดสุโขทัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยกรอบแนวคิดเรื่องคติชนสร้างสรรค (Creative Folklore) ผลการศึกษาพบคติชนที่ปรากฏในกิจกรรมการประกวด 3 ประเภท ได้แก่ 1) ความเชื่อ 2) ประเพณีและพิธีกรรม 3) วรรณกรรมมุขปาฐะ ส่วนวิธีการสร้างสรรคกิจกรรมการประกวดโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นพบลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) วิธีคิดเชิงสร้างสรรคที่อิงจากรากวัฒนธรรม 2) วิธีการออกแบบกิจกรรมที่ผสมผสานคติชนเข้ากับบริบทร่วมสมัย และ 3) วิธีการถ่ายทอดและผลลัพธ์ของการสร้างสรรค

คำสำคัญ: การประกวดนางงาม ธิดาดวงดี สุวรรณโลก ทุนวัฒนธรรม คติชนสร้างสรรค

Folklore in the Beauty Pageant of “Miss Duangdee Sri Sawankhalok”: Creative Practices in Pageantry Using Local Cultural Capital

Surachet Khuhalerd

College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University

E-mail: skhuhalerd@tu.ac.th

Received: July 10, 2025

Revised: October 6, 2025

Accepted: October 31, 2025

Abstract

This qualitative research examines the folklore associated with the Miss Duangdee Srisawankhalok beauty pageant. It investigates the creative processes through which the local cultural capital in Sawankhalok District, Sukhothai Province, is applied in designing the event. Data were collected through interviews and participant observation, and analyzed using the creative folklore conceptual framework. Results show that pageant activities comprise three types of folklore: 1) beliefs; 2) ritual traditions; and 3) oral literature. The creative process, grounded in local cultural capital, comprises three main approaches: (1) culturally based creative thinking, (2) event design that integrates folklore with contemporary contexts, and (3) transmission strategies that generate cultural impacts.

Keywords: Beauty pageant, Miss Duangdee, Sawankhalok, cultural capital, creative folklore

บทนำ

การประกวด “นางงาม” เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่พบเห็นได้ทั่วไปในงานประเพณีระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังคงรักษาวินัยชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเข้มแข็ง กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อความบันเทิงหรือการประกวดความงามในเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเวทีที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เชื่อมโยงผู้คนหลากหลายเข้าด้วยกัน สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง การประกวดจึงสามารถเป็น “พื้นที่” แห่งการสร้างสรรค์ความหมายใหม่ของความงาม อัตลักษณ์ และค่านิยมร่วมสมัยที่ตั้งอยู่บนฐานของทุนวัฒนธรรมดั้งเดิม

“ธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลก” เป็นการประกวดนางงามระดับท้องถิ่นที่น่าสนใจจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2568 ในงานประเพณีสงกรานต์ของอำเภอสุวรรณโลก จังหวัดสุโขทัย ภายใต้การสนับสนุนของเทศบาลเมืองสุวรรณโลก และประชาสัมพันธ์ข้อมูลผ่านเพจ “การท่องเที่ยวบ้านฉนวนสุวรรณโลก” การประกวดถือเป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักของงานประเพณีสงกรานต์ ภายใต้แนวคิด “ไหว้พระ 3 ฤทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ศาลหลักเมืองสงกรานต์ลือเลื่อง เมืองสุวรรณบ้านเรา” นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมอื่น ๆ เช่น เทศกาลอาหารดี ดนตรีสนุก เมืองสุวรรณโลก (หวันโลก Food & Fun) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้ประชาชน พร้อมกับแนวคิดหลักของการประกวดมีการเชื่อมโยงกับประเพณีสงกรานต์และการใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างภาพลักษณ์ของ “สุวรรณโลก” เมืองที่เคยเป็นจังหวัดและปัจจุบันเป็นศูนย์กลางทุนทางสังคม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว การจัดงานจึงเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชน โดยเทศบาลเมืองสุวรรณโลกสนับสนุนควบคู่กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ผ่านรางวัลพิเศษและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในงาน ทำให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างชัดเจน

ในการนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” ตามแนวทางการศึกษาของศิริพร ณ ถลาง (2559) โดยมองว่าคติชนสามารถผลิตซ้ำ ประยุกต์ และสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมสมัยใหม่ เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าใหม่บนฐานทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น พบงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น พจมาน มูลทรัพย์ และศิริพร รักดีผาสุข (2565) ได้ศึกษาเรื่อง พญานาคบูชา: การสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพญานาคในบริบทสังคมอีสานร่วมสมัย และชาญยุทธ สอนจันทร์ (2560) ได้ศึกษาเรื่องการผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ในประเพณีบุญข้าวจี้อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า คติชนมิได้คงอยู่ในรูปแบบเดิม หากแต่มีพลวัตในการผลิตซ้ำและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย ในเรื่องของพญานาคบูชา แสดงให้เห็นถึงการนำความเชื่อพื้นถิ่นมาสร้างประเพณีและพิธีกรรมใหม่ที่ตอบโจทย์ทั้งด้านศรัทธาและการท่องเที่ยว ในขณะที่เรื่องประเพณีบุญข้าวจี้อ่อนการนำประเพณีมาใช้สร้างอัตลักษณ์ สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และขยายความหมายทางสังคมการเมือง จากงานวิจัยดังกล่าวความสำคัญของการศึกษาคติชนในบริบทสมัยใหม่ว่า คติชนสามารถทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกนำไปสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการรับรู้ในวงกว้างตอบสนองทั้งความเชื่อ อัตลักษณ์ และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่กล่าวถึงการประยุกต์คติชนในกิจกรรมร่วมสมัยสอดคล้องกับงานของอภิลักษณ์ เกษมผลกุล และพงษ์ศิริชัย สมคะแน (2565) ศึกษาคติชนกับนางงาม: บทบาทหน้าที่ของคติชนและภาพสะท้อนสังคมไทย พบว่า คติชนในวงการนางงามมีบทบาททั้งในด้านจิตใจและการสร้างพลังทางสังคม เช่น ความเชื่อเครื่องราง และพิธีกรรมต่าง ๆ ในขณะเดียวกันงานของภาณุวัฒน์ สุกุลสืบ (2561) ศึกษาการสร้างสรรค์ประเพณีด้วยคติชนประยุกต์: กรณีศึกษาเทพบุตรสลุงหลวงในงานสลุงหลวง กลองใหญ่ ปีใหม่เมือง จังหวัดลำปาง พบว่า การประกวดเทพบุตรสลุงหลวงเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการประยุกต์คติชนประเภทความเชื่อ การเสี่ยงทาย และแนวปฏิบัติของคนล้านนาเข้ากับกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง

กระบวนการสร้างสรรค์กิจกรรมวัฒนธรรมร่วมสมัยด้วยทุนทางคติชน นอกจากนี้ยังพบ งานของอรอุษา สุวรรณประเทศ และคณะ (2567) ได้ศึกษาถอดรหัสสุนทรียะเมื่อง: การออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยใช้เกมสถานการณ์จำลอง โดยเน้น การมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ พบว่า เกมช่วยกระตุ้นการ แสดงออกถึงรสนิยมและความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง สะท้อนรหัสสุนทรียะ ของเมื่องที่นำไปสู่การพัฒนาเชิงวัฒนธรรมอย่างมีชีวิต แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับ การจัดกิจกรรมประกวดธิดาดวงดีที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการสร้างสรรค์

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโคโลกเป็น ตัวอย่างของกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นในบริบท ร่วมสมัยได้อย่างชัดเจน ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างให้กับความหลากหลายทาง อัตลักษณ์ การตีความใหม่ และการสื่อสารค่านิยมของสังคมในยุคปัจจุบัน ผ่านกรอบ แนวคิดคติชนสร้างสรรค์ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการวิเคราะห์ในการศึกษาคั้งนี้

จุดประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคติชนที่ปรากฏอยู่ในกิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรี สุวรรณโคโลก อำเภอสุวรรณโคโลก จังหวัดสุโขทัย
2. เพื่อศึกษาวิธีการสร้างสรรค์กิจกรรมการประกวดโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ท้องถิ่นในการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโคโลก อำเภอสุวรรณโคโลก จังหวัดสุโขทัย

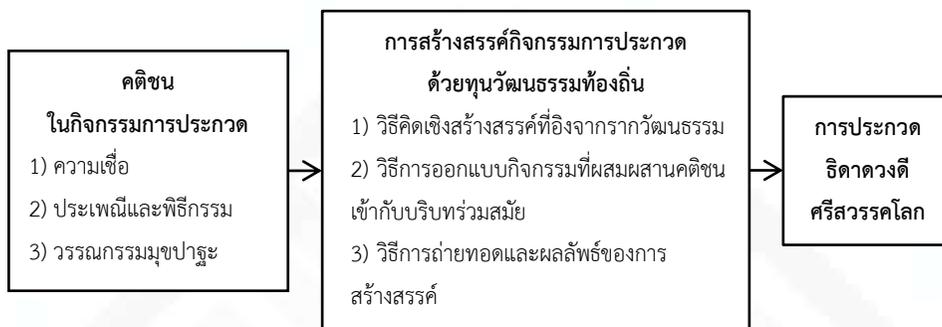
แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดของการวิจัย

ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” ของศิริพร ณ ถกลาง (2559) มาใช้เป็นกรอบคิดในการศึกษา ซึ่งอธิบายว่าคติชนไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือคงอยู่ ในรูปแบบดั้งเดิมเท่านั้น คติชนมีการสร้างขึ้นใหม่หรือผลิตซ้ำในลักษณะของการสืบ ทอดในบริบทใหม่ อันหมายรวมถึงการประยุกต์ การต่อยอด และการสร้างสรรค์ ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมสมัยใหม่ เพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมหรือวัตถุ

ทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ ให้มีคุณค่าและมูลค่า โดยมีรากฐานมาจากทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น
อันนำไปสู่คติชนร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

ภาพ 1

กรอบแนวคิดของการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. การทบทวนวรรณกรรมและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทบทวน
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ ตลอดจนองค์ความรู้
ด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม วรรณกรรมมุขปาฐะ และทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น
เพื่อใช้เป็นกรอบคิดในการออกแบบเครื่องมือวิจัย โดยจัดทำแบบสัมภาษณ์
กึ่งโครงสร้างและกำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะกิจกรรมการประกวดธิดาดวงดี
ศรีสุวรรณโลก พร้อมใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง เพื่อคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง
ที่มีบทบาทสำคัญและมีประสบการณ์ตรงกับกิจกรรมการประกวด

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่ม
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) ผู้จัดการประกวด 2) ผู้เข้าประกวดนางงาม และ 3) ผู้จัดการ
นางงาม โดยเก็บข้อมูลระหว่างวันที่จัดงานประเพณีและนอกช่วงจัดกิจกรรม
การประกวด เพื่อเก็บมุมมองเชิงลึกเกี่ยวกับข้อมูลคติชน กระบวนการจัดงานและ
การประยุกต์ใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสังเกตการดำเนินกิจกรรม

เพื่อบันทึกบริบทเชิงคุณภาพ พร้อมทั้งได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการบันทึกเสียงเพื่อความถูกต้องในการถอดความ วิเคราะห์ และตีความ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปและอภิปรายผล โดยนำข้อมูลจากเอกสารและภาคสนามมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จัดกลุ่มตามประเภทคติชนที่ปรากฏ และวิเคราะห์วิธีการสร้างสรรค์กิจกรรมด้วยทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมเรียบเรียงและสรุปผลในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้คติชนและการสร้างกิจกรรมวัฒนธรรมร่วมสมัย

ผลการวิจัย

“ริตาดวงดีศรีสุวรรณโลก” เป็นการประกวดนางงามที่จัดขึ้นในช่วงงานประเพณีสงกรานต์ของอำเภอสุวรรณโลก จังหวัดสุโขทัย ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลเมืองสุวรรณโลก โดยมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเพจเฟซบุ๊กการท่องเที่ยวบ้านฉันทสุวรรณโลก การประกวดนี้มีลักษณะเปิดโอกาสให้กับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย และจากทุกจังหวัดสามารถสมัครเข้าร่วมการประกวดได้ ซึ่งส่วนใหญ่กลุ่มผู้สมัครจะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQIA+) และกลุ่มผู้หญิงที่กล้าแสดงออกถึงตัวตน ความสามารถ และอัตลักษณ์เฉพาะบุคคล ซึ่งจากชื่อกิจกรรมการประกวดดังกล่าวปรากฏแนวคิดหลักสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องดวง ซึ่งคำว่า “ดวง” นั้นหมายถึง โชคชะตาหรือโชคชะตา เช่น ดวงดี ดวงตก มักใช้ว่า ดวงชะตา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ซึ่งในบริบทกิจกรรมการประกวดนี้ ใช้คำว่า “ดวงดี” โดยหมายถึง ผู้โชคดีที่ได้รับคัดเลือกให้ชนะการประกวดด้วยโชคชะตาและความเมตตาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันสะท้อนถึงผู้พร้อมด้วยความงาม ความสามารถ และความเชื่อเรื่องบุญวาสนาของผู้เข้าประกวด ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของผู้เข้าประกวด ได้แก่ 1) มีสัญชาติไทย มีสุขภาพแข็งแรง ร่าเริง และกล้าแสดงออก โดยไม่จำกัดภูมิภาค 2) ไม่จำกัดเพศ (LGBTQIA+) สามารถแต่งกายเป็นหญิงและเชื่อว่าตน “ดวงดี” 3) ไม่มีประวัติและ

พฤติกรรมเสื่อมเสีย และ 4) ยอมรับผลการตัดสินของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการเสียหายของคณะกรรมการ จากการศึกษาพบผลการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. คติชนที่ปรากฏอยู่ในกิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณคโลก อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย

1.1 คติชนประเภทความเชื่อ เกิดการตกลงใจร่วมกันของกลุ่มชนต่อการมีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ได้รับการส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2542) ความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดการปฏิบัติที่สอดคล้องกันในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความคิดและการแสดงออกของกลุ่มชนอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกิจกรรมการประกวดนางงามพบความเชื่อที่สำคัญจำนวน 4 เรื่อง ดังนี้

1.1.1 ความเชื่อเรื่องดวง “ดวง” เป็นแกนสำคัญที่สะท้อนผ่านชื่อการประกวด “ธิดาดวงดี” โดยมีมิติความหมายซ้อนทับอยู่สองระดับ กล่าวคือ ในมิติด้านความบันเทิง คำว่า “ธิดาดวงดี” เป็นการสร้างสรรค์ทางภาษาที่ให้อารมณ์ขันและความเพลิดเพลินแก่ผู้ชม ทำให้เวทีประกวดมีชีวิตชีวาและดึงดูดผู้คนให้มีส่วนร่วม แต่ในอีกมิติหนึ่งซึ่งลึกซึ้งกว่านั้น ทางผู้จัดการประกวดและผู้เข้าประกวดกลับผูกโยงชื่อดังกล่าวเข้ากับความเชื่อเรื่องโชคชะตา บุญวาสนา และการเกื้อหนุนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านการปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การอธิษฐานขอพรหลวงพ่อดำสมุทร หรือการนำเสนอตนเองผ่านบทประพันธ์ร้อยกรองที่เน้นย้ำบุญกุศลและชะตาชีวิต สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่า การประกวด “ธิดาดวงดี” ไม่ได้เป็นเพียงการเล่นคำเพื่อความสนุกสนาน แต่ทำหน้าที่เป็นเวทีที่ผสมมิติทางภาษาเข้ากับระบบความเชื่อทางคติชน ผู้เข้าประกวดจึงมิได้แสดงออกเพียงความงามหรือความสามารถเท่านั้น หากยังถ่ายทอดศรัทธาและความเชื่อเรื่องดวงชะตาในเชิงพิธีกรรมและวัฒนธรรมควบคู่กันไป ทำให้ชื่อ “ธิดาดวงดี” กลายเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมที่มีพลังสองด้าน คือ เป็นทั้งเครื่องมือสร้างความบันเทิงและเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงศรัทธาของชุมชนอย่างมีพลวัต

1.1.2 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลกเป็นกิจกรรมทางความเชื่อที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตชุมชน โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ ซึ่งปรากฏเด่นชัดผ่านคำขวัญของงานว่า “ไหว้พระสามฤทธิสิ่งศักดิ์สิทธิ์ศาลหลักเมือง สงกรานต์ลือเลื่อง เมืองสุวรรณบ้านเรา” คำขวัญนี้สะท้อนเอกลักษณ์ของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมแสดงความเชื่อมโยงระหว่างความศรัทธาของชุมชนกับกิจกรรมการประกวด”

ทั้งนี้ บนเวทีการประกวดจะมีการอัญเชิญพระสามฤทธิจำลองทั้งสามองค์ขึ้นประดิษฐานด้านบน เพื่อให้ผู้เข้าประกวดได้กราบไหว้และขอพรในแต่ละรอบ “พระสามฤทธิ” หมายถึง พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามองค์ ได้แก่ 1) หลวงพ่อพระพุทธรูปเรื่องฤทธิ ประดิษฐานที่วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร (วัดจวน) ตำบลในเมือง 2) หลวงพ่อลือฤทธิ ประดิษฐานที่วัดสุวรรณคาราม (วัดกลาง) ตำบลในเมือง และ 3) หลวงพ่อสัมฤทธิ ประดิษฐานที่วัดคลองกระจง ตำบลคลองกระจง ทั้งสามองค์ถือเป็นศูนย์รวมศรัทธาที่ชาวสุวรรณโลกเคารพบูชามายาวนาน

ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏในบริบทของการประกวดอย่างสร้างสรรค์ ผู้เข้าประกวดมักอ้างถึงหรือขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใช้ถ้อยคำเชิงสัญลักษณ์ และสอดแทรกความเชื่อเหล่านี้ในบทร้อยกรองแนะนำตัว การกระทำและการแสดงออกดังกล่าวสะท้อนบทบาทหน้าที่ของคติชนประเภทความเชื่อได้อย่างชัดเจน

1.1.3 ความเชื่อเรื่องชื่อ “ชื่อ” เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนความเชื่อด้านความเป็นมงคล ในกิจกรรมการประกวดพบว่าผู้เข้าประกวดใช้ชื่อที่สะท้อนคติชนร่วมสมัย ซึ่งผสมผสานเรื่องของความหมาย ความหวัง อัตลักษณ์ และอารมณ์ขันส่วนบุคคลไว้ในชื่อของตน สามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะเด่น ดังนี้

1) ชื่อที่มีลักษณะเป็นนามมงคลทั่วไป เป็นชื่อที่สะท้อนถึงความงาม ความดี หรือคำที่มีความหมายดีงามในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย เช่น พิรดา อัครเดช โชติสกุล, วรรณรัตน์ ขาดีไทย, รัชฎากร งามธุระ, ขวัญหทัย สังขารา, นุชนาถ สุขาดา,

ให้กับผู้สวมใส่” ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของผู้เข้าประกวดที่กล่าวว่า “หนูว่าถ้าเลือก สีชุดให้ถูก หรือใส่สีที่เราชอบ มันก็จะช่วยเสริมดวงชะตา แบบว่าใส่แล้วรู้สึกมั่นใจ มั่นหน้า กล้าเดิน กล้าทำอะไรมากขึ้นเลยค่ะ” (หทัยรัตน์ นิระชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2568)

นอกจากนี้ในการประกวดรอบตัดสินนั้น ทางกองประกวดยังได้นำเสนอความเชื่อเรื่องสีมงคลผ่านการจัดเตรียมเครื่องแต่งกายให้ผู้เข้าประกวด โดยการจับสลากเลือก “สี” ให้สอดคล้องกับ “ตำนานนางสงกรานต์” โดยสีของอาภรณ์ในแต่ละวัน ได้แก่ วันจันทร์ นางโคราคเทวี อาภรณ์สีเหลือง, วันอังคาร นางรากษสเทวี อาภรณ์สีชมพู, วันพุธ นางมณฑาทเทวี อาภรณ์สีเขียว, วันพฤหัสบดี นางกิริณีเทวี อาภรณ์สีส้ม, วันศุกร์ นางกิมิทาเทวี อาภรณ์สีฟ้า, วันเสาร์ นางมโหทรเทวี อาภรณ์สีม่วง และ วันอาทิตย์ นางทงษเทวี อาภรณ์สีแดง (สุคนธ์ มีชื่อ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2568)

1.2 คติชนประเภทประเพณีและพิธีกรรม มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการขับเคลื่อนพลังทางวัฒนธรรมในการส่งต่อความเชื่อ ค่านิยม และแบบแผนการปฏิบัติที่สังคมยอมรับ โดย “ประเพณี” เป็นกิจกรรมหรือพิธีการที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ในขณะที่ “พิธีกรรม” นั้นเป็นวิธีการหรือกระบวนการประกอบพิธีที่มีลำดับขั้นตอนอย่างชัดเจน ซึ่งมุ่งหมายให้เกิดผลลัพธ์ตามความตั้งใจ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสิริมงคล การแสดงความเคารพ หรือการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับพลังเหนือธรรมชาติ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2542) ในการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลก ผู้จัดการประกวดได้นำขั้นตอนสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือในการคัดเลือกผู้เข้าประกวด โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ “ประเพณีทอดผ้าป่าราว” และ “พิธีกรรมเสี่ยงทาย” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประเภทของประเพณีนั้น คือ ประเพณีทอดผ้าป่าราว ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล

ที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันประเพณีนี้จัดขึ้นในช่วงวันออกพรรษาเพียง 3 แห่งเท่านั้น ได้แก่ 1) วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร หรือวัดจวน ตำบลเมืองสวรรคโลก 2) วัดป่าข่อย ตำบลเมืองสวรรคโลก และ 3) วัดไผ่ล้อม ตำบลย่านยาว (สุวัฒนา รุ่งสมัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2568) ชาวบ้านจะเตรียมข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ จัดทำเป็น “ผ้าป่ารายกอง” ตกแต่งด้วยวัสดุทางธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น รวมถึงการเตรียม “สลากภัตผ้า” เช่น ผ้าเช็ดตัวหรือผ้าห่มตามกำลังศรัทธา แล้วนำมาแขวนไว้ตามราวเชือกที่วัดจัดขึ้น (ณัฐศิษฏ์ ถาวร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2568 สำหรับการประกวดธิดาดวงดีศรีสวรรคโลก ผู้จัดได้นำขั้นตอนสำคัญบางส่วนของประเพณีมาประยุกต์ใช้ในการคัดเลือกผู้เข้าประกวด โดยเฉพาะขั้นตอนการนำผ้าเช็ดตัวมาแขวนไว้บนราวเชือกที่จัดขึ้น ซึ่งผ้าแต่ละผืนมีสีต่างกัน หากผู้เข้าประกวดจับได้สีใดจะอยู่ในกลุ่มสีนั้น และกลุ่มที่ถูกสุ่มเลือกจะผ่านเข้าสู่รอบต่อไป ส่วนกลุ่มสีอื่นจะตรอบในทันที

ในส่วนของประเพณีพิธีกรรม พบว่า “พิธีกรรมเสี่ยงทาย” เป็นการนำวิธีการเสี่ยงทายมาใช้กับผู้เข้าประกวด โดยผู้เข้าประกวดต้องจับสิ่งของเพื่อผ่านเข้าสู่รอบต่อไป โดยผลลัพธ์ไม่สามารถคาดเดาได้ ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อเรื่อง “ดวง” ของผู้เข้าประกวด พิธีกรรมดังกล่าวปรากฏในหลายช่วงของกิจกรรมและมีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับการออกแบบเชิงสร้างสรรค์หลายรูปแบบ ทั้งในแง่ของการสร้างบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์ การสร้างความตื่นเต้น และการจัดกระบวนการประกวดให้เป็นระบบ ดังนี้

1) การเสี่ยงจับสลากลำดับการขึ้นเวทีเพื่อแนะนำตัวและเข้ารอบ เป็นการเสี่ยงทายขั้นแรกที่ใช้ “ดวง” ในการกำหนดโอกาสของผู้เข้าประกวด โดยไม่มีการใช้เกณฑ์ทางด้านรูปลักษณ์หรือความสามารถเป็นตัวตัดสิน

2) การเสี่ยงจับของผ้าป่า ผู้เข้าประกวดจะทำการสุ่มจับของผ้าป่าที่บรรจุข้อความ หากในซองมีคำว่า “ดวงดี” ก็จะถือว่าผ่านเข้าสู่รอบถัดไป หากจับไม่ได้ก็จะตรอบในทันที

3) การเสียงจับเชียมซี ในรอบสุดท้ายผู้เข้าประกวดที่ผ่านเข้ารอบทุกคน จะสักการะพระสามฤทธิ์ด้านบนเวที จากนั้นจับไม้เชียมซี หากจับได้หมายเลข 1-6 จะได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ชนะตามลำดับ

กระบวนการทั้งหมดสะท้อนการประยุกต์ประเพณีและพิธีกรรมในกิจกรรม ประกวดร่วมสมัย ไม่เพียงแสดงความเชื่อเรื่องดวงหรือโชคชะตาเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมความเท่าเทียมของผู้เข้าประกวดทุกคนแทนการตัดสินตามเกณฑ์ที่อาจสะท้อนทัศนคติส่วนบุคคลของคณะกรรมการ นอกจากนี้ ยังสะท้อนความคิดสร้างสรรค์ของผู้จัด ในการนำคติชนมาประยุกต์ใช้เพื่อออกแบบกิจกรรมให้มีความหมายและคุณค่าอย่าง น่าสนใจ

1.3 คติชนประเภทวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับคำประพันธ์ร้อย กรองในการแนะนำตัวของผู้เข้าประกวดมีลักษณะของ “เพลงพื้นบ้าน” ถ่ายทอดปาก เปล่าด้วยคำร้อยกรองที่มีความเรียบง่ายในถ้อยคำ การร้อง และการแสดงออกโดยไม่มี กฎเกณฑ์ที่ตายตัว (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2542) เป็นบทประพันธ์ร้อยกรอง ที่ได้รับการส่งต่อกันมาในลักษณะของ “ครูพักลักจำ” โดยไม่สามารถระบุผู้แต่งได้อย่าง ชัดเจนจาก “กลุ่มนางงามเดินสายประกวด” ในทุกพื้นที่ จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบวรรณกรรมมุขปาฐะ จำนวน 8 บท โดยแบ่งตามลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรอง ได้เป็น 3 กลุ่มกลอน ดังนี้

1.3.1 กลอนหัวเดียว เป็นกลอนที่ลงท้ายสระเสียงเดียวกันไปเรื่อย ๆ เช่น กลอนลานเป็นกลอนที่มีคำสุดท้ายของวรรคหลังลงด้วยกลุ่มเสียง “-าน” ได้แก่

“เอ็ง เจิง เจอ ซะ เอ็ง เอ๊ย พระพุทธเรื่องฤทธิ์ พิพิธภัณฑนะว่าล้ำค่า พิษสวนไร่นา
นางมตระการ เครื่องสังคโลกก็ดีอีกทั้งยังมีทองโบราณ เมื่อนี้สุขสันต์เมืองสวรรค์โลก
ขอบคุณท่านนายกที่จัดงาน ยกมือกราบศาลหลักเมือง เสื่อเมืองทรงเมืองอยู่คุ้มบ้าน ขอ
พรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกพระองค์ ขอให้หนุ่มงามก่อนสงกรานต์ เอชา หนอยแม่”

(ผู้เข้าประกวดหมายเลข 15)

1.3.2 กลอน 8 เป็นกลอนที่ใช้โครงสร้างกลอนสุภาพ มีลักษณะ 4 วรรคต่อ 1 บท มีสัมผัสระหว่างวรรคตามฉันทลักษณ์ไทย ในวรรณกรรมมุขปาฐะในการประกวดนี้อาจมีความไม่สมบูรณ์ของการสัมผัส ได้แก่ 1) “เสาศิลาแปดศอกดอกเป็นหลัก คนมาผลักนานเข้าเสายังไหว จิตใจชายแข็งแกร่งสักเพียงใด กะเทยไทยเอาตุ๋นร่อนย้อม อ่อนลง” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 43) 2) “ใครปรบมือขอให้รวยด้วยทรัพย์สินให้มีกิน มีใช้ให้ถูกหวย เป็นท่านชายขอให้ประสพพบโชคอำนวย เป็นท่านหญิงท่านกะเทย ขอได้ผู้รวย ควยใหญ่ยาว” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 9, 11, 12, 18, 28) 3) “งานในวันนี้เป็นหนึ่งไม่เป็นสอง เวทีสวยอลังกาลช่างนำมามอง เพื่อสาวสองเค้าจัดให้ได้มากัน ประกวดด้วยทำบุญด้วยช่วยกันเสริม ช่วยกันเติมประเพณีสงกรานต์อย่างสร้างสรรค์ สวยก็มีผีก็มาอย่าว่ากัน มาตามฝัน ธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลกเอ๋ย” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 13) 4) “คนจะงามงามที่ใจไซ้ไบหน้า งามจรยามเมตตาและศักดิ์ศรี งามความคิดเปี่ยมด้วยคุณธรรมดี งามวจีอ่อนหวานและอ่อนโยน” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 34) 5) “คนเห็นคนเป็นคนนั้นแหละคน คนเห็นคนไม่ใช่คนใช่คนไม่ กำเนิดคนต้องเป็นคนทุกคนไป จนหรือมีผู้ดีไพร่ไม่พ้นคน” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 19)

1.3.3 กลอนลิเก เป็นกลอนบทละครที่ใช้ในการแสดงลิเก มีลักษณะที่โดดเด่นทางด้านฉันทลักษณ์ จังหวะ ทำนอง และลีลาในการร้องหรือการรำ ซึ่งถือเป็นการสื่อสารอย่างไพเราะและอ่อนหวาน ได้แก่ 1) “กราบตักท่านนายก กราบบอกท่านผู้ว่า กราบหว่างขาท่านผู้ชม แล้วกราบที่หว่างนมท่านคณะกรรมการ” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 6, 21, 22) 2) “ส่งเสียงหวาน ๆ ดังแว่ว ส่งเสียงแจ้ว ๆ จากใจ น้องขวัญข้าว คนนี้ขอรอนไหว้ ขอทุกคนอย่าได้หนีหน้า ด้วยความรักและนับถือ ขอเสียงปรบมือส่งมา” (ผู้เข้าประกวดหมายเลข 22)

2. วิธีการสร้างสรรค์กิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลกด้วยทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากการศึกษาพบกระบวนการสร้างสรรค์กิจกรรมโดยใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย 3 วิธีการสำคัญ ได้แก่ 1) วิธีคิดเชิงสร้างสรรค์ที่อิงจากรากวัฒนธรรม

2) วิธีการออกแบบกิจกรรมที่ผสมผสานคติชนเข้ากับบริบทร่วมสมัย และ 3) วิธีการถ่ายทอดและผลลัพธ์ของการสร้างสรรค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 วิธีคิดเชิงสร้างสรรค์ที่อิงจากรากวัฒนธรรม ผู้จัดการประกวดได้แสดงความคิดเห็นถึงประเด็นดังกล่าวว่า

“อำเภอสุวรรณโลก เคยเป็นจังหวัดมาก่อนในอดีต พื้นที่บริเวณนี้มีความสำคัญมาก ทั้งในเรื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น พื้นที่ของเรามีของดีอยู่เยอะ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ที่สะท้อนความเป็นเมืองสุวรรณโลกได้ แต่บางครั้งคนในพื้นที่เองก็อาจมองข้าม เพราะเห็นตั้งแต่เด็กเห็นจนชินตา เราเลยอยากหยิบของดีเหล่านี้มาเล่าใหม่ มาทำให้มันร่วมสมัยขึ้นในรูปแบบที่เราทำได้ เพื่อให้คนรุ่นเก่า รุ่นใหม่ หรือผู้ที่ไม่เคยรู้จักสุวรรณโลกได้เห็นมุมมองใหม่ ๆ ของบ้านเรา เราไม่ได้สอนหรือบังคับ เพียงต้องการให้รู้จักและเข้าใจเพื่อการเรียนรู้...”

(สุวัฒนา รัสสมัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2568)

จากการสัมภาษณ์พบว่า ผู้จัดการประกวดมีวิธีคิดสำคัญในการสร้างสรรค์กิจกรรม โดยอาศัยผลผลิตทางวัฒนธรรมในอำเภอสุวรรณโลก ทั้งความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่น มาปรับประยุกต์ใช้ในการออกแบบกิจกรรมการประกวดเพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวและทำให้กิจกรรมมีความน่าสนใจสำหรับผู้เข้าประกวด ผู้ร่วมงาน และผู้ชมออนไลน์ นอกจากนี้ยังพบว่า แนวคิดของการสร้างสรรค์ดังกล่าวมุ่งเน้นการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน โดยการนำ “ของดี” ที่มีอยู่แล้วในพื้นที่มานำเสนอในรูปแบบร่วมสมัย ทำให้คนรุ่นใหม่หรือผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับพื้นที่ได้รู้จักและเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น

สรุปได้ว่า กิจกรรมการประกวดในอำเภอสุวรรณโลกได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดเชิงสร้างสรรค์ที่อิงจากรากวัฒนธรรม โดยนำทุนวัฒนธรรมเดิมมาประยุกต์สร้างคุณค่าใหม่ พร้อมรักษาภูมิปัญญาและความเชื่อดั้งเดิมไว้ การจัดกิจกรรมเช่นนี้ช่วยให้ผู้เข้าร่วมงานเกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น แม้ความเข้าใจอาจไม่ลึกซึ้งหรือ

ครอบคลุมทุกมิติ แต่ก็สร้างจุดเริ่มต้นในการเรียนรู้และชื่นชมมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน

2.2 วิธีการออกแบบกิจกรรมที่ผสมผสานคติชนเข้ากับบริบทร่วมสมัย พบว่า คณะผู้จัดการประกวดได้ตระหนักถึงความสำคัญของการนำผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในฐานะ “ทุนวัฒนธรรม” ของอำเภอสวรรคโลก มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสร้างการรับรู้ผ่านเวทีการประกวดในฐานะ “พื้นที่แห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม” อีกทั้งยังมุ่งหวังให้กิจกรรมดังกล่าวสร้างจุดสนใจใน “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ในพื้นที่ เพื่อให้ผู้ร่วมงานได้เรียนรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นสวรรคโลกผ่านประสบการณ์และทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

“จากที่เราได้พูดคุยกันว่าจะมีกิจกรรมการประกวด ทางเราอยากชูของดีในท้องถิ่นให้คนรู้จักเรามากขึ้น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวงานเทศกาล จะได้รู้จักสวรรคโลกมากขึ้น พวกเราก็เลยช่วยกันระดมความคิด แล้วออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ โดยใส่ความเป็นสวรรคโลกเข้าไปในทุกขั้นตอน เพื่อให้ทุกคนได้มีความสุข และได้เรียนรู้วัฒนธรรมบ้านเราไปพร้อมกัน”

(ชนกฤต ฉันทะมิตร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2568)

จากการสัมภาษณ์พบว่า ทางคณะผู้จัดได้ออกแบบกิจกรรมการประกวด โดยคำนึงถึงความสนุกสนาน ความแปลกใหม่ และการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ชม พร้อมการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ กิจกรรมเริ่มต้นด้วยการลงทะเบียนของผู้เข้าประกวด ซึ่งเป็นขั้นตอนพื้นฐานที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าร่วมเวทีได้แสดงศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ จากนั้นจึงเข้าสู่รอบแรก ซึ่งมีผู้เข้าประกวดจำนวน 50 คน เดินโชว์ตัวและแนะนำตนเองภายในเวลาไม่เกิน 1 นาที เพื่อให้คณะกรรมการได้พิจารณาออบรางวัลพิเศษที่สะท้อนถึงบุคลิกภาพ ความสามารถ และความโดดเด่นเฉพาะตัวของแต่ละคน ซึ่งถือเป็นการสร้างความประทับใจแรกให้แก่ผู้ชมและคณะกรรมการ หลังจากจบรอบแรกมีการประกาศผลรางวัลพิเศษเพื่อยกย่องความโดดเด่นเฉพาะตัวของผู้เข้าประกวด ก่อนเข้าสู่รอบที่สองจะใช้วิธีการคัดเลือกแบบ

ไม่ธรรมดา โดยให้ผู้เข้าประกวดจับไข่สีในพานทอง ภายในไข่จะมีข้อความว่า “ดวงดี” ผู้ที่จับได้ข้อความดังกล่าวจะผ่านเข้าสู่รอบถัดไป กิจกรรมนี้สะท้อนแนวคิดเรื่อง โชคชะตาและความเป็นไปได้ในชีวิตอย่างชัดเจน ถัดจากนั้นมีการประกาศรางวัลพิเศษ รอบที่สอง เป็นการให้กำลังใจและเน้นย้ำถึงความสามารถที่ปรากฏจากการแสดงออก ในแต่ละรอบ

ต่อมาเป็นรอบที่สามความน่าสนใจอยู่ที่ผู้เข้าประกวดต้องจับกลุ่มสีของผ้า เช็ดตัว มีแนวคิดมาจากประเพณีทอดผ้าป่าราวของท้องถิ่นและยังมีการเสียดาย เชียมซีโดยประธานจัดงานเพื่อเลือกเพียง 2 สีจากทั้งหมด หากผู้เข้าประกวดอยู่ในกลุ่มสีที่ถูกเลือกก็จะได้ผ่านเข้าสู่รอบถัดไป จากนั้นผู้เข้ารอบ 10 คนจะต้องผ่านการสัมภาษณ์ โดยเน้นคำถามที่สะท้อนความคิด ความสามารถ และการเป็นตัวแทน ของท้องถิ่น ถือเป็นรอบที่เน้นการแสดงออกทางสติปัญญาและจิตวิญญาณของ ความเป็นผู้นำ

รอบที่สี่ ผู้เข้าประกวดจะต้องจับซองกฐินที่ภายในซองมีข้อความว่า “ดวงดี” หากผู้ใดจับได้ก็จะเข้าสู่รอบสุดท้าย จากนั้นมีการประกาศรางวัลพิเศษรอบที่สาม รวมถึงรางวัลพิเศษที่เรียกว่า “ตายแล้วฟื้น” ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ตกรอบกลับ เข้าสู่เวทีอีกครั้ง แสดงให้เห็นถึงแนวคิดแห่งความหวังและโอกาสใหม่ในชีวิต สุดท้ายคือ รอบตัดสิน โดยผู้เข้ารอบสุดท้ายจะตอบคำถามบนเวทีพร้อมประกอบพิธีอธิษฐานขอ พรต่อหลวงพ่อสามฤทธิ์ อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวสวรรค์โลกเคารพนับถือ จากนั้นทำการเสียดายเชียมซี หากจับได้หมายเลข 1-6 ก็จะได้รับตำแหน่งธิดาดวงดีศรีสวรรค์โลก และรองตามลำดับ ทั้งนี้ ผลการตัดสินในรอบสุดท้ายยึดตามความเชื่อในพลังแห่งสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์และโชคชะตา

จากกระบวนการดังกล่าวจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรี สวรรค์โลกทำหน้าที่เป็นกลไกในการส่งต่อทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในสวรรค์โลก ผ่านรูปแบบที่คนรุ่นใหม่สามารถเข้าถึงได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมและเรียนรู้ได้ ในบริบทปัจจุบัน กิจกรรมดังกล่าวจึงกลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้ร่วมสมัยที่ไม่ตัดขาดจาก

รากเหง้าทางวัฒนธรรม และยังเปิดพื้นที่ให้เกิดจินตนาการใหม่ที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันได้อย่างสร้างสรรค์

2.3 วิธีการถ่ายทอดและผลลัพธ์ของการสร้างสรรค์ การประกวดจินตนาการสร้างสรรค์โลกในฐานะคติชนสร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่ถ่ายทอดคติชนด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมพื้นบ้านในรูปแบบร่วมสมัย ซึ่งมีลักษณะการถ่ายทอดเกิดขึ้นอย่างสร้างสรรค์ ทำให้ผลผลิตทางวัฒนธรรมในพื้นที่ไม่หยุดนิ่ง แต่ถูกปรับใช้ในบริบทร่วมสมัยอย่างมีพลวัต ทั้งในด้านความหมาย รูปแบบและการสื่อสาร ดังรายละเอียดต่อไป

วิธีการถ่ายทอดคติชนในการประกวด พบลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1) การถ่ายทอดผ่านการประยุกต์พิธีกรรมจาก “พื้นที่ส่วนบุคคล” สู่อำเภอ “พื้นที่สาธารณะ” และ 2) การถ่ายทอดผ่านการสร้างสัญลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรม ล้วนทำให้คติชนสามารถดำรงอยู่และสื่อสารต่อไปได้ในบริบทใหม่ของสังคมร่วมสมัย ดังรายละเอียดต่อไป

1) การถ่ายทอดผ่านการประยุกต์พิธีกรรมจาก “พื้นที่ส่วนบุคคล” สู่อำเภอ “พื้นที่สาธารณะ” ในรูปแบบพิธีกรรมดั้งเดิมนั้น เป็น “พิธีกรรมส่วนบุคคล” ที่มีลักษณะ “ปิด” เช่น การเสี่ยงทายหรือการอธิษฐานขอพร ได้นำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการประกวดจนกลายเป็น “พิธีกรรมสาธารณะ” โดยผสมผสานความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ากับรูปแบบกิจกรรมการประกวดร่วมสมัย ตัวอย่างเช่น การจัดให้มีช่วงไหว้พระสามกฐ์บนเวที การให้ผู้เข้าประกวดอธิษฐานขณะจับสลากและการเสี่ยงทายเซียมซี ทั้งหมดนี้เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมได้สัมผัสประสบการณ์เชิงพิธีกรรมในบริบทใหม่ที่ผสมผสานทั้งความศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อดั้งเดิม และบรรยากาศร่วมสมัยเข้าด้วยกัน ทำให้คติชนที่เคยจำกัดอยู่ในประสบการณ์เฉพาะบุคคลถูกนำมาถ่ายทอดและขยายความหมายสู่สาธารณะในฐานะการแสดงพิธีกรรมร่วมกัน

2) การถ่ายทอดผ่านการสร้างสัญลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรม การประกวดได้สร้างสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อสะท้อนค่านิยมและความเชื่อในพื้นที่ เช่น ใช้การเสี่ยงทาย

ในการตัดสินใจผลบางรอบแทนการใช้เกณฑ์ด้านรูปลักษณะของผู้เข้าประกวด แสดงถึงความเชื่อเรื่องดวง บุญ และโชคชะตา รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับความตายและภพชาติที่ปรากฏผ่าน “รางวัลตายแล้วฟื้น” ซึ่งเปรียบได้กับโอกาสใหม่ในชีวิต นอกจากนี้ยังมีการใช้วรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น การเล่าเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นในรอบแนะนำตัวที่มีทั้งบทบาทให้ความรู้และสร้างความบันเทิงแก่ผู้ชมไปพร้อมกัน

ส่วนผลลัพธ์ของการสร้างสรรค์ พบว่า กิจกรรมการประกวดเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และแสดงออกทางวัฒนธรรมของชุมชน ก่อให้เกิดผลลัพธ์สำคัญหลายประการผ่านการใช้คติชนในพื้นที่ ประการแรก คือ การใช้คติชนดั้งเดิมต่อยอดคติชนในบริบทใหม่ ด้วยการนำข้อมูลคติชนที่มีอยู่เฉพาะในพิธีกรรมส่วนบุคคลมาปรับใช้ในกิจกรรมร่วมสมัย ทำให้เกิดการผลิตซ้ำอย่างสร้างสรรค์ และทำให้ “คติชนมีชีวิต” อยู่ในรูปแบบใหม่ ๆ อย่างน่าสนใจ

ประการที่สอง คือ การใช้คติชนในการสร้างความภาคภูมิใจผ่านทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น เวทีการประกวดนี้ทำให้กลุ่มชนในพื้นที่และนอกพื้นที่ได้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของข้อมูลทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการเล่าเรื่อง การแต่งกาย และบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เข้าประกวด

ประการที่สาม คือ การใช้คติชนเพื่อสร้างการรับรู้และส่งเสริมการท่องเที่ยว กิจกรรมการประกวดนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น รวมถึงเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลทางวัฒนธรรมของพื้นที่ด้วย เช่น การตอบคำถามในรอบสัมภาษณ์ที่เปิดให้ผู้เข้าประกวดเล่าเรื่องประเพณีท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการใช้วัตถุเชิงสัญลักษณ์ในประเพณี เช่น ผ้าเช็ดตัวจากประเพณีทอดผ้าป่าราว ที่สื่อถึงความเชื่อเรื่องการทำบุญและการแบ่งปัน ตลอดจนการบูรณาการองค์ประกอบของประเพณีเข้าสู่พื้นที่สาธารณะอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งช่วยให้ผู้เข้าร่วมงานเกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านประสบการณ์ตรงและเสริมสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์

นอกจากนี้ ยังพบว่าความสร้างสรรค์เกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้เข้าประกวดที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQIA+) ซึ่งช่วยขยายขอบเขตของเวทีให้เปิดกว้างและยืดหยุ่นมากขึ้น การเข้าร่วมประกวดของกลุ่มนี้ไม่ได้จำกัดเพียงการแสดงความสามารถหรือศิลปะการแต่งกาย แต่ยังสะท้อนถึงการตีความและประยุกต์ทุนทางวัฒนธรรมให้ออกมาในรูปแบบใหม่ที่เข้ากับบริบทร่วมสมัย เช่น การดัดแปลงพิธีกรรม การสร้างสัญลักษณ์ และการนำเรื่องเล่าเชิงคติชนมาผสมผสานอย่างสร้างสรรค์ การเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQIA+) จึงเป็นทั้งการสร้างความร่วมมือและการสร้างความสนุกสนานบนพื้นฐานของทุนทางวัฒนธรรมตามแนวคิดชนสร้างสรรค์ พร้อมส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และการสื่อสารคติชนสู่ผู้ชมอย่างกว้างขวาง

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษากิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลก แสดงให้เห็นว่าการศึกษากิจกรรมดังกล่าวเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และแสดงออกทางวัฒนธรรมของชุมชนสะท้อนอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ให้ความบันเทิง โดยจัดสรรพื้นที่และกิจกรรมให้สอดคล้องกับงานประเพณีสงกรานต์ของชุมชน ทำให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมได้สัมผัสประสบการณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ ผลการศึกษาพบคติชนที่ปรากฏในกิจกรรมประกวดจำนวน 3 ประเภท ได้แก่ 1) ความเชื่อ 2) ประเพณีพิธีกรรม และ 3) วรรณกรรมมุขปาฐะ โดยความเชื่อปรากฏผ่านเรื่องของดวง บุญ โชคชะตา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนประเพณีและพิธีกรรมพบว่ามีเชื่อมโยงประเพณีทอดผ้าป่าราวและพิธีกรรมการเสี่ยงทายต่าง ๆ เข้ากับการจัดกิจกรรม ขณะที่วรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น การใช้คำประพันธ์ร้อยกรอง การเล่าเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นในรอบแนะนำตัว ทำหน้าที่ทั้งให้ความรู้และสร้างความบันเทิงแก่ผู้ชม

สำหรับวิธีการสร้างสรรค์กิจกรรมโดยใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น พบ 3 แนวทางสำคัญ ได้แก่ 1) วิธีคิดเชิงสร้างสรรค์ที่อิงจากรากวัฒนธรรม 2) วิธีการออกแบบกิจกรรมที่ผสมผสานคติชนเข้ากับบริบทร่วมสมัย เช่น การประยุกต์พิธีกรรมส่วนบุคคลให้กลายเป็นพิธีกรรมสาธารณะ และ 3) วิธีการถ่ายทอดที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านประสบการณ์ตรง นอกจากนี้ ความสร้างสรรค์ยังเกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้เข้าประกวดที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQIA+) การเปิดพื้นที่ให้กลุ่มนี้ช่วยสร้างความร่วมสมัยและความสนุกสนานบนพื้นฐานทุนวัฒนธรรมตามแนวคิดสร้างสรรค์ พร้อมส่งเสริมการสื่อสารคติชนสู่ผู้ชมอย่างกว้างขวาง เมื่อพิจารณากิจกรรมการประกวดดังกล่าวนี้เทียบกับการประกวดนางงามในบริบทสังคมปัจจุบันพบว่า มีความโดดเด่นในเรื่องของการประยุกต์ใช้คติชนและทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรม รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมตีความและสร้างความหมายใหม่ ทำให้เวทีประกวดกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ที่สะท้อนทั้งอัตลักษณ์ท้องถิ่นและพลวัตของวัฒนธรรมร่วมสมัย

ด้านประเด็นคติชนที่ปรากฏในกิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลกอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) ความเชื่อ 2) ประเพณีพิธีกรรม และ 3) วรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งสอดคล้องกับงานของอภิรักษ์ เกษมผลกุล และพงษ์ศิริชัย สมคะแน (2565) ที่ได้ศึกษาเรื่องคติชนกับนางงาม: บทบาทหน้าที่ของคติชนและภาพสะท้อนสังคมไทย พบว่า คติชนในวงการนางงามสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) คติชนประเภทพิธีกรรม 2) คติชนประเภทความเชื่อ และ 3) คติชนประเภทเครื่องรางของขลัง คติชนทั้งสามทำหน้าที่สำคัญสองประการ คือ สนองความต้องการทางจิตใจและสร้างความหวัง ตลอดจนเป็นพลังในการรวมกลุ่มทางสังคมของผู้เข้าประกวด ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการนำคติชนหรือข้อมูลทางวัฒนธรรมมาใช้ในการจัดกิจกรรมการประกวด มักมุ่งเน้นไปที่การประยุกต์ใช้คติชนด้านความเชื่อและพิธีกรรมในระดับปัจเจกบุคคล เช่น การขอพร การทำบุญหรือการพกเครื่องราง เพื่อเสริมความมั่นใจและความเป็นสิริมงคล ในขณะที่

คติชนประเภทวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น คำขวัญ สำนวนพื้นบ้าน หรือเรื่องเล่าทางท้องถิ่น ยังมีบทบาทอยู่บ้าง แต่ไม่ใช่องค์ประกอบหลักของกิจกรรม จึงสะท้อนให้เห็นว่าคติชนที่ถูกนำมาใช้ในเวทีประกวดนั้น ส่วนใหญ่เน้นการตอบสนองต่อความเชื่อและอารมณ์ความรู้สึกของผู้เข้าประกวดในระดับปัจเจกบุคคล มากกว่าการใช้เพื่อเป้าหมายเชิงพิธีกรรมชุมชนหรือการสื่อสารทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

ส่วนประเด็นวิธีการสร้างสรรค์กิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณคโลก พบว่า สอดคล้องกับงานของภาณุวัฒน์ สกุลสืบ (2561) เรื่องการสร้างสรรค์ประเพณีด้วยคติชนประยุกต์ กรณีศึกษาเทพบุตรสลุงหลวงในงานสลุงหลวง กลองใหญ่ ปีใหม่เมือง จังหวัดลำปาง เสนอว่าการประกวดเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการประยุกต์ใช้คติชนประเภทความเชื่อ การเสี่ยงทาย และแนวปฏิบัติของคนล้านนา เข้ากับกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การคัดเลือกผู้เข้าประกวด การเข้าร่วมขบวนแห่ และพิธีกรรมประจำประเพณี เหล่านี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรมด้วยทุนทางคติชน นำไปสู่บทบาทใหม่ของคติชนในฐานะ “ทุนวัฒนธรรมที่มีชีวิต” ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างสร้างสรรค์ในบริบทปัจจุบัน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่ากิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณคโลก มีลักษณะของการนำคติชนมาสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ เช่น การประยุกต์พิธีกรรมเสี่ยงทายหรือการอธิษฐานขอพรให้สอดคล้องกับบริบทของเวทีประกวด ทำให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมสามารถเข้าถึงพิธีกรรมดั้งเดิมในรูปแบบร่วมสมัยที่เข้าถึงได้ง่าย นอกจากนี้การออกแบบกิจกรรมที่ผสมผสานความบันเทิงเข้ากับสาระทางวัฒนธรรม เช่น การแนะนำตัวด้วยบทกลอนหรือวรรณกรรมมุขปาฐะ ยังช่วยสร้างความรู้สึกร่วมของผู้ชมในลักษณะที่เชื่อมโยงทั้งอารมณ์ ความเชื่อ และความรู้ โดยไม่ลดทอนคุณค่าของความเชื่อดั้งเดิมแต่อย่างใด แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าคติชนไม่ใช่สิ่งล้าสมัย หากแต่สามารถเป็น “สื่อกลาง” ในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ของท้องถิ่นผ่านภาษาร่วมสมัยได้อย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งกิจกรรมนี้ยังเป็นพื้นที่ให้เกิด “การเรียนรู้ทางวัฒนธรรม” ที่ไม่จำกัดอยู่เฉพาะในพิธีกรรมหรือพื้นที่เฉพาะกลุ่ม แต่ปรากฏอยู่ในเวทีสาธารณะ

ที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง ทั้งยังเชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในระดับชุมชน

แนวทางของกิจกรรมยังสอดคล้องกับงานของอรอุมา สุวรรณประเทศ และคณะ (2567) ที่ศึกษาการถอดรหัสสุนทรียะเมือง: การออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยใช้เกมสถานการณ์จำลอง เสนอว่าการใช้กิจกรรมสร้างสรรค์สามารถกระตุ้นการแสดงออกถึงรสนิยม ความสนใจ และความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง ทั้งยังสะท้อนรหัสสุนทรียะของเมืองที่นำไปสู่การพัฒนาทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตในระดับพื้นที่ เป็นแนวทางเดียวกับกิจกรรมการประกวดธิดาดวงดีศรีสุวรรณโลกที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการออกแบบกิจกรรมร่วมสมัยอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) ที่เสนอว่ามรดกภูมิปัญญาที่มีชีวิต (Living Heritage) เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญ (UNESCO, 2022) และกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมสมัยสามารถเป็นรากฐานของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ได้อย่างยั่งยืน หากมีการออกแบบกิจกรรมโดยยึดโยงกับบริบทท้องถิ่น พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสรรค์อย่างแท้จริง (UNESCO, 2023)

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านเวลาและการเข้าถึงผู้เข้าประกวดจากหลากหลายพื้นที่ จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลเชิงลึกได้อย่างครบถ้วน ดังนั้น ควรมีการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มผู้เข้าประกวดในระดับปัจเจกบุคคล เพื่อให้เข้าใจมิติด้านความเชื่อและพิธีกรรมส่วนบุคคลได้อย่างลึกซึ้ง

2. ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังเวทีการประกวด “นางงาม” หรือ “นายงาม” ในท้องถิ่นอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการใช้คติชนสร้างสรรค์หรือการประยุกต์ข้อมูลทางวัฒนธรรมในการจัดกิจกรรม โดยเน้นการวิเคราะห์อัตลักษณ์

ท้องถิ่น บทบาทของชุมชน และการบูรณาการกับมิติอื่น เช่น การท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม เพื่อยกระดับคุณค่าทางวัฒนธรรมและต่อยอดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- ชาญยุทธ สอนจันทร์. (2560). การผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ในประเพณีบุญข้าวเจ้า อำเภอบัวชุม จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารวิชาการวิถีสังคมมนุษย์*, 5(2), 167-189. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/wh/article/view/164319>
- พจมาน มุลทรัพย์ และ ศิริพร ภักดีผาสุข. (2565). พญานาคบูชา: การสร้างสรรค์ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพญานาคในบริบทสังคมอีสานร่วมสมัย. *วารสารอักษรศาสตร์และไทยศึกษา*, 44(1), 1-19. <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/artssu/article/view/71>
- ภาณุวัฒน์ สุกุลสีบ. (2561). การสร้างสรรค์ประเพณีด้วยคติชนประยุกต์: กรณีศึกษา เทพบุตรสลุงหลวงในงานสลุงหลวง กลองใหญ่ ปีใหม่เมือง จังหวัดลำปาง. ใน พรชนก ทองลาด (บ.ก.), *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการผลงานระดับชาติ เครือข่ายบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 18 และลำปางวิจัย ครั้งที่ 4* (น. 1008-1024). มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2542ก). ความเชื่อ. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 8 คติชนวิทยาสำหรับครู: หน่วยที่ 8-15*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2542ข). ประเพณีและพิธีกรรม. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 8 คติชนวิทยาสำหรับครู: หน่วยที่ 8-15*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2542ค). เพลงพื้นบ้าน. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 8 คติชน วิทยาลัยสำหรับครู: หน่วยที่ 1-7*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. นานามีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ศิริพร ณ ถลาง. (2559). “คติชนสร้างสรรค์”: บทสังเคราะห์และทฤษฎี. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล และ พงษ์ศิริชัย สมคะแน. (2565). คติชนกับนางงาม: บทบาทหน้าที่ของคติชนและภาพสะท้อนสังคมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 30(2), 179-196.

<https://journal.lib.buu.ac.th/index.php/huso2/article/view/8112>

อรอุษา สุวรรณประเทศ, แคทรียา อังทองกำเนิด, ณัฐพร ไช้มุขข์, และปฐวี พรหมเสน. (2567). ถอดรหัสสุนทรียะเมือง: การออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ทางวัฒนธรรม โดยใช้เกมสถานการณ์จำลอง. ใน *จิตติมา เสงี่ยมจิตร (บ.ก.), เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ พหุศาสตร์บูรณาการสังคม: องค์ความรู้สู่ยุคปัญญาประดิษฐ์ เศรษฐกิจ ภาษา การสื่อสารและศาสตร์แห่งอนาคต* (น. 377-391). มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

UNESCO. (2022). *Re/Shaping Policies for Creativity: Addressing culture as a global public good*. UNESCO.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380474>

UNESCO. (2023). *Living Heritage and Education: Strengthening transmission through learning*. UNESCO.

<https://ich.unesco.org/doc/src/46212-EN.pdf>

การศึกษาภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ่านตัวละคร “วงศ์อัสถุแดหว่า” ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ¹ และ เขียรณพัฒน์ เมืองหลวง²

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย¹

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา²

E-mail: natawut.kla@mbu.ac.th¹, phiphek.m@yru.ac.th²

วันที่รับบทความ: 13 มิถุนายน 2568

วันแก้ไขบทความ: 22 ตุลาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 31 ตุลาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ่านตัวละคร “วงศ์อัสถุแดหว่า” ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา โดยใช้แนวคิดภาพแทนในการศึกษาและวิเคราะห์ ผลการศึกษพบภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 5 ประการ ได้แก่ 1) รักเกียรติยศและศักดิ์ศรี 2) เคารพผู้ใหญ่ 3) รักพวกพ้อง 4) กล้าหาญในการรบ และ 5) ให้ความสำคัญกับตำแหน่ง โดยภาพแทนทั้ง 5 ประการ แสดงให้เห็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ต้องดำเนินชีวิตตามกฎกติกาที่สร้างไว้ โดยชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ปฏิบัติตามกฎกติกาอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้

คำสำคัญ: ภาพแทน ชนชั้นปกครอง วงศ์อัสถุแดหว่า วรรณคดีเรื่องอิเหนา

A Study of the Representation of the Ruling Class in the Early Rattanakosin Period through the Character “Wong Asandaewa” in the Inao Literature

Natawut Klaisuwan¹ and Thiennaphat Maengluang²

Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University¹

Faculty of Humanities and Social Sciences, Yala Rajabhat University²

E-mail: natawut.kla@mbu.ac.th¹, phiphek.m@yru.ac.th²

Received: June 13, 2025

Revised: October 22, 2025

Accepted: October 31, 2025

Abstract

This academic article aims to study the representation of the ruling class in the early Rattanakosin period through the character “Wong Asandaewa” in the Inao literature, using the concept of representation as the analytical framework. The study found five representative images of the ruling class in the early Rattanakosin period, namely: 1) a love of honor and dignity. 2) respect for elders. 3) loyalty to friends. 4) bravery in battle. 5) value placed on social position. These five representations reflect the way of life of the ruling class in the early Rattanakosin period, who lived according to established rules and regulations, strictly adhering to them as a means of preserving their social order and status.

Keywords: Representation, ruling class, Wong Asandaewa, Inao literature

บทนำ

วรรณคดี คือ ผลิตผลที่เกิดจากความคิดของมนุษย์ที่ถ่ายทอดออกมาโดยกวี ใช้ภาษาเป็นสื่อในการถ่ายทอดเพื่อสื่อสารไปยังมนุษย์ด้วยกันให้รับรู้อารมณ์ ความรู้สึก นึกคิด ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่กวีดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้น ๆ กวีจึงมีความสำคัญต่อการถ่ายทอดวรรณคดี ดังที่ ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง (2564) กล่าวไว้ว่า กวีซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยในสังคม ย่อมนำประสบการณ์หรือความรู้สึกนึกคิดที่ได้รับจากการดำรงอยู่ในสังคมมากกล่าวไว้ในวรรณคดีที่ตนแต่งขึ้น ดังนั้นวรรณคดีจึงทำหน้าที่ บันทึกภาพของชีวิตและสังคมโดยปริยาย การศึกษาวรรณคดีจึงเป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงชีวิตและธรรมชาติของมนุษย์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว พระราชกรณียกิจสำคัญที่ทรงเร่งปฏิบัติประการหนึ่ง คือ การฟื้นฟูวรรณคดีที่สูญหายเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 ทำให้วรรณคดีอันเป็นที่รู้จักกันดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาคืนกลับมาอีกครั้ง (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2562) ครั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วรรณคดีได้รับการปรับปรุงให้มีคุณภาพทางวรรณศิลป์ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์จากที่ประชุมกวีในราชสำนัก โดยเฉพาะวรรณคดีเรื่องอิเหนา ทำให้เกิดความสมบูรณ์พร้อมไปด้วยรสวรรณคดี อันสอดคล้องกับการนำไปแสดงละครทุกประการ (สมพันธ์ุ เลขะพันธุ์, 2567)

วรรณคดีเรื่องอิเหนา เป็นวรรณคดีที่ประเทศไทยรับอิทธิพลมาจากวรรณคดีชวา-มลายู คือ “นิทานปันจี” หรือ “นิทานปันหยี” โดยรับเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทำให้เกิดเป็นวรรณคดีสำหรับแสดงละครใน 2 เรื่อง คือ ดาหลัง พระนิพนธ์เจ้าฟ้ากุณฑล และ อิเหนา พระนิพนธ์เจ้าฟ้ามงกุฎ สืบเนื่องมาจากอิเหนาคำฉันท์ของหลวงสรวิชิต (หน) บทละครในเรื่องดาหลัง และ อิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บทละครในเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นิราศอิเหนา

ของสุนทรภู่ จินตหราค้ำฉันทพระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ บทเจรจาเรื่อง
อิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทละครดึกดำบรรพ์
เรื่องอิเหนาพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
โคลงเรื่องอิเหนาของหม่อมเจ้าอลังการ (ธานีรัตน์ จัตูทาศรี, 2566)

แม้ว่าวรรณคดีเรื่องอิเหนาจะไม่ใช่วรรณคดีไทยแท้ แต่ก็ได้รับความนิยมจาก
คนไทยเป็นอย่างมาก ดังที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2566) กล่าวว่า วรรณคดีเรื่องอิเหนา
มีโครงเรื่องถูกใจคนไทย เพราะตัวละครเอกมีนิสัยเจ้าชู้อันเป็นที่นิยมของผู้อ่าน
นอกจากนี้การผจญภัยของตัวละครเอกหรือที่เรียกว่า “มะงุมมะงาหรา” ก็เป็นที่ชื่น
ชอบของคนไทยเช่นกัน

ผู้เขียนศึกษาวรรณคดีเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัย นอกจากจะได้รับคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ ตลอดจนคุณค่าทางด้านสังคม
และวัฒนธรรมแล้ว ผู้เขียนยังพบว่าวรรณคดีเรื่องนี้ คือ ภาพแทนของชนชั้นปกครอง
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้เกิดความสนใจว่า ภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นมีลักษณะอย่างไร จึงเป็นที่มาของการศึกษาค้นคว้านี้ โดยขอบเขต
ของการศึกษาจะเน้นศึกษาวรรณคดีเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นเอกสารหลัก และใช้แนวคิดภาพแทนในการวิเคราะห์
นอกจากนี้ผู้เขียนยังใช้เอกสารอื่น ๆ ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) พงศาวดารกระซิบของบรรเจ็ด
อินทจันทร์ยงค์ เวียงวังของจุลลดา ภักดีภูมินทร์ เป็นเอกสารประกอบเพื่อสนับสนุน
ผลการวิเคราะห์ให้ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้ ก่อนที่จะแสดงผลการศึกษา ผู้เขียนขอกล่าวถึง
นิยามศัพท์เฉพาะอันเกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้แก่ ภาพแทนวงศ์อภัยเดชะ ชนชั้น
ปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเบื้องต้น เพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน ดังนี้

1. ภาพแทน คือ การสร้างความหมายผ่านภาษาโดยการใช้สัญลักษณ์หรือ
สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเสนอความหมายจากผู้สร้างไปสู่ผู้รับ ดังนั้น ภาพแทน
จึงเป็นการสร้างความหมายให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยผู้สร้างมีจุดประสงค์บางอย่าง

เพื่อต้องการให้สังคมรับรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง และจดจำภาพที่สร้างขึ้นได้ (Hall, 1997) ขณะที่ ศิริพร ภักดีผาสุข (2561) ให้ความหมายของภาพแทนว่า คือ การถ่ายทอดหรือนำเสนอ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายในความคิดเพื่อให้เกิดการรับรู้ โดยผ่านขั้นตอนของการตัดสินใจ ประเมินค่า และเลือกสรรแง่มุมในการนำเสนอ

2. วงศ์อัญญาเดหว่า¹ คือ วงศ์แห่งกษัตริย์ 4 นคร ได้แก่ กุเรปัน ดาहा กาหลี และสิงห์สำหรับ ถือกำเนิดจากเทวดา 4 องค์ ที่แปลงกายเป็นมนุษย์ไปดับทุกข์ให้ชาวเมืองหมันหยาศังความว่า

จึงอัญญาเดหว่าทั้งสี่
เขจรจากสถานวิมานมา
เข้าในชุมชนเมืองหมันหยาศัง
จึงจับพระขรรค์กับคันธนู
อันสมบัติที่ระตูอนุญาต
รับแต่พระธิดาพาไป
กุเรปันดาหากาหลัง
ต่างเสวยราชย์อยู่ในบุรี

สถิตที่ไกรลาสภูมา
แก่งแปลงกายเป็นมนุษย์
รูปทรงโฉมภาพผดผุด
ก็เขยื้อนเคลื่อนหลุดขึ้นทันใด
เทวราชไม่ประสงคค์คงคืนให้
จึงสร้างสรรค์พิไชยธานี
อีกทั้งสิงห์สำหรับ
มีไอรสบุตรสืบพงศ์พันธุ์

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

3. ขนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หมายถึง พระมหากษัตริย์ พระมเหสี พระราชโอรส ภาพแทนของขนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: ศึกษาจากตัวละครในวงศ์อัญญาเดหว่า

¹ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ (2554) อธิบายว่า อัญญาเดหว่า มาจากคำอาหรับและคำสันสกฤต โดยคำว่า อัญญา มาจากคำ อาซัล (อาหรับ) มีความหมายว่า *ต้น มูล เดิม* และคำว่า เดหว่า มาจากคำ เดวา แปลว่า *เทพ หรือ เทวดา*

ผลการศึกษา

เมื่อศึกษาวรรณคดีเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยใช้แนวคิดภาพแทนในการวิเคราะห์พบว่า ตัวละครในวงศ์สัญญาแหวนคือ ภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีลักษณะ ดังนี้

1. รักเกียรติยศและศักดิ์ศรี

การศึกษาตัวละครในวงศ์สัญญาแหวนทำให้เห็นภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รักเกียรติยศและศักดิ์ศรียิ่งกว่าสิ่งใด โดยเฉพาะเรื่อง การแต่งงาน ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้จะแต่งงานกับผู้มีเชื้อสายเดียวกันเพื่อไม่ให้สายเลือดอื่นเจือปน ทั้งนี้ ในการแต่งงานยังต้องพิจารณาสถานะของคู่แต่งงานเพื่อความเหมาะสม โดยดูที่ความเท่าเทียมกันของเกียรติยศและศักดิ์ศรี เช่น เป็นโอรส-ธิดาของกษัตริย์ที่มีพระมารดาเป็นประไพสุหรีย์ ดังกรณีของอิเหนากับพระเด่นบุษบา ความว่า

เมื่อนั้น	พระทรงภพทุเรศนภา
แจ้งว่าองค์พระอนุชา	มีราชธิดาลาวัญย์
พระเร่งขึ้นชมโฉมนี้ส	จึงให้จัดสิ่งของไปทำขวัญ
กับเครื่องบรรณาการนอกนั้น	เป็นของตุนาหงันกลยา
ขอรະเด่นบุษบาโฉมยง	ให้องค์อิเหนาโอรสา
ตามจารีตโบราณสืบมา	หวังมิให้วงศ์อื่นปน

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ก)

การแต่งงานของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเรื่องเกียรติยศและศักดิ์ศรีเข้ามาเกี่ยวข้องแน่นอน เพราะจะเห็นได้ว่าเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้อภิเษกกับเจ้าฟ้าบุญรอด (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) เนื่องจากทั้ง 2 พระองค์ มีเกียรติยศและศักดิ์ศรีเท่ากันดังความจากพงศาวดารกระซิบ ดังนี้

พระกนิษฐาทรงสองพระองค์² ทราบพระเหตุที่พระเชษฐาว่า
มีความเสนาหาในเจ้าฟ้าบุญรอดก็ทรงยินดี ด้วยเห็นว่าเหมาะสมและ
คู่ควรกัน

(บรรเจิด อินทจันทร์ยงค์, 2540)

นอกจากนี้ยังพบว่าเจ้านายสตรี ไม่สามารถแต่งงานกับคนนอกเชื้อสายได้
เพราะผู้ใหญ่ในราชวงศ์ไม่ยอมรับ เนื่องจากเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศและศักดิ์ศรี
ดังเช่นท้าวทุเรปันไม่พอใจท้าวดาหาที่ยกกระเด็นบุษบาให้จรรยาซึ่งเป็นคนนอกวงศ์
ทั้งยังมีศักดิ์ศรีไม่คู่ควรกัน ดังนี้

เมื่อนั้น	องค์ท้าวทุเรปันได้ฟังสาร
ให้กลุ่มกลัดขัดแค้นในวิญญาณ	จึงมีบรรหารด้วยโกรธา
พระน้องไม่ยั้งคิดนี้ผิดนัก	ให้เสียศักดิ์สุริยวงศ์อัญญา
เมื่อเห็นดีให้บันลั่นวาจา	จะรื้อมาบอกเล่าเราเอย

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

หากเป็นเจ้านายบุรุษ สามารถแต่งงานกับสตรีที่เป็นคนนอกเชื้อสายได้
ซึ่งผู้ใหญ่ในพระราชวงศ์ไม่ได้หวงห้าม ดังเช่นอิเหนาที่แต่งงานกับสตรีเชื้อสายอื่น ๆ
จนสถาปนาเป็นพระมเหสีได้ 10 ตำแหน่ง ดังความว่า

ให้ระเด่นจินตะหราวาตี	เป็นประไหมสุหรีฝ่ายขวา
อันองค์อะหนะบุษบา	เป็นอัครชายาฝ่ายซ้าย
ระเด่นสการะวาตี	มะเดหีฝ่ายขวาโฉมฉาย
นางมาหยารัศมีเพริศพราย	มะเดหีฝ่ายซ้ายคู่กัน
บุษบาวิลิศกัลยา	มะโตฝ่ายขวาเฉิดฉัน
บุษบากันจะหนาลาวัดมย์	นั่นเป็นฝ่ายซ้ายเทวี
ระหนากะระติกาโฉมตรู	เป็นลูกฝ่ายขวามารศรี
ฝ่ายซ้ายอรสาณารี	ตามทีลำดับกันมา

² เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (แจ่ม) และเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี (เอื้อง)

อันสุหรันกันจาสำหรับ
เบื้องซ้ายนั้นให้กัลยา

เป็นเหมาหลายหีฝ่ายขวา
นางหงษาหยาควรกัน

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547จ)

จากการวิเคราะห์ทำให้เห็นโครงสร้างทางสังคมของชนชั้นปกครองสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ว่า เป็นสังคมปิตาธิปไตยหรือสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่
ความเป็นไปของพระราชวงศ์ขึ้นอยู่กับขนบธรรมเนียมของ ราชสำนักที่ถูกกำหนด
โดยกษัตริย์ ทั้งยังเห็นได้ว่าเจ้านายบุรุษมีสิทธิเสรีภาพมากกว่าเจ้านายสตรี โดยเฉพาะ
ในเรื่องการแต่งงานที่เจ้านายบุรุษสามารถแต่งงานกับสตรีนอกเชื้อสายได้ แต่เจ้านาย
สตรีไม่สามารถแต่งงานกับคนนอกเชื้อสายได้

2. เคารพผู้อาวุโส

การศึกษาตัวละครในวงศ์สัญญาเดหว่าทำให้เห็นภาพแทนของชนชั้นปกครอง
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยบุคคลกลุ่มนี้ล้วนให้ความสำคัญเคารพผู้อาวุโส การตัดสินใจ
ของผู้อาวุโสหรือคำสั่งของผู้อาวุโสมีความหมายเหนือกว่าความคิดของตน ดังความ
ตอนหนึ่งในเรื่องอิเหนาที่แสดงให้เห็นว่าท้าวภายหลังกับท้าวสิงหัดสำหรับ ไม่เห็นด้วยกับ
ท้าวดาหา พระเชษฐาองค์รองที่ยกกระเด็นบุษบาให้จระก้า แต่ทั้ง 2 พระองค์จะยอมรับ
โดยไม่มีข้อแม้ หากท้าวฤเบินพระเชษฐาองค์ใหญ่เห็นด้วย ดังนี้

เมื่อนั้น
จึงมีมธุรสวาจา
ปลงใจให้ระตุตุนาหงัน
จะให้ไพร่พลเมืองเลื่องลือ
ทั้งนี้สุดแต่พระเชษฐา
ถ้าพระองค์ยินยอมพร้อมใจ

สององค์แค้นขัดสหัสสา
แต่แรกพระเชษฐาไม่หาหรือ
อิเหนานั้นบรรลัยเสียแล้วหรือ
ไม่นับถือวงศ์สกุลลือ
นัครากูเรป็นเป็นใหญ่
เรามีได้แข็งขัดทักทาน

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

ในกรณีของอิเหนา แม้จะกล่าวขัดคำสั่งท้าวกูเรป็นที่สั่งให้ยกกองทัพออกจากเมืองหมันหยาศเพื่อกลับนครกูเรป็น แต่เมื่อเกิดศึกประชิดนครดาหา ท้าวกูเรป็นมีคำสั่งเด็ดขาดมายังอิเหนาอีกครั้งเพื่อให้ยกกองทัพไปช่วย ครั่งนี้อิเหนาไม่กล้าปฏิเสธรีบยกกองทัพไปนครดาหาทันที ดังความว่า

ในลักษณะนั้นว่าปัจจามิตร
จงเร่งรีบรีพลสกลไกร

มาตั้งตาดาทากรุงใหญ่
ไปช่วยชิงชัยให้ทันที

.....
แม้มีมียกพลไกรไปช่วย

.....
ถึงเราม้วยก็อย่ามาดูผี

อย่าดูทั้งเปลวอัคคี

แต่วันนี้ขาดกันจนบรรลัย

เมื่อนั้น

พระสุริย์วงศ์เทวอัชมาลัย

สุดที่จะบิดเบือนเลื่อนวันไป

ด้วยเกรงในบิตูเรศตัดมา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงขุนเคื่องพระทัยกับพระอนุชา คือ สมเด็จ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท แต่เหตุการณ์นี้ส่งผลได้เพราะสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ 2 พระองค์ คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดีกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุมิตรารักษ์ เสด็จไปพบสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เพื่อใกล้เกลี่ยและเชิญเสด็จมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่พระบรมมหาราชวัง ทำให้ความขุนเคื่องระหว่างพระเชษฐากับพระอนุชาหายไป ดังความจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้ง 2 พระองค์ เสด็จขึ้นไปในพระราชวัง
บวรฯ ทั้ง 2 พระองค์ ทรงพระกันแสง ตรัสประเล้าประโลมไปถึงความเก่าๆ
แต่ครั้งตกทุกข์ได้ยาก มาจนได้ราชสมบัติ สมเด็จพระอนุชาธิราชก็มีพระทัย
ลดหย่อนอ่อนลงสิ้นความพระพิโรธ สมเด็จพระเจ้าพี่นางทั้ง 2 ก็เชิญเสด็จ

ให้ลงมาเฝ้าสมัครสมานแต่ในเวลานั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกรม
พระราชวังบวรฯ ก็เป็นปกติกันต่อมา

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), 2531)

การวิเคราะห์จากตัวบทวรรณคดีร่วมกับเอกสารประวัติศาสตร์ ทำให้
มองเห็นภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ
บุคคลกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสหรือผู้เป็น “พระกุลเชษฐ” แห่งราชวงศ์
ทั้งยังเห็นได้ว่าความคิด คำสั่ง คำขอร้องของผู้อาวุโส มีพลังอำนาจในการโน้มน้าวจิตใจ
ชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้เกิดการปฏิบัติในสิ่งที่ผู้อาวุโสเห็นสมควร

3. รักพวกพ้อง

ตัวละครในวงศ์อสุญแดหว่าได้แสดงภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นว่าคนกลุ่มนี้รักพวกพ้องของตน ดังเช่นท้าวบุรุษที่มองวาระเด่น
จินตะหราคือพวกพ้อง แม้จะไม่มีเชื้อสายของวงศ์อสุญแดหว่าก็ตาม ดังนี้

แต่วิตกด้วยนางจินตะหรา
ก็เป็นประยูรวงศ์พงศ์พันธุ์

ถึงในช่วงศัทวาทะระยาหั้น

ฝ่ายเขตชิดหั้นหมั้นหยธาณี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547จ)

ในขณะที่สังคามาระตา แม้ว่าไม่มีเชื้อสายวงศ์อสุญแดหว่า แต่เมื่อถวายตัว
เป็นข้ารับใช้ของอิเหนา อิเหนาก็ยกย่องในฐานะพระอนุชาและให้ความห่วงใย
ตลอดเวลา ดังตอนที่สังคามาระตาอาสาสู้กับวิทยาสะก่า อิเหนาเตือนว่ามีมือเพลงทวน
ของสังคามาระตาสันทัดดีแล้ว แต่เพลงดาบยังไม่สันทัด หากจะสู้กับวิทยาสะก่าต้องสู้
ด้วยเพลงทวน และอย่าลงจากหลังม้า ดังความว่า

เมื่อนั้น
ก็ประเด่นทั้งสามสุริยวงศ์
เห็นสังคามาระตาล้านก
มิไว้ใจในที่ทำสงคราม

ระเด่นมนตรีสูงส่ง

ต่างองค์ผั้นแปรแลตาม

ยังอ่อนคักคี่หักศึกไม่เกรงขาม

ต่างขบม้าตามไปทันใด

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

เมื่อนั้น
ฟังวิหยาสะก่าอภิปราย
จึงทูลองค์ระเด่นมนตรี
ผู้วิหยาสะก่าผู้คักดา
เมื่อนั้น
จึงตอบอนุชาชัยชาญ
แต่อย่าลงจากพาชี
เพลงทวนสันทัดขัดเจเนใจ

สังคามาระตาเฉิดฉาย
หยาบคายเคื่องชั๊ดอรัย
น้องนี้จะขออาสา
พระองค์จ้งยีนม้าเป็นประธาน
ระเด่นมนตรีใจหาญ
เจ้าจะต้านต่อฤทธิ์ก็ตามใจ
เพลงกระบี่ยังหาชำนาญไม่
เห็นจะมีชัยแก่ไพร่

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ประกอบจะเห็นภาพแทนการรักพวกพ้องของชนชั้นสูงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างเด่นชัด และเป็นที่แน่นอนว่าบุคคลกลุ่มนี้รักพวกพ้องของตนมาก ดังกรณีที่กรมพระราชวังหลัง แสดงความหวังใยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เมื่อครั้งประชวรหนักในระหว่างการเดินทางไปช่วยนครเชียงใหม่ทำสงครามกับพม่า ดังความจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ความว่า

เมื่อกรมพระราชวังหลังจะทูลลากรมพระราชวังบวรสถานมงคล
ออกจากเมืองเถินนั้น เห็นพระองค์ทรงพระประชวรชুবมอม พระอาการ
มากอยู่ ก็ทรงพระกันแสงมีใครจะเสด็จไป จึงสมเด็จพระอนุชาธิราช กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล ตรัสแก่กรมพระราชวังหลังว่า เจ็บไข้ยังไม่เป็นไร
ดอก จะเอาชีวิตไว้คอยทำให้ได้ เร่งยกขึ้นไปเถิด

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), 2531)

การวิเคราะห์จากตัวบทวรรณคดีประกอบกับเอกสารประวัติศาสตร์ ทำให้มองเห็นภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในเรื่องรักพวกพ้องว่า บุคคลกลุ่มนี้ถือว่าพวกพ้องของตนมีความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ ของชีวิต บุคคลในกลุ่มนี้จึงให้พวกพ้องเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนคอยแสดงความหวังใยพวกพ้องอยู่เสมอ

4. กล้าหาญในการรบ

การศึกษาภาพแทนชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากตัวละครในวงศ์สัญญาแห้ว ทำให้เห็นภาพแทนของบุคคลกลุ่มนี้ว่ามีความกล้าหาญในการรบ ไม่ครั้นคร้ามหรือแสดงความหวาดกลัวข้าศึก ตรงกันข้ามได้แสดงความกล้าหาญในการรบให้เป็นที่ประจักษ์ ดังเช่นอิเหนาเมื่อครั้งรบกับท้าวกะหมิงกุหนึ่ง ดังนี้

เมื่อนั้น
แจ้งว่าอิเหนาชาญชัย
แต่มานะกษัตริย์อาจง
เสียดายรูปโฉมโสกา
เราเห็นก็ให้ปราณี
ทั้งห้าองค์แต่ล้วนทรงเยาว์

พระปิ่นภพกุหนึ่งกรุงใหญ่
ภูวนัยครั้นคร้ามฤทธิ์
จึงว่าเจ้าผู้วงศ์สัญญา
ดวงพักตร์ลักขมาก็พริ้งเพรา
เท่านี้จะมาตายเสียเปล่าเปล่า
จะฆ่าเสียเล่าก็อายใจ

.....
เมื่อนั้น
จึงตอบว่าท้าวจรกา
ไม่ตรีภทรามารบให้ผิดเมือง
ถ้าจะรบจรกาบุรี
แม้ไม่รู้แห่งพารา
อันจะอยู่ดาหากรุงไกร

.....
พระสุริวงศ์สัญญาแห้ว
มิได้อยู่ดาหาธานี
ทวยหาญตายเปลืองไม่พอที่
ภูมิจงเลิกทัพไป
จะช่วยนำมรคานันให้
จะชิงชัยไปกว่าจะวายปราณ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ข)

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์จากพระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 พบว่า ชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์เป็นพวกที่มีความกล้าหาญในการรบ ไม่ย่อท้อต่อการทำศึก ดังความว่า

กรมพระราชวังหลังจึงมีพระบัญชาสั่งนายทัพนายกองให้ตีพม่าให้
แตกในเวลาพຼ່งนี้ ไปกินข้าวเช้าในเมืองเชียงใหม่ให้จงได้ ถ้าผู้ใดย่อท้อจะ
เอาโทษตามพระอัยการศึก นายทัพ นายกองพร้อมกัน ทั้งทัพกรมพระราช

วังหลังและทัพในพระราชวังหน้า ทัพกรมหลวงเทพหริรักษ์ก็ยกกระดมคนเข้า

ตีค่ายพม่า ซึ่งล้อมเมืองเชียงใหม่แต่เวลา 3 ยาม

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), 2531)

จากการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า ชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ล้วนมีความกล้าหาญในการรบ ไม่เกรงกลัวข้าศึก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะบุคคลในกลุ่มนี้ ได้รับการปลูกฝังตามระบบวัฒนธรรมของตน เพราะคนในกลุ่มนี้ต้องทำหน้าที่นำทัพ ในยามสงคราม ดังนั้น การปลูกฝังให้มีจิตใจที่กล้าหาญเด็ดเดี่ยวจึงเป็นเรื่องสำคัญ สำหรับการต่อสู้เพื่อเอาชนะข้าศึก

5. ให้ความสำคัญกับตำแหน่ง

การศึกษาตัวละครในวงศ์อภัยเดชะพบภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ให้ความสำคัญกับตำแหน่งมากกว่าชาติกำเนิด โดยตำแหน่งที่มีความสำคัญ ได้แก่ พระมเหสี พระราชโอรส ดังนี้

5.1 พระมเหสี กษัตริย์แห่งวงศ์อภัยเดชะแต่งตั้งพระมเหสีได้ 5 องค์ คือ ประไพสุหรี มะเดหวิ มะโต ลิกู เหมะหลาหงี³ โดยแต่งตั้งจากพระราชธิดาเมืองต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่ในขอบขันตสึมา ดังนี้

มีพระมเหสีห้าองค์
เลือกล้วนสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์
ตั้งแต่งตามตำแหน่งครบที่
มะเดหวิที่สองรองลงมา

ตั้งองค์นางฟ้ากระยาหนัน
กษัตริย์ครองเขตขัณฑ์สุวรรณยา
คือประไพสุหรีเส่นทา
แล้วมะโตโสภานารี

³ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ (2554) อธิบายความหมายของคำทั้ง 4 คำ ดังนี้ 1) ประไพสุหรี เป็นคำ สันสกฤต มาจากคำว่า ประไพ กับ ไศศุริยะ หรือ ไศศุวริยะ โดยคำว่า ประไพ คือ บรม แปลว่า ความเป็นใหญ่อย่างยิ่ง ไศศุริยะ แปลว่า อำนาจ ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อคำว่า ประไพ รวมกับ ไศศุริยะ จึงกลายเป็นคำว่า ประไพสุหรี แปลว่า พระบรมราชินี 2) มะเดหวิ (มหาเทวี) เป็นคำสันสกฤต แปลว่า เทพธิดาผู้เป็นใหญ่ 3) มะโต (มาตุร บางแห่งออกเสียงเป็น มหาตุร) เป็นคำที่เลือกมาจากคำว่า มาตุฤ ในภาษาสันสกฤตที่แปลว่า มารดา (แต่ชาวอังกว่ เป็นคำเก่า) มีความหมายว่า มเหสีองค์ที่สาม 4) ลิกู เป็นคำชวาเก่ามีความหมายว่า มเหสีองค์ที่สี่ 5) เหมะหลาหงี (มูลาจี บางแห่งเรียกเพี้ยนเป็น มาจุลาจี) เป็นคำชวา หมายถึง มเหสีองค์ที่ห้า

ที่สี่ลูกขุนงเยาว์
อันอักรชายาทั้งห้านี้

ที่ห้านั้นหม่อมมาลาหง
ตั้งได้แต่สี่พารา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ก)

การแต่งตั้งพระมเหสีของวงศ์อภัยเดชะขึ้นอยู่กับการมาก่อน-หลัง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด เพราะเห็นได้ชัดว่าเหตุที่ระเด่นจินตะหราได้เป็นประไพหม่อสุหรี่ ฝ่ายขวา เนื่องจากเป็นชายาของอิเหนาก่อนระเด่นบุษบาที่เป็นประไพหม่อสุหรี่ฝ่ายซ้าย ดังนั้นระเด่นบุษบาจึงต้องไหว้ระเด่นจินตะหราในฐานะที่นางมาก่อน แม้ชาติกำเนิดของระเด่นบุษบาจะสูงส่งกว่าระเด่นจินตะหราก็ตาม ดังนี้

เมื่อนั้น
แลไปพอสบพักตรา
เคื่องจิดก็พิศดูตา
จะให้ไหว้จินตะหราวาตี

องค์ประไพหม่อสุหรี่ดาหา
กลยาแจ้งใจในที
สบเนตรบุษบาสามารถี
แต่มิได้ตรัสประการใด

.....
เมื่อนั้น
ครั้นเห็นเคื่องขัดพระทัยนัก
ดูดูอะหนะบุษบา
ไม่รู้จักเมียบลวงหรือว่าไร

.....
ประไพหม่อสุหรี่ดาหา มีศักดิ์
นงลักษณ์จึงดำรัสตรัสไป
จะวันทาเจ้าผัวก็หาไม่
ตักจะให้มีความนินทา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547จ)

เมื่อมองเหตุการณ์ในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พบกรณีเดียวกันนี้กับพระมเหสีของพระองค์ คือ เจ้าฟ้าบุญรอด (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) กับเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ซึ่งเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีมีพระชาติกำเนิดที่สูงส่งกว่า เนื่องจากเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ ส่วนเจ้าฟ้าบุญรอดเป็นเพียงพระราชธิดา แต่ด้วยเหตุที่เจ้าฟ้าบุญรอดเป็นชายาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก่อน เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีจึงต้องถวายบังคมเจ้าฟ้าบุญรอด ดังนี้

วันหนึ่งสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ ทรงพระดำเนิรสนทนากับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลซึ่งมีคุณแหว่นตามเสด็จ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลก็ทรุดองค์ลงถวายบังคม แต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์มิได้ทอดพระเนตร เพราะเมื่นพระพักตร์ไปทางอื่นเสียแล้วตั้งแต่แรกทอดพระเนตรเห็นว่าเป็นผู้ใด คุณจอมแหว่นจึงใช้วิธีของท่านซึ่งไม่มีผู้ใดจะใช้ได้ โดยทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลด้วยเสียงดังพอที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์จะทรงได้ยินว่า ครอกฟ้ากุณฑลนี้ไม่รู้จักเจ้าฟัวหรือยังไฉนไม่คม เสียงของคุณจอมแหว่นเป็นเสียงที่เคยทรงพระกรูณามาแต่ยังทรงพระเยาว์ ถึงแม้ว่าจะไม่เสด็จอยู่ ณ ทำเนียบเดิมด้วยก็ตาม สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ก็มิ้นพระพักตร์มา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลก็ถวายบังคมใหม่ สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ก็ทรงพนมหัตถ์รับเพียงพระอรุระ

(จุลลดา ภัคดีภูมินทร์, 2545)

จากการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่าชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ได้ให้ความสำคัญที่ชาติกำเนิดของพระมเหสี แต่ให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ดำรงมากกว่า กล่าวคือ แม้สตรีผู้นั้นจะมีชาติกำเนิดสูงส่ง หากแต่ดำรงตำแหน่งพระมเหสีรองก็ต้องทำความเคารพพระมเหสีใหญ่ แม้ว่าพระมเหสีใหญ่จะมีชาติกำเนิดที่ต่ำกว่า

5.2 พระราชโอรส ชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้ความสำคัญกับพระราชโอรสที่ประสูติจากพระมเหสีใหญ่อันเห็นได้จากเรื่องอิเหนาว่า พระราชโอรสที่มีพระราชมารดาเป็นประไหมสุหรี มีสถานะเป็นลูกหลวงเอก จะได้กรีขประทานจากองค์ปะดาระกาหลา ดังความว่า

มาจะกล่าววบทไป
ซึ่งเป็นบรมอัยกา
จึงนิมิตริขแก้วสุรگانต์
ครั้นเสร็จเสด็จจากวิมานไชย
ครั้นถึงจึงวางกริขลง

ถึงองค์อัญญาแดหวา
สถิตย์ยังชั้นฟ้าสุราลัย
นามกรพระหลานจาริกไใส่
เหาะมากรุงไกรกูเรขิน
ข้างพระองค์กุมารหลานขวัญ

จึงเห็นจารึกอักษร
ชื่อหย่งหย่งหนึ่งหฺรัดอินตรา
อิเหนาเองหย่งตาดหลา
ดาหย่งอริราชไพร่

นามกรพระไอรสา
อูดากันสาหรืปาดี่
เมาะตาริยะกัด้ยงสุรศรี
เองกะนะกะหฺรึกูเรป็น

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ก)

เมื่อนั้น
มีไอรสแรกเริ่มเคิมที
เทเวครีให้กริชเป็นของขวัญ
จารึกนามใส่ในกริชมา

องค์ท้าวสิงหัดสำหฺร
กับประไหมสุหฺรศรีโสภา
เหมือนกันกับอิเหนาเชษฐา
ชื่อระเด่นสุหฺรนาทาง

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ก)

สำหรับพระราชโอรสที่ไม่ได้ดำรงสถานะลูกหลวงเอก เช่น กะหฺรัดตะปาดี่ เพราะมีมารดาเป็นลูก จะได้รับกริชโดยผ่านพิธีชูปจากพระดาบส ดังความว่า

ให้ตั้งกรรมทำกิจวิทยา
ชูปกริชประสิทธิ์ให้ไอรส

พร้อมคณะพระมหาดาบส
เลื่องล้าปรากฏฤทธิไกร

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2547ก)

จากการวิเคราะห์ทำให้เห็นภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นที่ให้ความสำคัญต่อพระราชโอรสที่ประสูติจากพระมเหสีใหญ่ ส่วนพระราชโอรสที่มีพระมารดาเป็นพระมเหสีรองก็จะมีคามสำคัญรองลงมา ตรงกับธรรมเนียมราชตระกูลของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่กำหนดให้พระราชโอรสของพระมเหสีใหญ่ดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าฟ้าชั้นเอก และกำหนดให้พระราชโอรสที่ประสูติจากพระมเหสีรองดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าฟ้าชั้นโท (จุลลดา ภัคดีภูมินทร์, 2545)

สรุปผลและอภิปรายผล

การศึกษาภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านตัวละคร “วงศ์อัญญาแห้ว” ในวรรณคดีเรื่องอิเหนาพบว่า ตัวละคร “วงศ์อัญญาแห้ว” คือ ภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 5 ประการ ได้แก่ 1) รักเกียรติยศและศักดิ์ศรี 2) เคารพผู้ใหญ่ 3) รักพวกพ้อง 4) กล้าหาญในการรบ และ 5) ให้ความสำคัญกับตำแหน่ง การศึกษาในครั้งนี้ แม้จะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากตัวละคร แต่ผู้เขียนไม่ได้มีเป้าหมายที่จะแสดงให้เห็นพฤติกรรมของตัวละคร เพราะเป้าหมายในการวิเคราะห์อยู่ที่การค้นหาภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันมีส่วนทำให้ทราบวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในกลุ่มนี้ ทั้งนี้ ผลการศึกษาตามที่กล่าวมาแตกต่างจากการศึกษาของนักวิชาการอื่น ๆ ที่เน้นศึกษาสังคมไทยในวรรณคดีเรื่องอิเหนาโดยภาพรวม แต่การศึกษาของผู้เขียนได้แสดงให้เห็นภาพแทนของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ต้องใช้ชีวิตตามธรรมเนียมที่ราชสำนักได้กำหนดขึ้น ทำให้วิถีของบุคคลกลุ่มนี้ต้องอยู่ในระเบียบแบบแผน ไม่สามารถออกนอกเส้นทางได้ ทั้งนี้ แม้ว่าวิถีของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะถูกกำหนดไว้ด้วยกฎกติกา แต่บุคคลในกลุ่มนี้ก็ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมด้วยการยอมรับกฎกติกาเหล่านั้นเพื่อให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2562). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 16).

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จุลลดา ภักดีภูมินทร์. (2545). *เวียงวัง*. เพื่อนดี.

ทวีศักดิ์ ปันทอง. (2564). *วรรณคดีกับสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). มหาวิทยาลัย

รามคำแหง.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. (2531). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์*

รัชกาลที่ 1. โรงพิมพ์ การศาสนา กรมการศาสนา.

- ธานีรัตน์ จัตตะหะศรี. (2566). *วรรณคดีพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2*. โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บรรเจิด อินทุจันทร์ยงค์. (2540). *พงศาวดารกระซิบ*. ดอกหญ้า.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2547ก). *อิเหนา เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
องค์การค้าของคุรุสภา.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2547ข). *อิเหนา เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
องค์การค้าของคุรุสภา.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2547ค). *อิเหนา เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
องค์การค้าของคุรุสภา.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2547จ). *อิเหนา เล่ม 5* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
องค์การค้าของคุรุสภา.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2566). *อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีต่อวรรณกรรมไทย*
(พิมพ์ครั้งที่ 15). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิริพร ภักดีผาสุข. (2561). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทางการ
นำมาศึกษาภาษาไทย*. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมพันธุ์ เลขาพันธุ์. (2567). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 15).
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2554). *วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลัย*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Hall, S. (1997). *Introduction Representation: Cultural Representations
and Signifying Practices*. Sage Publications.

ข่าวตกราย: ภูมิปัญญาด้านอาหารและความสัมพันธ์กับสถาบัน

ทางสังคมชาวตำบลสะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

ชญาณัท เอี้ยวเรืองสุรตี¹ และ นธี เหมมันต์²

คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่¹

คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่²

E-mail: chayathat@hu.ac.th¹, natee_h@hu.ac.th²

วันที่รับบทความ: 8 กรกฎาคม 2568

วันแก้ไขบทความ: 5 พฤศจิกายน 2568

วันที่ปรับบทความ: 10 พฤศจิกายน 2568

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ต้องการศึกษาข่าวตกรายอาหารท้องถิ่นสะกอมใน 2 ประเด็น คือ ศึกษาข่าวตกรายในมิติภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวตำบลสะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา และศึกษาความสัมพันธ์ของข่าวตกรายกับสถาบันทางสังคมระดับต่าง ๆ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยใช้แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และแบบประเด็นสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า ข่าวตกรายสะท้อนภูมิปัญญาอาหารสองมิติ คือ มิติด้านองค์ประกอบของสารอาหารดั้งเดิม และมิติความรู้ท้องถิ่นของชุมชน พร้อมทั้งทำหน้าที่เป็นอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ของตำบลสะกอม นอกจากนี้ ยังพบว่าข่าวตกรายมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม 6 สถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว มีบทบาทในการรักษาความรู้ ภูมิปัญญาด้านอาหารและสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัว สถาบันทางเศรษฐกิจ มีบทบาทในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและรากฐานการประกอบอาชีพ สถาบันการเมืองการปกครอง มีบทบาทในการกำหนดนโยบายเพื่อความมั่นคงทางอาหาร สถาบันศาสนา มีบทบาทในการส่งเสริมความสัมพันธ์ ความรักและความสามัคคีกัน ทั้งยังสะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนมุสลิม สถาบันการศึกษา และการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคม มีบทบาทในการสร้างการรับรู้และความภูมิใจในท้องถิ่น และสถาบันนันทนาการ มีบทบาทในการทำหน้าที่สนับสนุนการสร้างพื้นที่ร่วมของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนและกระบวนการถ่ายทอดความรู้และรักษาองค์ความรู้ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

คำสำคัญ: ข่าวตกราย ภูมิปัญญาอาหาร สถาบันทางสังคม ตำบลสะกอม

Khao Dok Rai: Food Wisdom and Relationship with Social Institutions in Sakom Subdistrict, Chana District, Songkhla Province

Chayathat Aiewruengsurat¹ and Natee Hemment²

Faculty of Education and Liberal Arts, Hatyai University¹

Hatyai Business School, Hatyai University²

E-mail: chayathat@hu.ac.th¹, natee_h@hu.ac.th²

Received: July 8, 2025

Revised: November 5, 2025

Accepted: November 10, 2025

Abstract

This study investigates Khao Dok Rai, a local dish from Sakom Subdistrict, Chana District, Songkhla Province, focusing on two aspects: (1) its representation of local food wisdom and (2) its relationship with various social institutions. A qualitative research approach was employed, which combined documentary review with fieldwork methods such as observation, interviews, and focus group discussions. The findings indicate that Khao Dok Rai reflects local food wisdom in two dimensions: the composition of traditional meal sets and the local knowledge embedded within the community. It also functions as a spatial and cultural identity marker for Sakom Subdistrict. Moreover, the dish is closely linked to six types of social institutions: family, economic, political-administrative, religious, educational-social learning, and recreational institutions. These institutions play roles in preserving knowledge, generating economic value, shaping food security policies, fostering social cohesion, promoting local awareness and pride, and creating communal spaces. In conclusion, Khao Dok Rai serves not only as a local culinary practice but also as a medium that embodies community wisdom, culture, and social relationships through active participation in the transmission and preservation of local knowledge within families, across the community, and beyond.

Keywords: Khao Dok Rai, Culinary wisdom, Social institutions, Sakom

บทนำ

อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาหารในแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น ปัจจัยทางภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความยากง่ายในการสรรหาอาหาร วิถีชีวิต และวัฒนธรรมการบริโภคอาหาร ความเชื่อ คุณค่าอาหาร อาหารแต่ละจานมีบทบาทในการกำหนดอัตลักษณ์อาหารประจำท้องถิ่น เกิดจากความสามารถของคนในชุมชนที่ปรับตัวกับทรัพยากรที่มีอยู่ ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรอาหาร การส่งเสริมประสบการณ์ถ่ายทอดสืบต่อวิธีการปรุงอาหารจนกลายเป็นภูมิปัญญาอาหารที่แสดงถึงความชาญฉลาดของมนุษย์ในการสร้างสรรค์คิดค้นกรรมวิธีในการปรุงอาหารได้หลายรูปแบบ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การส่งเสริมสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นสะท้อนและบ่งบอกถึงการดำเนินชีวิต บริบทสังคม ที่ปรากฏให้เห็นเป็นเรื่องราวพฤติกรรมการบริโภคตลอดจนสุขภาพของคนในชุมชน (ปวีร์ ตันสกุล, 2563) อาหารในแต่ละท้องถิ่นนอกจากจะสะท้อนความเป็นตัวตนของผู้คนแล้วยังสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนอีกด้วย

สะกอมเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีสภาพทางกายภาพเป็นพื้นที่ราบ มีคลองสะกอมไหลผ่านออกสู่ทะเล มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเล ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง แบ่งพื้นที่ออกเป็น 9 หมู่บ้าน คือ บ้านสะกอม บ้านจีน บ้านเลียบ บ้านปากบาง บ้านชายคลอง บ้านโคกสัก บ้านบ่อโชน บ้านโคกยาง และบ้านบนลาน ประชากรร้อยละ 99 นับถือศาสนาอิสลาม มีประชากรนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 1 ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามเรียนรู้การดำรงชีพจากการจับสัตว์น้ำและนำทรัพยากรทางทะเลมาเป็นวัตถุดิบหลักในการประกอบอาหารร่วมกันในครอบครัว อาหารที่พบได้ในชุมชนมีทั้งอาหารทะเลปรุงสุกและที่ผ่านการถนอมอาหาร แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ตำบลสะกอมมีความอุดมสมบูรณ์ของอาหารทะเล จึงทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ทางอาหารตามไปด้วย หนึ่งในอาหารที่เป็นอัตลักษณ์สำคัญของสะกอมคือ “ข้าวดอกทราย”

ข้าวดอกทรายเป็นอาหารประจำถิ่นของตำบลสะกอม มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ราหมัย” เป็นอาหารที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นการนำของที่มีอยู่ในแต่ละบ้านมารวมกันทำและร่วมกันกิน ถือเป็น การสร้างความผูกพันกันที่เรียกว่า “กินข้าวครกเดียวกัน” หมายถึง การพึ่งพากันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่มาของชื่อ ราหมัย หรือ ข้าวดอกทราย มีส่วนผสมที่หลากหลายและหาได้ง่ายจากในครัว เป็นวิถีวัฒนธรรมที่ไม่

ฟุ่มเฟือย ความน่าสนใจของข้าวดอกกรายในการศึกษาคือ ผู้ศึกษาไม่พบการเขียนรวบรวมข้อมูลในลักษณะการเขียนงานเชิงวิชาการและงานวิจัย

ข้าวดอกกรายเป็นอาหารที่พบได้เฉพาะในพื้นที่ตำบลสะกอม มีความน่าสนใจและโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ควรศึกษา เนื่องจากแสดงให้เห็นถึงการสั่งสมประสบการณ์และแนวคิดของคนในชุมชนที่แฝงอยู่ในมื้ออาหาร การสืบทอดภูมิปัญญาอาหารของคนในชุมชนไม่ได้มีความหมายเพียงการรังสรรค์เมนูอาหารประจำท้องถิ่นสะกอม ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและนำสารอาหารที่ได้จากการบริโภคมาหล่อเลี้ยงร่างกายเท่านั้น ข้าวดอกกรายยังมีบทบาทในฐานะอาหารที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมในทุกระดับ การศึกษานี้จะมีประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมในฐานะที่ข้าวดอกกรายไม่เพียงแต่มีความสำคัญและมีบทบาทหน้าที่เป็นเพียงอาหารเพื่อดำรงชีวิต แต่ยังมีฐานะเป็นสื่อทางสังคมที่สะท้อนและสร้างบทบาทหน้าที่ในลักษณะที่แสดงความสัมพันธ์กับสถาบันในระดับต่าง ๆ ของสังคม และเห็นว่าข้าวดอกกรายเป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุดิบ กระบวนการปรุง และพิธีกรรมการบริโภค ในฐานะพื้นที่แห่งการแสดงออกทางอัตลักษณ์ของชุมชน ที่ให้ความสำคัญต่อความหมาย ความเชื่อ และกระบวนการสร้างคุณค่าในชุมชนมากกว่ามองเป็นเพียงอาหาร การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างสถาบันชุมชน การดำรงอัตลักษณ์ ความศรัทธา และจารีตที่สั่งสมสืบสานส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ข้าวดอกกรายจึงปรากฏเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความผูกพันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ โครงสร้างความหมายทางวัฒนธรรมของชุมชน และกลไกในการสร้างความโดดเด่นของอัตลักษณ์ชุมชนในบริบทโลกสมัยใหม่

การศึกษานี้มีปัญญาด้านอาหารและความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม ชาวตำบลสะกอม อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นการแสดงความสัมพันธ์ของอาหารผ่านการทบทวนงานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อเปิดพื้นที่ใหม่ในการศึกษาอาหารในเชิงสังคมศาสตร์ของสังคมไทยและเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างอาหารและมนุษย์

จุดประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้าวดอกกรายในมิติภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวตำบลสะกอม อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของข้าวดอกกรายกับสถาบันทางสังคมระดับต่าง ๆ

ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ทฤษฎีมานุษยวิทยาอาหาร แนวคิดภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น และแนวคิดสถาบันทางสังคม เป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ทฤษฎีมานุษยวิทยาอาหาร (Food Anthropology Theory) เสนอว่าความสัมพันธ์ของอาหารกับมนุษย์มีความซับซ้อนและมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในหลายด้าน เช่น อารมณ์ ความรู้สึก ความทรงจำ พฤติกรรม ความสนใจ กลุ่มสังคม ความสัมพันธ์ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อาหารเป็นการศึกษาเชิงสังคมศาสตร์ที่เข้าไปสำรวจตัวตนและสังคมที่สามารถเปิดเผยต่อรองและสร้างตัวตนผ่านการศึกษาวัฒนธรรม (Belasco, 2008 as cite in Watson & Caldwell., 2005) นักวิชาการด้านจิตศึกษาให้ความเห็นว่าการที่จะเข้าใจวัฒนธรรมอื่นได้ทางที่ดีที่สุดคือต้องศึกษาผ่านกระเพาะอาหารเพื่อดูความแตกต่างของวัฒนธรรมแต่ละที่ (Chang, 1977) อาหารก็เป็นเช่นเดียวกับอัตลักษณ์เพราะมีการปรับเปลี่ยน สร้างขึ้นใหม่ในทุกช่วงเวลา ซับซ้อนแต่สามารถถ่ายทอดความหมายและความเป็นอยู่ได้ อาหารเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่มักนำมาประกอบเป็นตัวอย่างหรืออาจเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก ๆ ที่ผู้คนให้ความสำคัญ โดยอาหารมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม (cultural material) ดังนั้นอาหารจึงมีความสำคัญในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นศูนย์กลางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันในสังคม (พุทธิดา กิจดำเนิน, 2567)

2. แนวคิดภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น (Local food wisdom) หมายถึง ทุนทางวัฒนธรรมที่สั่งสมและถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และประสบการณ์ด้านอาหาร รวมถึงวิธีการจัดการความรู้ที่มีอยู่รอบตัวในเรื่องอาหารท้องถิ่นในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคัดสรรวัตถุดิบ เตรียมวัตถุดิบ การปรุง จนกระทั่งการจัดสำรับอาหาร การประกอบอาหาร และการถ่ายทอดความรู้ด้านอาหารท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการรักษาแบบแผนของสังคม กิจกรรมการทำอาหารและการรับประทานอาหารของแต่ละครอบครัวสร้างความเข้มแข็ง เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิกในครอบครัว (ธนวิทย์ ลายิ้ม และคณะ, 2565) อาหารท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด วิถีชุมชนและอนุรักษ์ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านและบรรพบุรุษผ่านเรื่องเล่า ความเชื่อ ประจักษ์ผ่านกระบวนการทางความคิดจากการเลือกสรรวัตถุดิบ ขั้นตอนการปรุงอาหารและรูปแบบสำรับอาหาร ซึ่งแสดงให้เห็นพลวัตและภูมิปัญญาชาวบ้าน (ณัฐพร

ไข่มุก และ อรุษา สุวรรณประเทศ, 2563) การสืบทอดภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น เพื่อรักษาสิ่งล้ำค่าของท้องถิ่น ทั้งนี้ การรักษาภูมิปัญญาแสดงให้เห็นว่าคนรุ่นหลังรัก และเคารพภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ การถ่ายทอดความรู้ เป็นสัญลักษณ์ของความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมของชุมชน การปรับตัวต่อยุคสมัยใหม่ และการใช้ภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการตั้งมั่นในเจตนารมณ์ที่จะรักษาภูมิปัญญาสืบไป

3. แนวคิดสถาบันทางสังคม (Social institution) หมายถึง ลักษณะประการหนึ่งที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอันหนึ่งกลายเป็นสถาบันทางสังคม คือระบบความสัมพันธ์ต้องตอบสนองความต้องการของสังคมมนุษย์ได้ โดยให้คนที่อยู่ในโครงสร้างสังคมแสดงพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ที่สนองความต้องการของสังคม (เชลียวฤกษ์จุฬิมล และคณะ, 2547) องค์กรสังคมหรือกลุ่มคนจะมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มของกฎระเบียบสังคมอย่างใกล้ชิดเปรียบเสมือนกระดาษแผ่นเดียวกันแต่เป็นคนละหน้า หน้าหนึ่งเป็นกลุ่มคน อีกหน้าหนึ่งเป็นกฎระเบียบกติกาของสังคมซึ่งก็คือสถาบันทางสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551) การจำแนกสถาบันทางสังคมของนักสังคมวิทยาแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สถาบันหลักและสถาบันย่อย สถาบันหลักได้แก่ สถาบันที่มีความจำเป็นแก่สังคมและคนไทยทั่วไปยึดถือ สถาบันหลักประกอบด้วย 6 สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง การปกครอง สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษาและการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคม และสถาบันนันทนาการ

ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดดังกล่าวมาสังเคราะห์และปรับใช้ในการศึกษาข้าวดอกกรายในมิติภูมิปัญญาอาหาร อาหารท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ และศึกษาความสัมพันธ์ของข้าวดอกกรายกับสถาบันทางสังคมถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้วัฒนธรรมทางอาหารและการสร้างความจดจำผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยใช้ข้าวดอกกรายเป็นสื่อกลางในการสื่อสารและส่งต่อความหมายทางวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษารั้งนี้ศึกษาข้าวดอกกราย อาหารประจำท้องถิ่นตำบลสะกอม อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา โดยใช้ทฤษฎีมานุษยวิทยาอาหาร แนวคิดภูมิปัญญาด้านอาหาร และแนวคิดสถาบันทางสังคม รวมถึงศึกษาความสัมพันธ์ของข้าวดอกกรายกับสถาบัน

ทางสังคม 6 สถาบันเพื่อทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของอาหารต่อวิถีชีวิตและ
อัตลักษณ์คนสะกอม มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ประชาชนชาวบ้าน
ผู้รู้เรื่องข้าวดอกทราย และกลุ่มที่ 2 กลุ่มชาวบ้านตำบลสะกอม

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพพร้อมกับการศึกษาข้อมูลเอกสารและ
ข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยใช้
แบบสังเกต การสัมภาษณ์รายบุคคล โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-
depth Interview) และวิธีการสัมภาษณ์แบบรายกลุ่ม (Focus Group Discussion)
โดยใช้แบบประเด็นสนทนากลุ่ม จากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 2 กลุ่มคัดเลือกแบบ
เจาะจง (Purposive Sampling) คือ กลุ่มที่ 1 ประชาชนชาวบ้าน ผู้รู้เรื่องข้าวดอกทราย
จำนวน 7 คน มีเกณฑ์การคัดเลือกคือเป็นผู้มีอาชีพและมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับ
ประมง เกษตรกรรม ผู้ประกอบการอาหารเมนูข้าวดอกทราย กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้ด้าน
อาหารของชุมชน และผู้ที่ชุมชนให้การยอมรับว่าเป็นผู้รู้ด้านภูมิปัญญาอาหารของ
ชุมชน กลุ่มที่ 2 กลุ่มชาวบ้านตำบลสะกอม จำนวน 8 คน มีเกณฑ์การคัดเลือกคือเป็น
ชาวบ้านที่อยู่ในตำบลสะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา มีประสบการณ์การปรุงหรือ
บริโภคข้าวดอกทราย รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 15 คน ระยะเวลาในการเก็บรวบรวม
ข้อมูลตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2567 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2568 รวมทั้งสิ้น
7 เดือน แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และข้อมูลเชิงเอกสารมาวิเคราะห์
เขียนสรุปอภิปรายผลด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าข้าวดอกทรายสะท้อนถึงภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวสะกอม
และมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม ดังนี้

1. ข้าวดอกทรายในมิติภูมิปัญญาอาหาร ผลการวิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1.1 สำหรับอาหารและภูมิปัญญาคนสะกอม ข้าวดอกทรายมีชื่อเรียกในภาษา
สะกอมว่า “ราหม้ย” มีความหมายว่า กินด้วยกัน เป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหาร
เนื่องจากทรัพยากรทางทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ มักจัดเป็นสำหรับอาหารเพื่อนำมา

รับประทานด้วยกันซึ่งนิยมนั่งล้อมวงรับประทานเป็นครอบครัวใหญ่ การปรุงข้าว
ดอกกรายนั้นเกิดจากการนำของที่เหลือจากมื้ออาหารก่อนหน้า โดยนำวัตถุดิบที่มี
เหลืออยู่อย่างละเล็กละน้อยมารวมกัน อาจมาจากภายในครัวเรือนหรือมาจาก
ครัวเรือนข้างเคียงหรือเพื่อนบ้านนำมาแบ่งปันกัน การปรุงรสชาติเน้นการดึงรสชาติ
อาหารจากวัตถุดิบโดยไม่ปรุงแต่งเครื่องปรุงอื่น ๆ เพิ่มเติม มีวัตถุดิบที่สำคัญ 7 ชนิด
คือ ข้าว หอมแดง ตะไคร้ พริกสด มะขามเปียก กะปิ และปลาแห้งหรือปลาอย่าง

ภาพ 1

สำหรับข้าวดอกกราย

จากภาพ 1 แสดงให้เห็นวัตถุดิบหลักในการปรุงข้าวดอกกรายเพื่อใช้เป็นสำหรับ
อาหาร มีรายละเอียดของวัตถุดิบที่แสดงภูมิปัญญาอาหารคนสะกอม ดังนี้

1) ตะไคร้ เป็นพืชผักและสมุนไพรที่มีสรรพคุณเรื่องการลดกลิ่นคาวของ
อาหารทะเลทำให้อาหารมีกลิ่นหอม เป็นส่วนผสมที่สำคัญในการทำข้าวดอกกราย
ภูมิปัญญาของชาวบ้านคือการนำตะไคร้มาซอยให้ละเอียด วิธีการซอยให้ซอยเฉพาะ
ส่วนของลำต้นตะไคร้ที่มีสีขาว ซอยตะไคร้ให้บางเพื่อง่ายต่อการให้ตำละเอียด
จะได้ความหอมจากน้ำมันหอมระเหยของต้นตะไคร้ ช่วยเพิ่มรสสัมผัสเรื่องกลิ่นของ
ข้าวดอกกรายได้เป็นอย่างดี

2) พริกสด เป็นพืชผักและสมุนไพรของไทยที่มีสรรพคุณเรื่องการลด
กลิ่นคาวของอาหารทะเล มีรสชาติเผ็ดร้อนขึ้นอยู่กับสายพันธุ์ การทำข้าวดอกกรายนิยมใช้

พริกชี้หนูสวนหากผู้ที่รับประทานชอบรสชาติเผ็ดมาก แต่หากต้องการรสชาติเผ็ด ร่องลงมานิยมใช้พริกจินดา สามารถใช้ความเผ็ดร้อนสร้างความอบอุ่นของร่างกายและ ป้องกันการเจ็บป่วยได้

3) หอมแดง เป็นพืชผักและสมุนไพรของไทย มีคุณสมบัติในการช่วยดับ กลิ่นคาวของเครื่องปรุงอื่น ๆ มีรสชาติหวาน เผ็ดร้อน และมีความฉุนเล็กน้อย ช่วยให้ เจริญอาหารและช่วยย่อยอาหาร ทั้งยังเพิ่มรสชาติความหวานที่เป็นธรรมชาติและ เป็นการลดความคาวของอาหารทะเลอีกด้วย

4) มะขามเปียก เป็นการแปรรูปผลของต้นมะขามเพื่อถนอมอาหารผ่าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิธีการคือนำมะขามเปรี้ยวสุกมาแกะเมล็ดออก นำเนื้อมาปั่นเป็น ก้อนรวมกันสามารถเก็บไว้ใช้ได้นาน เป็นวัตถุดิบที่ช่วยให้อาหารมีรสเปรี้ยว ช่วยในการ ขับถ่ายและเป็นยาระบายอ่อน ๆ

5) กะปิ เป็นวัตถุดิบที่ผ่านการถนอมอาหารด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน มีกลิ่นหอม รสดี ด้วยสีที่สวยตามวัตถุดิบธรรมชาติ นิยมใช้กะปิกุ้งเคยล้วนที่ผ่าน กรรมวิธีการตากตัวกุ้งสด เติมเกลือให้มีความเค็มกลมกล่อม การทำข้าวดอกทรายควรใช้ กะปิที่ทำสดใหม่เพื่อจะได้ทั้งรสสัมผัสจากกุ้งเคยและความหอมตามธรรมชาติของ วัตถุดิบ

6) ปลาแห้งหรือปลาหย่าง เป็นทรัพยากรทางทะเลที่หาได้ง่าย เนื้อปลาจาก ทะเลสะกอมจะมีรสชาติหวาน เนื่องจากอาหารทะเลเมื่อจับมาได้จะนำมาขายหรือ บริโภคทันที แต่เดิมปลาแห้งหรือปลาหย่างที่นำมาใช้มักเป็นวัตถุดิบที่รับประทานเหลือ จากอาหารมื้อก่อนหน้า แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรทางทะเลของสะกอมยังมีความอุดม สมบูรณ์

7) ข้าวสุก เป็นวัตถุดิบหลักที่สำคัญในการปรุงข้าวดอกทราย มักทำจากข้าว ที่เหลือจากอาหารมื้อก่อนหน้า ข้าวที่เหมาะสมกับการทำข้าวดอกทรายควรหุงจาก ข้าวเก่า เมื่อหุงจะขึ้นหม้อสวยเมล็ดข้าวเรียงตัวกันดีไม่ติดกัน มียางข้าวน้อย ทำให้ ส่วนผสมในการปรุงอาหารเข้ากันได้ดีเมื่อทำการคลุกเคล้าในครกที่ทำมาในรูปแบบ เฉพาะชุมชนสะกอม

ภาพ 2

ครกปรงเมนูข้าวดอกกราย

จากภาพ 2 แสดงภาพอุปกรณ์ที่ใช้ปรงเมนูข้าวดอกกราย ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ เป็นทั้งเชิงและครกในอุปกรณ์เดียวกัน ทำจากไม้ท่อนเดียวที่มีปากครกใหญ่ทรงกลม ด้านข้างของครกสามารถใช้เป็นเชิงและที่วางวัตถุดิบ ใช้หั่น ขอย สับ ตะไคร้ พริกสด และหอมแดง แล้วจึงปาดทุกอย่างลงในหลุมที่อยู่ตรงกลางเพื่อดำให้เข้ากัน สากที่ใช้ทำจากท่อนไม้ตะเคียน สามารถทำความสะอาดโดยนำเกลือมาผสมกับน้ำส้มสายชูขัดให้สะอาดแล้วนำไปผึ่งแดด ครกและสากลักษณะนี้พบใช้กันในชุมชนมายาวนานเฉพาะพื้นที่ตำบลสะกอม ปัจจุบันชุมชนสะกอมผลิตครกข้าวดอกกรายออกมาหลายขนาด เพื่อสะดวกในการพกพาไปในสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงมีครกขนาดเล็กที่ช่วยให้สมาชิกในชุมชนที่อยู่ในวัยเด็กได้ฝึกทำข้าวดอกกรายพร้อมกับสมาชิกในครอบครัว

1.2 กรรมวิธีการปรงสำหรับข้าวดอกกรายตามวิถีภูมิปัญญาชาวสะกอม

ตาราง 1

กรรมวิธีการปรงสำหรับข้าวดอกกรายตามวิถีภูมิปัญญาชาวสะกอม

ลำดับ	วัตถุดิบ	กรรมวิธีการปรง	วิถีภูมิปัญญาชาวสะกอม
1	ตะไคร้, หัวหอมแดง, พริกสด	ขอยตะไคร้ หัวหอมแดงและพริกสด ให้ละเอียดและตำรวมกันจนเข้ากันดี	- ตะไคร้ใช้ส่วนลำต้น เพื่อความหอม ไม่ขอยถึง

ลำดับ	วัตถุดิบ	กรรมวิธีการปรุง	วิถีภูมิปัญญาชาวสะกอม
			ส่วนใบเพราะจะทำให้ ข้าวตอกรายมีรสชาติขม - หัวหอมแดงใช้เพื่อรส หวาน - พริกสดใช้เพื่อดั่งรสเผ็ด
2	มะขามเปียก (แคะเมล็ด)	เมื่อวัตถุดิบลำดับ 1 ละเอียดดี นำมะขามเปียก (แคะเมล็ด) ลงไปตำ	- มะขามเปียกใช้เพื่อดั่งรส เปรี้ยว
3	กะปิ	ตำกะปิให้เป็นเนื้อเดียวกันกับ วัตถุดิบลำดับ 1 และ 2	- กะปิที่ใช้เป็นกะปิของ พื้นที่สะกอมเท่านั้น มีกรรมวิธีหมักแบบ พื้นบ้าน ใช้เพื่อดั่งรสกลม กล่อม กลิ่นไม่ฉุน ใช้เพียง กึ่งและเกลือในการหมัก จึงมีรสชาติเฉพาะ
4	ปลานึ่งหรือ ปลาย่าง	นำปลานึ่งหรือปลาอย่างมาแกะ ใช้เฉพาะส่วนเนื้อของปลา ตำจน เนื้อปลาเนียนละเอียด	- ปลานึ่งหรือปลาอย่าง ทรัพยากรทางทะเลของ ชุมชนสะกอมใช้เพื่อดั่ง รสหวานจากเนื้อปลา
5	ข้าวสุก	นำข้าวสุกมาคลุกเคล้ากับวัตถุดิบ ลำดับ 1-4 จนเข้ากันดี	- ใช้ข้าวเก่าหุงเพื่อให้ข้าว เรียงตัวสวยมียางข้าวน้อย และไม่ติดกันเป็นก้อน

จากตาราง 1 แสดงกรรมวิธีการปรุงสำหรับข้าวตอกรายตามวิถีภูมิปัญญาชาวสะกอม เน้นดั่งรสชาติดั้งเดิมจากวัตถุดิบท้องถิ่นตามธรรมชาติ เปรี้ยว เผ็ด เค็ม หวาน และหอม เพื่อให้ได้รสสัมผัสแห่งท้องทะเล การจัดสำหรับข้าวตอกรายประกอบด้วยผักพื้นถิ่นและอาหารทะเลประเภทกุ้ง ปู หอย ที่นึ่งหรือต้ม รับประทานคู่กับน้ำจิ้มเงี่ยน (น้ำจิ้มพื้นเมืองสะกอม ใช้รับประทานคู่กับอาหารลวกหรือหนึ่ง) และผลไม้ประจำฤดู ดังภาพ 3

ภาพ 3

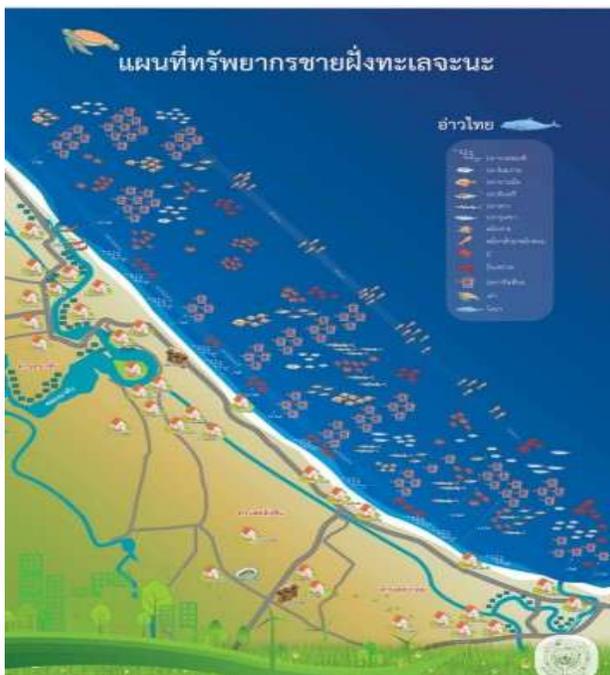
สำรับอาหารคนสะกอม

1.3 อาหารประจำท้องถิ่นแสดงให้เห็นอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ ตำบลสะกอม มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ชาวบ้านประกอบอาชีพประมง ลักษณะภูมิประเทศ เชื่อมโยงทั้ง “ควน (ภูเขา) ป่า นา ทะเล และคลอง” โดยมีสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ คลองนาทับ และคลองสะกอมเป็นพื้นที่ที่มีการไหลเวียนของน้ำจืด น้ำเค็ม และ น้ำกร่อย มาบรรจบกัน เป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ และ แหล่งอาหาร มีปะการังฟองน้ำตามแนวปะการังเทียมช่วยกำจัดตะกอน เป็นที่อาศัย ของพืชและสัตว์ทะเล เป็นแหล่งอาหารของนก ปลา และสัตว์ที่กรองอาหารออกจาก ทราบาย เช่น ปู กุ้ง และหอย ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์น้ำที่สร้างมูลค่าทาง เศรษฐกิจและมีผลต่อระบบนิเวศ (ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, 2543) แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ ของอำเภอจะนะจะเป็นเส้นทางการเดินทางของอาหาร แสดงถึงการไหลเวียนของ เศรษฐกิจชุมชน แหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำรวม 172 ชนิด ได้แก่ปลา 120 ชนิด ปู 9 ชนิด กุ้งและกั้ง 12 ชนิด หมึก 7 ชนิดและหอย 24 ชนิด ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ทางทะเลทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ดังภาพ 4

ภาพ 4

แผนที่ทรัพยากรชายฝั่งทะเลจะนะ

ที่มา: เครือข่ายจะนะรักษ์ถิ่น. (2566, 24 กันยายน). ข้อมูลชุมชนโดยชุมชนเครือข่ายจะนะรักษ์ถิ่น. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0bNE2UxtHM1u3PKqaCqoosyE9bJPynAp1r8LqaVMfchs1WBYVJKc8wBhqzrhJRkl&id=100076551215690.

จากแผนที่แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ริมชายฝั่งทะเลอ่าวไทยมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเล ผู้ที่อาศัยอยู่ริมชายฝั่งจึงมีอาชีพประมง สร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งอาหารทะเลสำหรับบริโภค ประกอบกับชาวตำบลสะกอมมีภูมิปัญญาในการรังสรรค์เมนูอาหาร “ข้าวดอกgray” จากอาหารทะเลและเครื่องปรุงในท้องถิ่นซึ่งมีความโดดเด่นและกลายเป็นอัตลักษณ์ ดังคำขวัญที่ว่า “บ้านส้มโอ ทอกระจูด พุดสะกอม หอมดอกgray หาดทรายสวย รวยน้ำใจ” จากคำขวัญดังกล่าวแสดงถึงอุดมคติ บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ คุณสมบัติที่มีความโดดเด่นของชาวตำบลสะกอม โดยเฉพาะคำว่า “หอมดอกgray” หมายถึง ข้าวดอกgrayที่มีความหอมเป็นอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ เนื่องจากข้าวดอกgrayเป็นอาหารที่ปรุงมาจากกะปิ

(เคย) และปลาที่หาได้จากท้องทะเล ดังนั้น ถ้าอยากลิ้มลองรสชาติอาหารอัตลักษณ์ท้องถิ่นสะกอมจึงต้องมาที่ตำบลสะกอมเท่านั้น

เห็นได้ว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลหล่อหลอมให้ชาวบ้านในพื้นที่มีวัฒนธรรมอาหารที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น อาหารบอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตคุณค่าอาหารที่ได้จากธรรมชาติเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเข้าหากันเกิดความสัมพันธ์กับสังคมในระดับต่าง ๆ ปรากฏเป็นผลการวิจัย ดังนี้

2. ความสัมพันธ์ของข้าวดอกกรายกับสถาบันทางสังคม

สังคมคือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่รวมกันในพื้นที่อย่างเป็นระเบียบ มีความสัมพันธ์กัน มีความสนใจคล้ายกัน มีวิถีชีวิตและแนวทางปฏิบัติร่วมกัน มีความรู้สึกร่วมและอยู่รวมกัน กระทั่งกลายเป็นสถาบันทางสังคม ซึ่งหากวิเคราะห์ “ข้าวดอกกราย” อาหารประจำท้องถิ่นของชาวตำบลสะกอมในมิติความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม พบว่าข้าวดอกกรายมีความสัมพันธ์กับสถาบันต่าง ๆ ของสังคมสะกอม ดังนี้

1.1 ข้าวดอกกรายกับสถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม มีบทบาทในการให้กำเนิดและเลี้ยงดูสมาชิกของครอบครัวให้เจริญเติบโตและมีคุณภาพ ทำหน้าที่ในการอบรมและขัดเกลาสมาชิกให้เป็นคนดีทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อให้อยู่ร่วมกับคนในสังคมอย่างมีความสุข

ข้าวดอกกรายเป็นอาหารประจำถิ่น เป็นดั่งตัวแทนของความเป็นคนสะกอมและสายสัมพันธ์แบบครอบครัวที่เหนียวแน่น ทำหน้าที่ปลูกจิตสำนึกให้คนในครอบครัวมีความรัก ความสามัคคี และยังเป็นอาหารของชุมชนและมิตรภาพ ใครมีปลาหรือมีข้าว ก็จะชักชวนร่วมวงทำข้าวดอกกรายกินกัน ถือเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ สร้างความรักความสามัคคี และส่งเสริมความผูกพันในครอบครัว (McKinley, 2023)

วัฒนธรรมการรับประทานอาหารในครอบครัวของชุมชนมุสลิมเน้นสร้างความสัมพันธ์เนื่องจากมุสลิมมักอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีเสาหลักของครอบครัวเป็นศูนย์รวมจิตใจประกอบกับหลักความเชื่อทางศาสนา อาหารต้องถูกหลักฮาลาล การปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะเศรษฐกิจทำให้มีพฤติกรรมการรับประทานอาหารแบบประหยัด มีการแบ่งปันอาหารกัน ตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลามการรับประทานอาหารร่วมกันมีความบารอ์กัต (ความเป็นสิริมงคล) ในคำสอนบทหนึ่งที่ว่า พวกเขาทั้งกินอาหารร่วมกันและจงกล่าวพระนามของอัลลอฮ์ แล้วพวกเขาก็ได้รับ

บารอภัต (ความเป็นสิริมงคล) สมาชิกในชุมชนจึงได้ยึดถือและปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระเจ้า และเป็นการสร้างความรัก ความสามัคคีและความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว ทั้งยังเป็นโอกาสอันดีในการปรึกษาหารือ ที่เกิดขึ้นกับสมาชิกของครอบครัวให้มีความสัมพันธ์กัน ข้าวดอกกรายเป็นอาหารที่ทุกคนครอบครัวปรุงรับประทานกันได้ง่าย ขั้นตอนการปรุงอาหารสร้างกิจกรรมที่ทำร่วมกันขณะอยู่บนโต๊ะอาหาร ข้าวดอกกรายจึงมีความสำคัญ ในฐานะผูกยึดเชื่อมโยงให้คนทุกเพศทุกวัยในครอบครัวมีความใกล้ชิดกัน สมาชิกในครอบครัวเติบโตมาด้วยความรัก ความเอาใจใส่กันภายในครอบครัว ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป

1.2 ข้าวดอกกรายกับสถาบันเศรษฐกิจ สถาบันเศรษฐกิจเป็นแบบแผนที่เกี่ยวข้องกับกลไกการตลาดและการแข่งขัน การผลิตสินค้าหรือบริการ การแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการ โดยสถาบันเศรษฐกิจมีบทบาทในการสร้างแบบแผนและกฎเกณฑ์ให้การผลิตสินค้าเป็นไปตามมาตรฐาน เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคม กำหนดกลไกราคาสินค้าที่เหมาะสม กระจายสินค้าหรือบริการแก่สังคม มีสื่อกลางคือเงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า

ข้าวดอกกรายเป็นอาหารท้องถิ่นที่สร้างรายได้และอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชน เป็นแหล่งรายได้ทุกกลุ่มสมาชิกของสังคมตั้งแต่ชาวประมง เกษตรกร ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหาร รวมไปถึงผู้ประกอบการร้านค้า เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน สร้างเศรษฐกิจหมุนเวียน สร้างมูลค่า และมีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นสินค้าทางเศรษฐกิจช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ เกิดการสร้างแบรนด์ จนกลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งในสังคม เมื่อมีการอบรมหรือจัดสัมมนาข้าวดอกกรายเป็นเมนูที่จัดสำหรับขึ้นโต๊ะเพื่อรับรองแขกอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็นอาหารที่กลุ่มนักรบผ้าถุง กลุ่มสตรีในพื้นที่ตำบลสะกอมใช้เป็นหนึ่งในกิจกรรมเชิงประสบการณ์ใหม่ให้นักท่องเที่ยวอีกด้วย

1.3 ข้าวดอกกรายกับสถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันการปกครองช่วยการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคม สร้างกฎเกณฑ์ให้สังคมสงบสุข ดำเนินงานเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม โดยมีหน่วยงานภาครัฐในชุมชน อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐในรูปแบบอื่น ๆ มีหน้าที่โดยตรงในการปกครอง เพื่อประโยชน์ของรัฐและผลประโยชน์ของ

ท้องถิ่น มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและควบคุมให้มีการปฏิบัติตามนโยบาย โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมือง มีส่วนร่วมและช่วยกันแก้ปัญหา ของท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกในสังคม

องค์ประกอบพื้นฐานแต่ละสถาบันในการสร้างความสัมพันธ์ไม่ว่าจะเป็น รูปแบบความสัมพันธ์ หรือการกระทำทางสังคมของคนในชุมชนที่ทุกคนมีความเท่าเทียมและสามารถปรึกษาหารือหรือบอกเล่าเรื่องราวกันได้อย่างสนิทใจ ผ่านการสนทนาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของคนในชุมชน เช่น รัฐได้บรรจุข้าวดอกกรายลงในคำขวัญประจำตำบลสะกอม “บ้านหอมื่อ ทอกระจูด พุดสะกอม หอมดอกกราย หาดทรายสวย รวยน้ำใจ” หน้าที่ของคำขวัญในเชิงวัฒนธรรม สังคม และการพัฒนา คือ บอกอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ บ่งบอกคุณค่าทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ข้าวดอกกรายจึงมิได้เป็นเพียงอาหารแต่ยังทำหน้าที่สื่อสารตัวตนของชุมชนผ่านการสนับสนุนจากภาครัฐ แสดงให้เห็นถึงการวางนโยบายต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการประกอบอาชีพและการรักษา ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

1.4 ข้าวดอกกรายกับสถาบันศาสนา สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่ผลิตคนดี มีความรู้ โดยความเป็นคนดี คือ การรู้ศีล รู้ธรรม ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคมมนุษย์ ที่มุ่งสันติสุข มี 2 ลักษณะ คือ ในแง่หลักธรรมคำสอนทางศาสนา เป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถสร้างความสุข จัดความทุกข์ และในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น พระสงฆ์ วิศว อาราม มัสยิด ศาลเจ้า เป็นต้น ชาวบ้านในตำบลสะกอมกว่าร้อยละ 99 นับถือศาสนา อิสลาม และร้อยละ 1 นับถือศาสนาพุทธ แม้ข้าวดอกกรายจะชูความเป็นพื้นที่มุสลิม จังหวัดภาคใต้ที่มีพื้นที่ติดกับทะเล แต่ก็ยังเป็นอาหารที่ทั้งชาวพุทธและมุสลิมสามารถรับประทานร่วมกันได้ไม่ขัดต่อบัญญัติของศาสนาอิสลาม ไม่มีส่วนผสมต้องห้ามรวมถึง เลือดสัตว์ไม่ว่าชนิดใด ไม่เป็นอาหารที่มาจากพืชมีพิษทุกชนิด หรืออาหารที่มีส่วนผสม ของแอลกอฮอล์ ขั้นตอนการปรุงต้องสะอาด ส่วนผสมต้องสะอาดยึดหลักสภาพดี มีคุณค่า เน้นการปรุงรสชาติอาหารจากวัตถุดิบที่สดใหม่ พืชสมุนไพรพบได้ตาม ครัวเรือน เนื้อสัตว์ที่ใช้เป็นปลาที่พบได้จากการออกทะเลหาปลาในพื้นที่ รสชาติที่ได้รับ จะเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม และเผ็ด ซึ่งเป็นไปตามหลักบัญญัติของศาสนาอิสลาม ชุมชน ใช้ข้าวดอกกรายเป็นสื่อ นำเพื่อสร้างความเข้าใจว่าอาหารคือรากฐานของศาสนา ศาสนา สื่อความเชื่อ วิถีปฏิบัติผ่านอาหาร โดยในวิถีปฏิบัติตามหลักศาสนาแสดงให้เห็นว่า

ข้าวดอกกรายเป็นอาหารของท้องถิ่นที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน สร้างความสามัคคีและความรักระหว่างคนในศาสนา ทำให้สมาชิกในครอบครัวเรียนรู้ วิถีปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ ผ่านการทำข้าวดอกกราย

1.5 ข้าวดอกกรายกับสถาบันการศึกษาและการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคม สถาบันการศึกษาเป็นแบบแผนการคิดการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา แก่สมาชิกในสังคม ครอบคลุมเกี่ยวกับการเรียนการสอน การฝึกอบรมโดยมีบทบาท ที่สำคัญคือส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมเกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านความรู้ จิตสำนึก คุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรม ด้วยการนำองค์ความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพและ พัฒนาอาชีพเพื่อสนองความต้องการของสังคม ส่งเสริมให้เป็นคนดี มีศีลธรรม มีค่านิยมที่ดี รู้จักแบบแผนที่ดีของสังคมจากการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา การเรียนรู้ การอยู่ร่วมกับผู้อื่น

สถานศึกษาในพื้นที่นำข้าวดอกกรายมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน ในกลุ่มสาระการเรียนรู้รายวิชาต่าง ๆ เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปศึกษา จัดกิจกรรม การเรียนรู้ เช่น การวาดภาพระบายสีอาหารประจำถิ่นสะกอม กลุ่มสาระการเรียนรู้ ภาษาไทย จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การเรียนที่มาของภาษา ชื่อเรียกของ ข้าวดอกกรายในภาษาไทยและภาษาสะกอม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาและ วัฒนธรรม จัดกิจกรรมการเรียนรู้เช่น ท้องถิ่นศึกษา ของดีประจำท้องถิ่น วัฒนธรรม การรับประทานข้าวดอกกราย สาระการเรียนรู้การทำงานและอาชีพ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การศึกษาข้อมูลอาหารประจำถิ่น การสอนปรุงข้าวดอกกรายตามวิธีคนสะกอม และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการส่งเสริมโภชนาการ เช่น การลงสำรวจชุมชนสะกอม ทัศนศึกษาแหล่งผลิตครกห่มข้าวดอกกราย เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาวิชาจาก การเรียนรู้สิ่งที่อยู่ใกล้ตัว รวมถึงยังช่วยส่งเสริมความเชื่อมโยงกันของภาษาและพลวัต ระหว่างภาษาในบริบททางสังคม (Grigorieva, A., & Protassova, E., 2025) และการนำข้าวดอกกรายหรือครกข้าวดอกกรายมาเป็นลวดลายบนชุดแบบฟอร์มของโรงเรียน เพื่อสร้างการรับรู้ให้บุคคลภายนอกดังภาพ 5

ภาพ 5

ชุดกีฬาโรงเรียนบ้านสะกอม

1.6 ข้าวตอกทรายกับสถาบันนันทนาการ สถาบันนันทนาการเป็นแบบแผนการคิดที่เกี่ยวเนื่องกับการพักผ่อนหย่อนใจของสมาชิกในสังคม ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงละคร ดนตรี กีฬา มีบทบาทสำคัญคือทำให้คนในสังคมใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ผ่อนคลายความตึงเครียด เพิ่มพูนสุขภาพที่ดีผ่านความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการสร้างความสุขให้กับทุกคนในสังคม มีลักษณะพื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายในการจัดนันทนาการแก่สมาชิกในชุมชนด้วยความสมัครใจ สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างอิสระ มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมชัดเจน สร้างประสบการณ์ พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาการมีคุณค่าสาระ และมีจุดหมาย เป็นกิจกรรมบำบัดที่ช่วยฟื้นฟูรักษาและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนพัฒนาสุขภาพกายและจิตใจ ที่สามารถปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมความต้องการและความสนใจของชุมชน

ชุมชนสะกอมสร้างพื้นที่ส่วนกลางเพื่อให้คนในชุมชนสามารถใช้ร่วมกัน ในบริเวณหาดบ่อโชน เป็นพื้นที่ชายหาดสำหรับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น

การนั่งพักผ่อน ทำกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน และการต้อนรับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหารโดยชุมชน เป็นการสร้างประสบการณ์ที่ดีร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน พื้นที่ชายหาดสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาอารมณื จนเกิดเป็นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน นำไปสู่การวางแผนของชุมชนและกำหนดนโยบายของภาครัฐ ดังภาพ 6

ภาพ 6

การพักผ่อนริมทะเลของคนในตำบลสะกอม

จากภาพ 6 แสดงให้เห็นว่าชุมชนสะกอมมีพื้นที่เป็นที่ราบชายฝั่ง มีเส้นทางน้ำและแหล่งน้ำกระจายทั่วบริเวณ กิจกรรมในสถาบันนันทนาการและการรวมกลุ่มของคนในชุมชนจึงอยู่บริเวณริมชายหาด โดยเฉพาะหาดบ่อโชนซึ่งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชน ลักษณะกิจกรรมเป็นการนั่งพักผ่อนและการรับประทานอาหารร่วมกันนอกบ้านเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ สมาชิกที่นั่งล้อมวงกันสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้หลากหลาย การแบ่งปันวัตถุดิบในการปรุงข้าวดอกกรายร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนในงานบุญ งานรวมญาติ หรืองานเลี้ยงแสดงให้เห็นมิตรภาพ ความผูกพันระหว่างคนกับคน และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของคนผ่านอาหาร ทำให้ข้าวดอกกรายกลายเป็นอาหารแห่งการแบ่งปันที่สร้างความสัมพันธ์ในชุมชน ข้าวดอกกรายจึงไม่เพียงแต่เป็นอาหารของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง หากเป็นอาหารของเครือญาติและเพื่อนบ้าน

นอกจากนี้ยังนำไปสู่การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่เกิดรายได้หมุนเวียน ในชุมชนจากกิจกรรมนันทนาการ คือการนำข้าวดอกกรายมาเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวสัมผัสวิถีชุมชนผ่านอาหารท้องถิ่น ผู้นำเที่ยวดูแลอย่างใกล้ชิด เป็นเจ้าบ้านที่ดีจนนักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ เกิดความรู้จากการให้ข้อมูลโดยปราศจากท้องถิ่น เมื่อมาท่องเที่ยวนอกจากจะเกิดความผ่อนคลาย ยังได้รับความสนุกผ่านการเรียนรู้จากการสาธิตการทำข้าวดอกกรายโดยชาวบ้านในชุมชน และการเรียนรู้การปรุงข้าวดอกกรายด้วยตนเอง มีความสุขสนุกสนานเกิดความภาคภูมิใจ กลายเป็นประสบการณ์ที่ดีจากการท่องเที่ยวที่สร้างทัศนคติในเชิงบวกกับชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนผ่านข้าวดอกกราย

สรุปผลการวิจัย

ข้าวดอกกรายเป็นเมนูอาหารที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาในเรื่องทรัพยากรท้องถิ่นของชาวบ้านตำบลสะกอม นำไปสู่การสร้างความหมายของคนสะกอมผ่านอาหารแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่นที่บ่งบอกความเป็นตัวตนของกลุ่มคนแสดงออกผ่านวัฒนธรรมประจำถิ่น จนกลายเป็นภาพจำที่แฝงอยู่ในภูมิปัญญาอาหารแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอาหารประจำท้องถิ่น ว่าทำหน้าที่รักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นและมีบทบาทในด้านความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมในระดับต่าง ๆ

ในมิติของภูมิปัญญาอาหาร ข้าวดอกกรายสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านวัตถุดิบกระบวนการปรุงอาหารที่เน้นไปที่วัตถุดิบจากแหล่งตามธรรมชาติ ทรัพยากรประจำท้องถิ่นตามสภาพภูมิศาสตร์ เพื่อให้ได้รสชาติอาหารประจำท้องถิ่นที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ การปรุงข้าวดอกกรายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ได้รสชาติของวัตถุดิบที่นำมาใช้โดยไม่ต้องผ่านการแปรรูปอาหารหลายขั้นตอน และได้คุณค่าทางด้านโภชนาการอย่างครบถ้วนผ่านสารับข้าวดอกกราย เมนูอาหารท้องถิ่นชนิดนี้ยังมีองค์ความรู้แฝงอยู่คือการสืบทอดภูมิปัญญาที่สะท้อนอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของคนสะกอม กระบวนการเรียนรู้ผ่านครัวในบ้านและผู้หญิงในชุมชนเป็นหน่วยสำคัญในการร่วมกันถ่ายทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น

ในมิติของสถาบันทางสังคม ข้าวดอกกรายมีความสัมพันธ์กับสถาบันหลักของสังคมในระดับต่าง ๆ ประกอบด้วย บทบาททางสถาบันครอบครัว คือ เป็นหน่วยผลิตพื้นฐานบริโภคและมีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้หญิงผ่านครัวภายในบ้าน

บทบาททางสถาบันเศรษฐกิจ ในฐานะสินค้าและการสร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชน
ทุกกลุ่มอาชีพ บทบาททางสถาบันการเมืองการปกครอง คือ รัฐใช้ข้าวดอกกรายเป็น
เครื่องมือในการกำหนดนโยบาย บทบาททางสถาบันศาสนา ผ่านชุมชนที่มีประชากร
ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ใช้ข้าวดอกกรายเป็นสื่อ นำเพื่อสร้างความเข้าใจว่าอาหาร
คือรากฐานของศาสนา ศาสนาสื่อความเชื่อ วิถีปฏิบัติผ่านอาหารเพื่อสะท้อนตัวตน
บทบาททางสถาบันการศึกษาและการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคม คือ ข้าวดอกกราย
ทำหน้าที่บ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรม สร้างการรับรู้ทั้งคนในชุมชนในสังคมเกิด
ความภาคภูมิใจในอาหารประจำท้องถิ่นของตนเอง และสุดท้ายคือบทบาททางสถาบัน
นันทนาการ แสดงให้เห็นว่าข้าวดอกกรายมีบทบาทในการสร้างพื้นที่ศูนย์รวมของ
ท้องถิ่นร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนให้มีสุขภาพที่ดี
ทั้งทางกายและทางใจ

ในเชิงมานุษยวิทยาและวัฒนธรรมศึกษา ข้าวดอกกรายไม่ใช่แค่อาหารแต่เป็น
สัญลักษณ์ของชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและสถาบันทางสังคม แสดงอัตลักษณ์ของ
ชุมชนเนื่องจากเป็นปฏิบัติการแห่งชีวิตและความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่มีวิถีชีวิต
ในการดำรงชีพ เป็นการปฏิบัติซ้ำที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างคน สัตว์ พืช
และความเชื่อทางศาสนา สัญลักษณ์ที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์และความทรงจำร่วมทาง
วัฒนธรรม คำว่า “ดอกกราย” หมายถึง ความละเอียดอ่อน ความหอมและความงาม
จึงสื่อถึงความอ่อนโยนและความบริสุทธิ์ ดังนั้น ข้าวดอกกรายจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง
ระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ คนกับพืชและคนกับความเชื่อทางศาสนาโดยเชื่อมโยงกัน
กับความสัมพันธ์ในทุกระดับของสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องข้าวดอกกราย: ภูมิปัญญาด้านอาหารและความสัมพันธ์
กับสถาบันทางสังคมชาวตำบลสะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา มีความเด่นชัด
เรื่องการรักษาภูมิปัญญาอาหารประจำท้องถิ่นตามวิถี จากอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ร่วมกับการ
ดำรงรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาสอดคล้องกับงานวิจัยของธีรนุช ฉายศิริโชติ
(2565) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาอาหารมาจากการให้ความรู้ของปราชญ์หรือบุคคลที่มี
ความรู้ด้านอาหารและนำไปสู่การถ่ายทอดและการพัฒนาอาหารผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น
แก่คนรุ่นหลังสืบไป ในประเด็นความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมระดับต่าง ๆ พบว่า

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐาน โดยข้าวดอกกรายมีความสัมพันธ์กับเพศหญิง ผู้มีสถานะเป็นแม่หรือญาติผู้ใหญ่ ที่สร้างรายได้และโอกาสให้กับคนในครอบครัว สอดคล้องกับ Assmann (2024) ที่กล่าวว่า การสร้างมรดกทางวัฒนธรรมอาหาร จะช่วยสร้างชื่อเสียงให้กับอาหารและสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชนและรักษาความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน สถาบันการเมืองการปกครองรัฐเข้ามา มีบทบาทกับชุมชนในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ สอดคล้องกับ Kavitha (2024) ที่กล่าวว่า การกำหนดนโยบายเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมรดกทางอาหารและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมการเติบโตทางวัฒนธรรมอาหารสู่ความมั่นคงทางอาหาร ส่วนสถาบันการเมืองการปกครองและสถาบันศาสนาแสดงให้เห็นว่าอาหารคือรากฐานของการเมือง การปกครองและศาสนา หลักปฏิบัติ ข้อบังคับทางการเมืองและศาสนา และการทำอาหารมีบทบาทสำคัญเชื่อมโยงภาครัฐและคนในท้องถิ่น สอดคล้องกับจารุณีวรรณศิริกุล (2562) ที่กล่าวว่าอาหารเป็นรากฐานของศาสนาและวัฒนธรรมของกลุ่มชน และเป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา ด้านสถาบันการศึกษาและการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคม ข้าวดอกกรายมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอน สร้างการเรียนรู้และสำนึกที่ดีของผู้เรียนเกี่ยวกับอาหารประจำถิ่น สอดคล้องกับวชิรวิทย์ เดชบุญ และปริญญา สร้อยทอง (2568) ที่กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้เรื่องอาหารสร้างความตื่นรู้ด้านวัฒนธรรมอาหารถิ่น กิจกรรมการเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนเกิดสำนึกรักบ้านเกิดและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สถาบันนันทนาการ กิจกรรมและสถานที่ศูนย์รวมของชุมชนสร้างพลังกาย พลังใจ และสุขภาวะที่ดี สอดคล้องกับวิหเนศวร ทะกอง และ อรรวรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิขยกุล (2566) กล่าวว่า การนิยามตัวตนและบ่งบอกความเป็นตัวตนผ่านอาหารจะสร้างตัวตนจนกลายเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง จากแนวคิดภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่นและแนวคิดสถาบันทางสังคมแสดงให้เห็นว่าเมื่อคนในชุมชนและนอกชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกันแล้วก่อให้เกิดความตระหนัก ความร่วมมือ เห็นความสำคัญในการสืบทอดข้าวดอกกรายให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปในชุมชน

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

บทความนี้ศึกษาข้าวดอกกรายอาหารถิ่นในพื้นที่ตำบลสะกอมเท่านั้น ควรมีการศึกษาอาหารถิ่นเมนูอื่นและพื้นที่อื่นเพิ่มเติม และควรมีการศึกษาหรือสำรวจพฤติกรรมผู้บริโภคอาหารถิ่นและการจัดทำกรายประชาสัมพันธ์ด้วยการสร้างสื่อมัลติมีเดีย สร้างคอนเทนต์ที่เกี่ยวกับข้าวดอกกรายร่วมมือกับ Influencer เพื่อสร้างการรับรู้การท่องเที่ยวเชิงอาหาร สร้างกลุ่มหรือชุมชนออนไลน์สำหรับผู้ที่ชื่นชอบข้าวดอกกราย นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- จารุณี วรรณศิริกุล. (2562). เรื่องเล่าประวัติศาสตร์บนเส้นทางอาหาร. *วารสารวิชาการนิเทศสยามปริทัศน์*, 15(19), 166-167. <https://so05.tcithaijo.org/index.php/commartsreviewsiamu/article/view/173631>
- เฉลียว ฤกษ์รุจิพิมล, สุริชัย หวันแก้ว, และสุรพร เสียนสลาย. (2547). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการบริหารการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ผจญจิตต์ อธิคมนันทะ. (2543). *การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ณัฐพร ไช้มุก และ อรุษา สุวรรณประเทศ. (2563). จากภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่สารอาหารเพื่อการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งหลวง อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย และชุมชนบ้านวังวน อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน*, 13(1), 109-127. <https://doi.org/10.14456/jcdr-hs.2020.9>
- ธนวิทย์ ลายิ้ม, จริยา บุรพุกศลศรี, สุรีย์รัตน์ เอมพรหม, ศศิธร สิงขรอาจ, ภัทรภร ภควิระชาติ, ธนัฐพล เวียงสีมมา, และอมลณัฐ คำยาตี. (2565). ภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่นจังหวัดชัยนาท: การพัฒนาสำหรับชัยนาท. *วารสารคหเศรษฐศาสตร์*, 65(2), 58-73. <https://thea.or.th/wp-content/uploads/2023/06/05-อาจารย์ธนวิทย์-ลายิ้ม-ภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น.pdf>

ธีรนุช ฉายศิริโชติ. (2565). เรื่องราวและองค์ความรู้เกี่ยวกับอาหารภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาหารในจังหวัดตราด. *วารสารวัฒนธรรมอาหารไทย*, 4(2), 31-46. <https://repository.dusit.ac.th//handle/123456789/2786>

ปวิธ ต้นสกุล. (2563). แนวทางการส่งเสริมอาหารพื้นถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอาหาร กรณีศึกษาชุมชนขนานนาก อำเภอปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารการจัดการมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์*, 9(1), 81-92. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/wms/article/view/237906>

พุทธิดา กิจดำเนิน. (2567). การสร้างความทรงจำผ่านอาหาร: การศึกษาความทรงจำ, พื้นที่และผัสสะ. *วารสารสังคมศาสตร์*, 20(1), 263-283. <https://doi.org/10.69650/jssnu.2024.262540>

วชิรวิทย์ เดชบุญ และ ปริญญา สร้อยทอง. (2568). กิจกรรมการเรียนรู้เชิงประสบการณ์บนฐานชุมชนเพื่อพัฒนาพลเมืองตื่นรู้ ด้านวัฒนธรรมอาหารถิ่นลับแล ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้น. *Journal of Buddhist Education and Research*, 11(2), 103-116. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jber/article/view/283184>

วิมเนศวร ทะกอง และ อรรวรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิขยกุล. (2566). การสื่อสารอัตลักษณ์อาหารประจำท้องถิ่นจันทบุรีในบริบทการท่องเที่ยว. *วารสารราชพฤกษ์*, 21(2), 160-174. <https://doi.org/10.14456/rpjnrru.2023.26>

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). *สังคมวิทยาองค์การ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Assmann, S. (2024). Culinary heritage in Asia: National and regional identities–Reflections from the field. *Routledge Open Research*, 3(6), 6. <https://doi.org/10.12688/routledgeopenres.18143.1>

Belasco, W. (2008). *Food: The key concepts*. Berg.

Chang, K. C. (1977). *Food in Chinese culture: Anthropological and historical perspective*. Yale University Press.

- Grigorieva, A., & Protassova, E. (2025). Integrating International Foodways and the Dominant Language Constellation Approach in Language Studies. *Education Sciences*, 15(6), 765.
<https://doi.org/10.3390/educsci15060765>
- Kavitha, K., & Ravi, G. R. (2024). Culinary heritage as a sustainable tourism product: A review. *Gastronomic Sustainability Solutions for Community and Tourism Resilience*, 60-76.
<https://doi.org/10.4018/979-8-3693-4135-3.ch004>
- McKinley, C. E. (2023). Take care of your families, take care of one another: Indigenist families and foodways. *Family relations*, 72(5), 2371-2389. <https://doi.org/10.1111/fare.12864>
- Watson, J., & Caldwell, M. (2005). *The cultural politics of food and eating*. Basil Blackwell.

กลวิธีทางภาษากับการสร้างวาทกรรมโคลลาจในรายการเรื่องเล่าเช้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์*

สุทธิลักษณ์ สวรรยาริสุทธิ¹ และ ฐานพรรณ รูปหอม²

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม^{1,2}

E-mail: sutthiluck1987@gmail.com¹, thananopp35@gmail.com²

วันที่รับบทความ: 22 กันยายน 2568

วันแก้ไขบทความ: 24 พฤศจิกายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 27 พฤศจิกายน 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษากับการสร้างวาทกรรมเรื่องโคลลาจในรายการเรื่องเล่าเช้านี้และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ โดยใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ขอบเขตและวิธีการวิจัย ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาพร้อมกับการวิเคราะห์ตัวบทและนำเสนอผลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ กลุ่มตัวอย่างคือ บทสนทนา ข่าว และถ้อยคำที่ปรากฏในสองรายการดังกล่าว ขอบเขตด้านเวลาดั้งตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2567 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2567 โดยการเลือกแบบเจาะจง ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลรวม 69 วันที่เกี่ยวข้องกับวันกำหนดออกเลขสลากรางวัลของสลากกินแบ่งรัฐบาล ข้อมูลที่ใช้มาจากรูปแบบออนไลน์บนเว็บไซต์ YouTube เท่านั้น ผลการวิจัยพบว่า ภาษาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบเศรษฐกิจ ศาสนา และสื่อ โดยมีวิถีปฏิบัติ 3 ด้าน ดังนี้ 1) กลวิธีทางภาษา ใช้ศัพท์เฉพาะเจาะจง (เช่น คำยืม/คำใหม่) เพื่อนำเสนอสลากดิจิทัล ในฐานะเทคโนโลยีสมัยใหม่และระบบตลาดที่ชอบธรรม ซึ่งนำไปสู่การยอมรับโครงสร้างระบบเสี่ยงโชคในสังคมไทย 2) วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ภาษาทำหน้าที่รักษาความชอบธรรมทางศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน โดยการสร้างความเป็นจริงร่วมกันในเรื่องโคลลาจ นอกจากนี้ สื่อยังใช้ภาษาเพื่อยืนยันความชอบธรรมของตนเองในฐานะผู้ผลิตวาทกรรม โดยสร้างพื้นที่อำนาจให้กับผู้พูดและผู้รายงานข่าว และ 3) วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม กลไกทางภาษาดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ระบบเสี่ยงโชคมีความต่อเนื่อง เข้มแข็ง และได้รับการยอมรับในวิถีคิดของคนไทยในปัจจุบัน

คำสำคัญ: กลวิธีทางภาษา วาทกรรม โคลลาจ สื่อออนไลน์

*งานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนครพนม เลขที่ HE0668

The Linguistic Strategies and Construction of Fortune Discourse in Rueng Lao Chao Nee and Rueng Lao Saturday–Sunday Online*

Sutthiluck Sawanyavisuthi¹ and Thanaphan Toophom²

Faculty of Education, Nakhon Phanom University^{1,2}

E-mail: sutthiluck1987@gmail.com¹, thananopp35@gmail.com²

Received: September 22, 2025

Revised: November 24, 2025

Accepted: November 27, 2025

Abstract

This research aims to study linguistic strategies and the construction of discourse on fortune in the programs Rueng Lao Chao Nee and Rueng Lao Saturday–Sunday Online, using Fairclough's critical discourse analysis framework. This is a qualitative study. The scope and methodology involve content and textual analysis, which are presented through descriptive-analytic methods. The sample consists of conversations, news, and utterances from the two programs, collected between January 1 and December 31, 2024. Purposive sampling was used to collect data over 69 days corresponding to the official draw dates. The data was obtained solely from the programs' online broadcasts on YouTube. The research findings reveal that language is a crucial mechanism for legitimizing the economic system, religion, and media through three practices: 1) Linguistic strategies employ specific terms (e.g., borrowings/new words) to present digital lottery tickets as modern technology and a legitimate market system, leading to acceptance of the gambling structure in Thai society; 2) Discursive practices use language to maintain religious legitimacy and folk beliefs by constructing a shared reality about fortune. Moreover, the media use language to affirm their own legitimacy as discourse producers, creating power spaces for speakers and reporters; and 3) Sociocultural practices, in which these linguistic mechanisms acts as vital tools in reproducing economic, religious, and cultural ideologies, sustaining, strengthening, and gaining acceptance of the gambling system in contemporary Thai mindsets.

Keywords: linguistic strategies, discourse, fortune-luck, online media

*This study was approved by the Human Research Ethics Committee of Nakhon Phanom University, approval number HE0668.

บทนำ

สังคมไทยปัจจุบันนิยมบริโภคความเชื่อผ่านสื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องโชคลาภเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกและมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของผู้คนมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็ความเชื่อในเรื่องการเสี่ยงโชค การทำนายดวงชะตา การขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการพึ่งพาวัตถุมงคลเพื่อเสริมโชคลาภ ความเชื่อเหล่านี้มีผลต่อการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน และนำเสนอผ่านช่องทางต่าง ๆ อย่างกว้างขวางในสื่อสมัยใหม่ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ โซเชียลมีเดีย และสื่อโฆษณา ซึ่งมักเน้นถึงความสำคัญของโชคลาภในการสร้างความสำเร็จหรือความล้มเหลวในชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของเทวากร คำสัตย์ และคณะ (2565) ได้ศึกษาเรื่องภาพสะท้อนความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก” ว่าอิทธิพลทางความเชื่อ ขนบธรรมเนียมของคนไทยที่ยึดถือปฏิบัติมาช้านาน และสิ่งสำคัญคือผู้ประพันธ์ได้ถ่ายทอดความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวใหญ่ที่มีความอบอุ่น อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีผู้ใหญ่คอยสั่งสอนอบรมลูกหลานให้เป็นคนดี มีความเคารพสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความกตัญญูต่อบุพการีและครูบาอาจารย์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อและขนบธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา งานวิจัยดังกล่าวยังเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์อันอบอุ่นภายในครอบครัว และการอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานเคารพสถาบันหลักของชาติ มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ แสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างสื่อวัฒนธรรม และความเชื่อในบริบทเฉพาะของสังคมไทย

จากบริบทเฉพาะของสังคมไทยข้างต้น แกนหลักสำคัญของการถ่ายทอดเรื่องราวคือ “สื่อ” เนื่องจากสื่อทำหน้าที่เป็นคนกลางรายงานเรื่องราวต่าง ๆ ในสังคมให้ผู้รับสารได้รับทราบ ผู้รับสารก็รับข้อมูลดังกล่าวว่าเป็นข้อเท็จจริง เนื่องจากสถาบันสื่อเป็นสถาบันที่ได้รับการยอมรับและมีความชอบธรรมในการถ่ายทอดเรื่องราวของสังคมให้กับผู้บริโภค ผู้อ่านอาจไม่ได้ตระหนักว่าสื่อไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์หรือเห็นเรื่องราวทั้งหมดด้วยตัวเอง ดังนั้น ข้อมูลที่นำมารายงานให้ผู้รับสารจึงมาจากการเก็บรวบรวม สอบถามแหล่งข้อมูลหรือผู้คนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์แล้วนำมาถ้กรองและถ่ายทอดเหตุการณ์นั้นเพื่อนำเสนอต่อผู้รับสาร ดังที่สมสุข หินวิมาน (2567) ได้กล่าวไว้ว่า แม้คนเราจะสื่อสารกันได้ในฐานะพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตเช่นนี้แล้วก็ตาม แต่ในความเป็นภาคปฏิบัติทางสังคม (Social Practices) นั้นการ “สื่อสารได้” อาจจะไม่เพียงพอเท่ากับการ “สื่อสารเป็น” หรืออีกนัยหนึ่ง ยิ่งมนุษย์

ต้องการบรรลุเป้าหมายบางอย่างที่กำหนดไว้ ทั้งต่อปัจเจกบุคคลหรือสังคมด้วยแล้ว ก็ยิ่งต้องทำความเข้าใจวิธีการสื่อสารและการออกแบบการสื่อสารอย่างมีกลยุทธ์ ตั้งแต่การมีความรู้ ทักษะ การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การเข้าใจผู้รับสารปลายทาง การรู้จักชั้นเชิงการทำงานและอื่น ๆ อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ของการสื่อสารที่จะเกิดประสิทธิภาพ/ประสิทธิผลสูงสุด ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าข้อมูลที่ปรากฏไม่ใช่ข้อเท็จจริงจากเหตุการณ์จริงทั้งหมดแต่เป็นข้อเท็จจริงที่ผ่านมุมมองของผู้ผลิต เนื้อหาข้อมูลในรายการเรื่องเล่าชาวนี้อันและเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ จึงมีการแฝงความคิดความเชื่อต่าง ๆ ที่มีผลต่อความรับรู้ของผู้คนในสังคม (Fowler, 1991; Fairclough, 1995) ด้วยเหตุนี้ ผลกระทบดังกล่าวอาจส่งผลให้การถ่ายทอดข้อมูลหรือการนำเสนอข้อมูลมีความบิดเบือนจากความเป็นจริง เนื่องจากอิทธิพลของอำนาจสื่อที่พยายามดัดแปลงข้อมูลให้เป็นที่น่าสนใจของสังคมและมุ่งเน้นไปที่ประเด็นที่กำลังได้รับความนิยมน

หากมองในฐานะของสื่อมวลชนคือผู้มีอำนาจในการควบคุมความคิดของคนในสังคม หน้าที่ของสื่อมวลชนนอกจากการกลั่นกรองความเป็นจริงทางสังคมแล้วยังมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์บุคคล คนในสังคมจะรู้ว่าเราเป็นใครจากสิ่งที่นำเสนอ เพราะสิ่งที่สื่อนำเสนอจะบอกกับเราว่าควรปฏิบัติอย่างไร สื่อจึงกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการปลูกฝังค่านิยมทางสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2540) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมิได้มุ่งหวังจะเปลี่ยนมุมมองความเชื่อเกี่ยวกับโซคลากของผู้รับสารในสังคมร่วมสมัย หากแต่มุ่งหวังที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อให้คนในสังคมตระหนักว่า “วาทกรรมโซคลาก” ร่วมสมัยในยุคปัจจุบันนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากการประกอบสร้างทางสังคมโดยมีภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญ นอกจากนี้ยังมุ่งหวังให้เกิดการรู้เท่าทันวาทกรรมสื่อมวลชนว่าวาทกรรมเหล่านั้นเป็นเครื่องมือที่กลุ่มผู้มีอำนาจว่าในสังคม ได้เกิดกระบวนการสร้างและผลิตซ้ำในการสร้างอุดมการณ์หรือชุดความคิดเรื่อง “ความเชื่อโซคลาก” เพื่อควบคุมแบบแผนพฤติกรรมของผู้รับสารในสังคมปัจจุบัน เช่นเดียวกับฉันทา อาจารย์ยุตต์ (2564) ที่ได้กล่าวถึงในงานวิจัยเรื่อง บทบาทสื่อหนังสือพิมพ์ออนไลน์กับการผลิตซ้ำความเชื่อเพื่อการเสี่ยงโชค พบว่า การนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องโซคลากที่นำไปสู่การบอกตัวเลขเพื่อการเสี่ยงโชค ถือเป็นบทบาทหนึ่งของสื่อมวลชนในการผลิตซ้ำเพื่อการธำรงรักษาทางวัฒนธรรม ภายใต้โครงสร้างทางสังคมไทยที่ยึดอยู่กับความเชื่อ โซคลาก ปาฏิหาริย์ ฯลฯ นำไปสู่วัฏจักรด้านความเชื่อ

และการเสี่ยงโชคโดยการใช้อำนาจของสื่อ และผู้ใช้สื่อ่นั้นมีลักษณะแบบ dialectic ทำให้เกิดการกำหนด วาระข่าวสารร่วมกันระหว่างสื่อมวลชนกับประชาชนผู้บริโภค โดยข้ามผ่านข้อจำกัดเรื่องประเภทของสื่อ สื่อมวลชนได้สะสมทุนทางวัฒนธรรม และสื่ออาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ผลิตซ้ำประเด็นข่าวเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องโชคกลาง และนำเสนอตัวเลขเพื่อการเสี่ยงโชค เพื่อทำให้กลายเป็นสินค้าได้รับผลตอบแทนกลับมาในเชิงเศรษฐกิจ ทั้งยังดำรงรักษาโครงสร้างทางชนชั้นให้กับรัฐและนายทุนไปพร้อมกัน

ความเชื่อเรื่องโชคกลางถือเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คน ไม่เพียงแต่ปรากฏในพิธีกรรม ความเชื่อพื้นบ้าน หรือการปฏิบัติทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังได้รับการนำเสนอและผลิตซ้ำผ่านสื่อสมัยใหม่ โดยเฉพาะสื่อออนไลน์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างการรับรู้และการตีความต่อสาธารณะ (สมชาย ศรีสันต์, 2561) จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยได้เลือกรายการข่าวโทรทัศน์อย่าง เรื่องเล่าซ้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ เนื่องจากช่องทางสื่อที่คนรุ่นใหม่เสพมากที่สุดคือสื่อออนไลน์ 91.1% ขณะที่ทีวีเป็นอันดับสองเพียง 32.7% เท่านั้น (ภูมิทัศน์สื่อไทย, 2566) อีกทั้งการเสพข่าวรายสัปดาห์จากการรายงานยอด Reach รายสัปดาห์ของรายการข่าวทางสื่อออฟไลน์ที่นับรวมทั้งทีวี วิทยู และสื่อสิ่งพิมพ์ จะสังเกตได้ว่า 4 อันดับแรกล้วนเป็นสื่อทีวี โดยช่องที่ได้ยอด Reach สูงสุดคือช่อง 3

ภาพ 1

ภาพรวมภูมิทัศน์สื่อไทยปี 2566 – 2567

ที่มา: ดัดแปลงจาก Digital News Report 2024 โดย Reuters Institute for the Study of Journalism (2024)

จากภาพ 1 สำหรับรายการเรื่องเล่าเช้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ เป็นรายการข่าวของช่อง 3 โดยการสำรวจของสถาบันสื่อที่เน้นการพัฒนาเนื้อหาสื่อและการจับจ้องมองสื่อในประเทศไทยระหว่างวันที่ 14-22 มิถุนายน 2566 จากประชาชนอายุ 18 ปีขึ้นไป กระจายทุกช่วงอายุและภูมิภาค จำนวน 316 ตัวอย่าง ค่าความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 89.0 บนแพลตฟอร์มของ D-Vote นั้น ผลปรากฏว่าไทยทีวีสีช่อง 3 ยังครองความนิยมในส่วนของการข่าว รวมถึงเป็นสถานีโทรทัศน์ที่ประชาชนให้ความไว้วางใจมากที่สุดอีกด้วย โดยจากการสำรวจครั้งนี้ช่อง 3 ครองความนิยมเป็นอันดับ 1 ในทุกประเภท อีกทั้งสรยุทธ สุทัศนะจินดา คือพิธีกรข่าวชายที่ชื่นชอบมากที่สุดร้อยละ 33.23 และพิชญทัฬห์ จันทร์พุฒ ซึ่งเป็นพิธีกรร่วมของสรยุทธ สุทัศนะจินดา เป็นพิธีกรข่าวหญิงที่ชื่นชอบมากที่สุดร้อยละ 21.20 และรายการเรื่องเล่าเช้านี้ เป็นรายการข่าวที่ชื่นชอบมากที่สุดถึงร้อยละ 41.52 (ลลิตภักดิ์ วราพรกิจเสถียร, 2566)

จากการสำรวจที่แสดงความนิยมสูงข้างต้นนั้น จึงทำให้สื่อเหล่านี้ถูกแทนค่าเป็นภาพลักษณ์ของ “สื่อข่าวที่มีความน่าไว้วางใจสูงสุด” ในพื้นที่ออนไลน์ของไทย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำรายการดังกล่าวเข้ามาศึกษาผ่านการเล่าเรื่องและกลวิธีทางภาษาที่ทำให้ความเชื่อเรื่องโชคกลางกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระแสสังคมร่วมสมัย การศึกษาวาทกรรมในมิตินี้สามารถอธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) ของ Fairclough (1995) ซึ่งมองว่าภาษาไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่เป็นกลไกที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ อุดมการณ์ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การใช้ถ้อยคำหรือกลวิธีทางภาษาในสื่อจึงสะท้อนการสร้างและผลิตซ้ำอุดมการณ์บางประการที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ นักวิชาการไทยร่วมสมัยเห็นตรงกันว่าสื่อออนไลน์ทำหน้าที่ผลิตซ้ำความหมายทางวัฒนธรรมและสร้างพื้นที่ให้วาทกรรมความเชื่อดำรงอยู่ต่อไปในสังคม (ศิริพร ภัคดีผาสุข, 2561) ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยมีสมมติฐานว่าการนำเสนอวาทกรรมโชคกลางในสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของผู้รับสารเกี่ยวกับโชคกลางในชีวิตประจำวันอย่างไร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

โปรท: หนูน้อยให้โชคคุณยายรับเปิดเทอมหยิบลอตเตอรี่ให้คุณยาย ถูกรางวัลที่ 1 ได้ 6 ล้านบาท

สรุป: เมื่อก่อนพาหลานซื้อน้องวารินดีไปซื้อของที่ตลาด แวะแผงหอย
หลานสาววัย 4 ขวบ หยิบมาใบเดียว ได้หมายเลขท้ายสามตัว 690 บังเอิญตรงกับเลขรถ
มอเตอร์ไซค์พอดี

ไบรม: แล้วปรากฏว่าถูกรางวัลที่ 1 ได้ไปเลย 6 ล้านบาท

(เรื่องเล่าเหล่านี้, 17 พฤษภาคม 2567)

จากตัวอย่างที่ 1 สื่อเน้นความเป็น “เรื่องราวพิเศษ” ที่เกิดจากเด็กหรือบุคคล
มีความเกี่ยวข้องกับความบังเอิญ เช่น หนูน้อยเลือกสลากให้คุณยายโดยไม่ตั้งใจ
เสริมความน่าเชื่อถือและความสมจริงต่อโชคกลางการใช้ถ้อยคำเชิงพรรณนา
“ถูกรางวัลที่ 1 ได้ 6 ล้านบาท” และการระบุเลขรางวัล-เลขมอเตอร์ไซค์อย่างละเอียด
คือกระบวนการ lexicalization ที่ติดตามตามทฤษฎี Fairclough ในการเน้น
ความสำคัญหรือ value ของเหตุการณ์ นอกจากนี้ สื่อสร้าง framing ว่าโชคกลางอยู่
ใกล้ตัวทุกคนและเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริง ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติหรือห่างไกล ด้วยการ
เชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตของผู้คนธรรมดา ในส่วนของผลกระทบต่อความเชื่อของ
ผู้รับสารนั้น ทำให้ผู้รับสารเกิดระบบความเชื่อใหม่ที่มองว่า “ทุกคนมีโอกาสถูกรางวัล”
หรือโชคกลางเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เวลาเมื่อเหตุการณ์เล็ก ๆ ในชีวิต เช่น เด็กหยิบหอย หรือมี
เลขที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน (เลขรถ เลขที่บ้าน ฯลฯ) อาจกระตุ้นพฤติกรรม
แสวงหาโชคกลางในชีวิตประจำวันมากขึ้น ผู้รับสารอาจรู้สึกว่าคุณค่ามหา “สัญญาณ”
หรือ “ความบังเอิญ” ที่จะนำไปสู่โชคกลางในแบบเดียวกับกรณีตัวอย่างนี้ ดังนั้น
การนำเสนอเนื้อหาซ้ำ ๆ และการใช้ภาษาที่มีน้ำหนักส่งผลให้เกิดการ internalization
คือผู้รับสารรับวาทกรรมเข้าไปในระบบความคิดของตนและเกิดการเปลี่ยนความเชื่อ
อย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาวาทกรรมความเชื่อเรื่องโชคกลางที่ปรากฏในบริบท
สังคมไทยร่วมสมัย ผ่านรายการเรื่องเล่าเหล่านี้ และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์
ออนไลน์ โดยมุ่งวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ถูกใช้เพื่อสร้างและผลิตซ้ำวาทกรรม
โชคกลาง การศึกษานี้ไม่เพียงช่วยให้เข้าใจรูปแบบการใช้ภาษาในสื่อ แต่ยังสะท้อน
บทบาทของสื่อในการกำหนดกรอบความคิดและการรับรู้ของสังคมไทยในยุคดิจิทัล

จุดประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษากับการสร้างวาทกรรมเรื่องโชคกลางในรายการ
เรื่องเล่าเหล่านี้ และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์

แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดของการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและเลือกใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของการสร้างความหมายหรือความคิดต่าง ๆ ที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยมุ่งศึกษาวิถีทางการใช้อำนาจ การครอบงำ อุดมการณ์ อัตลักษณ์ และความไม่เท่าเทียมกันที่มีการตอกย้ำและผลิตซ้ำในสังคม (Fairclough, 1995) ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังกล่าวพบในงานวิจัยของภพ สวัสดิ์ (2561) ได้ศึกษาเรื่องราวทหกรรมคำทำนายจากการร้อยเรียงตัวเลขการศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการทำนายดวงชะตาจากการร้อยเรียงตัวเลขโทรศัพท์มือถือ โดยใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (CDA) ของแฟร์คลาฟ เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมดังกล่าวในสื่อต่าง ๆ ผลการศึกษาแบ่งออกเป็นสี่ส่วนหลัก ได้แก่ กลวิธีทางภาษา ที่ใช้ในการสื่ออุดมการณ์ ซึ่งรวมถึงกลวิธีทางอรรถศาสตร์และวัจนปฏิบัติศาสตร์, อุดมการณ์ ที่ถูกสื่อสารผ่านภาษา เช่น อุดมการณ์ชะตานิยมและความสุข, วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ที่เน้นบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่ทำให้การทำนายเป็นที่ต้องการ, และวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมนี้ช่วยธำรงรักษาความเชื่อและค่านิยมบางประการในสังคมไทย โดยสรุปงานวิจัยนี้มุ่งเน้น “การทำนาย” “การจัดกลุ่ม” และเน้นการวิเคราะห์กระบวนการทำนายดวงชะตา โดยเฉพาะจากการร้อยเรียงตัวเลขโทรศัพท์มือถือ วาทกรรมที่ศึกษาจึงเป็นคำทำนายและผลกระทบต่อผู้รับการทำนายที่ต้องยอมรับอำนาจของผู้ทำนายและเงื่อนไขต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังพบงานวิจัยที่นำเสนอรายการเรื่องเล่าเข้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ ของลลิตภักค์ วราพรกิจเสถียร (2566) ได้ศึกษาเรื่องการสร้างและการสื่อสารคุณลักษณะเฉพาะตัวของพิธีกรร่วมในรายการเรื่องเล่าเข้านี้และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ลักษณะและกลยุทธ์การสื่อสารของบุคคลสำคัญในรายการข่าวที่เป็นที่นิยม ซึ่งผู้วิจัยได้มองเห็นถึงช่องว่างของกลุ่มตัวอย่างที่น่าสนใจและเป็นรายการที่อยู่ในความนิยมของผู้รับสาร จึงได้นำรายการเรื่องเล่าเข้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์เข้ามาศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (CDA) ของแฟร์คลาฟ กล่าวคือ งานวิจัยของลลิตภักค์ วราพรกิจเสถียร (2566) เน้นที่ผู้พูดและวิธีการพูด ในขณะที่งานวิจัยของผู้วิจัยมุ่งเน้นสิ่งที่ถูกพูดและผลกระทบทางสังคม

ดังนั้น สำหรับงานวิจัยนี้จึงได้ทำกรอบแนวคิดตามการศึกษากรณีศึกษาทางภาษากับการสร้างวาทกรรมโซเชียลในรายการเรื่องเล่าเช้านี้ และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ เพื่อศึกษาวาทกรรมความเชื่อเรื่องโซเชียลที่ปรากฏในบริบททางสังคมร่วมสมัยในรายการดังกล่าว โดยนำกรอบมิติของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มาศึกษาข้อมูลเนื้อหาในรายการเรื่องเล่าเช้านี้และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ เพื่อแสดงให้เห็นว่ารายการสนทนาข่าวสารนั้นได้สื่อถึงบริบททางสังคมใดบ้างผ่านภาษาที่เป็นตัวบ่งบอกการสนทนา รวมทั้งได้สร้างวาทกรรมโซเชียลในรูปแบบใด โดยเขียนเป็นแผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้ดังนี้

ภาพ 2

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาศึกษาวาทกรรมความเชื่อเรื่องโซเชียลในเนื้อหาข่าวของรายการเรื่องเล่าเช้านี้และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ โดยคัดเลือกเฉพาะข่าวที่มีเนื้อหาและวัจนภาษาเกี่ยวกับโซเชียลในช่วงเวลาที่กำหนด โดยตัดเนื้อหาที่เป็นโฆษณาหรือเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องออก เพื่อความชัดเจนและความสอดคล้องของชุดข้อมูล เน้นการวิเคราะห์เชิงลึกในมิติของวาทกรรมที่สะท้อนความเชื่อและบทบาทของโซเชียลในสังคมไทย

2. ขอบเขตด้านประชากร

ข้อมูลข่าวจากรายการข่าวช่อง 3 ที่เป็นสื่อมวลชนมีอิทธิพลในสังคมไทยเน้นช่วงเวลาที่มีการพูดถึงโซเชียลในรายการดังกล่าว

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

เน้นการศึกษาข่าวจากสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ของประเทศไทยในบริบทสังคมไทย ผ่านช่องทาง YouTube เท่านั้น

4. ขอบเขตด้านเวลา

เก็บข้อมูลย้อนหลังตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม–31 ธันวาคม พ.ศ. 2567 รวมช่วงเวลา 1 ปีที่สื่อมีการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับเรื่องโศกนาฏ โดยเน้นวันออกสลากกินแบ่งรัฐบาล รวม 69 วัน โดยเลือกวันในช่วงสิ้นเดือนก่อนวันออกสลาก และวันหลังออกสลากในแต่ละงวด เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนรอบการออกรางวัลจริง เหตุผลคือ

4.1 สลากกินแบ่งรัฐบาลจะออกเป็นงวด เดือนละ 2 ครั้ง คือวันที่ 1 และวันที่ 16 ของทุกเดือน ซึ่งในบางปีอาจมีการเลื่อนวันออกสลากตามวันหยุดหรือวันพระใหญ่

4.2 การเก็บข้อมูลในช่วงวันดังกล่าว คือ ตั้งแต่วันที่ก่อนวันที่ 1 และ 16 รวมถึงวันหลังออกสลาก ช่วยให้ครอบคลุมเนื้อหาข่าวที่เกี่ยวข้องกับโศกนาฏอย่างเต็มที่ รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในรอบงวดนั้น

4.3 จำนวน 69 วัน ได้มาจากการรวมวันสำคัญเหล่านี้ตลอดทั้งปี เพื่อให้สอดคล้องกับรอบการออกรางวัลและปริมาณข้อมูลข่าวที่เกิดขึ้นจริงในช่วงเวลาสำคัญของวาทกรรมโศกนาฏ อีกทั้งยังเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้การวิเคราะห์วาทกรรมเกิดความสมบูรณ์และตรงประเด็นกับกรอบวิจัยที่ตั้งไว้

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ ข่าวที่นำเสนอเกี่ยวกับโศกนาฏในช่วงเวลาที่กำหนดจากรายการเรื่องเล่าเช้านี้ และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ ผ่านการกรองเนื้อหาและวิจณภาษาโดยเฉพาะ โดยเลือกเฉพาะหน่วยวิเคราะห์หรือข้อมูลที่ตอบโจทย์คำถามวิจัยโดยตรง เช่น ข้อมูลข่าวเกี่ยวกับโศกนาฏ ช่วงเวลาที่สำคัญ (วันออกสลากกินแบ่งรัฐบาล) และรายการข่าวที่มีอิทธิพลสูง และการเลือกตัวอย่างโดยอาศัยเกณฑ์และวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องและเหมาะสมกับกรอบการวิจัยเพื่อให้

สอดคล้องกับการวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการวิเคราะห์อย่างละเอียดโดยเน้นความลึกและความครอบคลุมในตัวอย่างที่เลือก

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยอิงตามกรอบแนวคิดของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ของ Fairclough เพื่อการวิเคราะห์ถ้อยคำ กลวิธีทางภาษา และอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในข่าวอย่างละเอียดและชัดเจน ทั้งในระดับกลวิธีทางศัพท์ กลวิธีทางวาทศิลป์ และวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ซึ่งสอดคล้องกับคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นความลึกและการตีความที่มีความหมายเชิงสังคม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ศึกษาและรวบรวมข้อมูลข่าวจากคลิปวิดีโอและข้อความข่าวจากรายการที่กำหนดในช่วงเวลา 69 วัน โดยมีการบันทึกและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวาทกรรมโซคลาภอย่างเป็นระบบและครบถ้วน เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงลึกตามกรอบแนวคิดที่กำหนดได้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์เนื้อหาข่าวโดยมุ่งเจาะลึกที่วาทภาษาในข่าวโดยเฉพาะ โดยใช้เทคนิค กลวิธีทางศัพท์ เพื่อดูการเลือกถ้อยคำและการสร้างความหมายเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมาย และกลวิธีทางวาทศิลป์ เพื่อเข้าใจวิธีการโน้มน้าวทางภาษา ผลงานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดของ Fairclough ในการเชื่อมโยงระหว่างภาษาอำนาจ และสังคมอย่างครบถ้วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness) ของงานวิจัยนี้อ้างอิงตามแนวคิดของ Lincoln และ Guba (1985) โดยเน้นการสร้างหลักฐานความรอบคอบในกระบวนการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (CDA) ของ Fairclough เพื่อให้เกิดความเชื่อถือได้ (Credibility) ผู้วิจัยได้ใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) สองมิติ ได้แก่ Triangulation ของแหล่งข้อมูล โดยใช้ข้อมูลข่าว/คลิปวิดีโอ จากช่วงเวลาสำคัญ 69 วัน และ Triangulation ของทฤษฎี โดยวิเคราะห์วาทกรรมใน 3 ระดับตามกรอบ CDA (กลวิธีทางศัพท์ วากยสัมพันธ์ และวาทศิลป์) นอกจากนี้ยังใช้การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) โดยนำผลการตีความหลัก

เกี่ยวกับวาทกรรมโซคลากลับไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเพื่อยืนยันความถูกต้องและลดอคติส่วนตัว (ชาย โพธิ์สีตา, 2552)

สำหรับการสร้างความไว้วางใจได้ (Dependability) และความยืนยันได้ (Confirmability) ผู้วิจัยได้ใช้กลไกที่เน้นความโปร่งใสของกระบวนการวิเคราะห์ ดังนี้ ผู้วิจัยดำเนินการให้เพื่อนนักวิจัยช่วยตรวจสอบ (Peer Debriefing) โดยนำรหัส (Codes) และข้อสรุปการตีความวาทกรรมไปปรึกษาหารือกับผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อยืนยันความสม่ำเสมอในการใช้เกณฑ์วิเคราะห์ (สุภางค์ จันทวานิช, 2549) พร้อมกันนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำการตรวจสอบเส้นทาง (Audit Trail) อย่างเป็นระบบ (Guba & Lincoln, 1989) ซึ่งประกอบด้วยการบินทักข้อมูลดิบ บันทึกการเข้ารหัสกลวิธีทางภาษา และบันทึกการตัดสินใจเชิงระเบียบวิธี เพื่อให้สามารถตรวจสอบย้อนกลับและรับรองความเป็นกลางของการตีความได้

การวิจัยเชิงวาทกรรมในลักษณะนี้สอดคล้องกับระเบียบวิธีวิจัยของนักวิชาการท่านอื่นที่มุ่งเน้นการเปิดเผยความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับโครงสร้างทางสังคมและอุดมการณ์ ดังที่ดวงกมล สารการ และอินธิสาร ไชยสุข (2567) ได้ใช้วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (CDA) และทฤษฎีไวยากรณ์หน้าที่เชิงระบบ (SFL) ของ Halliday ในการวิเคราะห์พาดหัวข่าวคติความ โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดเผยว่าภาษาในวาทกรรมสื่อสะท้อนและสืบสานพลังอำนาจและโครงสร้างทางสังคมเช่นเดียวกัน

สุดท้าย เพื่อให้งานวิจัยมีความสามารถในการ ถ่ายโอน (Transferability) ผู้วิจัยได้นำเสนอ คำอธิบายบริบทที่หนาแน่น (Thick Description) เพื่อระบุขอบเขตของข้อมูลอย่างชัดเจน โดยจำกัดอยู่เฉพาะข้อมูลข่าวจากสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ผ่าน YouTube ในช่วงเวลาที่กำหนด และเน้นการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมโซคลาอย่างแท้จริงเท่านั้น (นิตา ชูโต, 2548) ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับผู้อ่านในการประเมินความสอดคล้องกับบริบทอื่น ๆ

5. การนำเสนอข้อมูล

นำเสนอผลการวิเคราะห์ในลักษณะของการบรรยายเชิงวิเคราะห์ พร้อมตัวอย่างข้อความและคำอธิบายการใช้กลวิธีวาทกรรมต่าง ๆ ในข่าว ตลอดจนการสังเคราะห์ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและพฤติกรรมของผู้รับสารที่ได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมในสังคมไทยอย่างชัดเจนและครอบคลุม

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์รายการเล่าข่าวออนไลน์จะแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างของวาทกรรมโซคลาจากชุดวาทกรรมต่าง ๆ เนื่องจากวาทกรรมแต่ละชุดประกอบด้วยความคิดย่อยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการศึกษาดังกล่าวโดยเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงกลวิธีทางภาษาที่รายการเล่าข่าวใช้สื่อวาทกรรมนั้น ๆ จากนั้นจึงกล่าวถึงวาทกรรมที่สะท้อนผ่านกลวิธีทางภาษาในวาทกรรมโซคลา เมื่อพิจารณาตัวบท (text) รายการเรื่องเล่าเช้านี้และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ พบว่า สามารถจำแนกการวิเคราะห์ตัวบทตามกลวิธีทางภาษาศาสตร์ได้ 2 กลวิธีคือ กลวิธีทางศัพท์ (Lexicalization) และกลวิธีทางวาทศิลป์ (Rhetorical Strategies)

ในการศึกษาวาทกรรมเชิงวิพากษ์ที่มุ่งวิเคราะห์กลวิธีทางภาษากับการสร้างความหมาย การนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณ (quantitative data) ให้สอดคล้องกับคุณสมบัติของข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative data) เป็นสิ่งสำคัญ การใช้ความถี่และร้อยละนั้นไม่ใช่เพียงการสรุปสถิติธรรมดา แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงแบบแผนการใช้กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในข้อมูล ซึ่งสะท้อนการสร้างวาทกรรมในบริบทสังคมเฉพาะ โดยเฉพาะในขั้นตอนการนับจำนวนและคำนวณร้อยละ ผู้วิจัยไม่เพียงแต่นับการปรากฏตัวของหน่วยภาษา แต่ยังคงพิจารณาว่าการปรากฏตัวนั้นสะท้อนถึงระบบการสร้างความหมายใด และเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจและสังคมอย่างไร ด้วยการดาวน์โหลดคลิปวิดีโอทั้ง 69 วัน และถอดเสียงจากรายการข่าวเป็นข้อความที่แม่นยำ บันทึกชื่อพิธีกร เวลา วันที่ และส่วนที่เกี่ยวข้องกับโซคลา พร้อมทั้งตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อความถอดเสียง โดยเปรียบเทียบกับวิดีโอต้นฉบับด้วยการจำแนกประเภท (Coding) การนับจำนวน การคำนวณร้อยละด้วยสูตร และการนำเสนอในตาราง ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตาราง 1

กลวิธีทางภาษาที่พบในรายการข่าวออนไลน์เรื่องเล่าเช้านี้และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์

กลวิธีทางภาษา	คำศัพท์	จำนวน	ร้อยละ
กลวิธีทางศัพท์			
การยืมคำจากภาษาอื่น	หวย ลอตเตอร์ เก็ง ดิจิตอล แชนด์บุ๊กซ์ แบงก์ เบิ้ล แจ็กพ็อต	45	28.12

กลวิธีทางภาษา	คำศัพท์	จำนวน	ร้อยละ
การสร้างคำใหม่	แอปเป้ตัง แม่ค้า แก่บ้น สลากดิจิทัล ตาร้อน ประตุดวง สลากกินแบ่ง เศรษฐีใหม่ สลากออมสิน เศรษฐีข้ามคืน เศรษฐีร้อยล้าน เจ้ามือ หวยใต้ดิน นักเสี่ยงโชค	45	28.12
การใช้ชื่อและ การเรียกชื่อ	คุณทักษิณ รัฐบาลประยุทธ์ คุณยิ่งลักษณ์ คุณพิธา ปู่โม่ง ศาลพระภูมิ พญานาค ปู่ด้วงยาดี หลวงปู่ศุลา เกจิอาจารย์ดั่ง สำนักงานกินแบ่ง รัฐบาล	13	8.12
การเรียกขาน	คนโชคดี หนูน้อยให้โชค อดีตนายก สาวโรงพยาบาล พ่อหม้าย หนุ่มยุทูปเบอร์ ท่านผู้ชม เศรษฐีใหม่ เศรษฐีข้ามคืน เศรษฐีร้อย ล้าน ลูกศิษย์วัด คนกวาดถนน	3	1.87
การอ้างอิง	ปรากฏว่ารายคนเดียว ผันว่าเจ้าที่ศาลพระภูมิ มาบอกเลข ดูทะเบียนรถยนต์ เลขรถ นายกรัฐมนตรีประจำตำแหน่ง ตัวเลข ในนิ้วก้อย เลขที่บ้านตัวเอง แรงงานชาวกัมพูชา ถูกลอตเตอรี่ แม่บ้านโรงเรียนเอกชนถูกรางวัล เชื่อเรื่องความฝัน ท่านที่ถูกรางวัล มีคนโชคดี สาว อ.บ.ต. สองคน ชาวสุพรรณบุรีถูกรางวัล	27	16.87
รวม		133	83.10
กลวิธีทางวาทศิลป์			
การใช้คำแสดง ทัศนภาวะ	- เงินที่ได้มาก็จะให้ลูกและหลานส่วนหนึ่ง จะแบ่งไปทำบุญค่ะ - มันก็เป็นดวงนะ - แสดงความยินดีด้วยจริง ๆ นะครับ - มีคนถูกรางวัลคนเดียว 36 ล้านบาท - แสดงความยินดีกับคนที่ถูกลอตเตอรี่ - มันมีปรากฏการณ์ - ขอแสดงความยินดีด้วยแล้วกัน - ปรากฏว่าถูก	27	16.87
รวม		27	16.87
รวมทั้งหมด		160	100

จากตาราง 1 พบว่ากลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในรายการเรื่องเล่าเช้านี้และเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์นั้น พบการยืมคำจากภาษาอื่นและการสร้างคำใหม่มากที่สุดจำนวน 45 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.12 รองลงมา พบการอ้างอิงและการใช้คำแสดงทัศนภาวะ จำนวน 27 คำ คิดเป็นร้อยละ 16.87 และพบการใช้ชื่อและการเรียกชื่อตามลำดับ

จากกลวิธีทางภาษาที่พบข้างต้น ผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลตามตัวอย่างโดยนำข้อมูลตัวบทมาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Fairclough, 1995) ตามประเด็นที่ศึกษา ประกอบด้วย กลวิธีทางภาษาที่พบและชุดความคิดวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(ตัวอย่างที่ 1)

สรยุทธ์: มันจะสู้กับห่วยใต้ดินได้หรือไม่ อันนี้มันผันแปรตามจำนวนคนซื้อ แต่มีคนถูกแจ็กพอต 3 ตัวตรง คนเดียว

หมวย: ได้ไป 240,782 บาท ค่ะ

สรยุทธ์: เราตามดูกันต่อท่านผู้ชม แต่ผมจะบอกว่าผมติดตามอะไรที่สำคัญกว่า คือ การสร้างอาชีพ การเปิดโอกาสให้มีคนเข้าไปขาย จะเป็นคนกลุ่มไหน อย่างไร อันนี้ตามดูกันต่อท่านผู้ชม

(เรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์, 2 พฤศจิกายน 2567)

จากตัวอย่างคำว่า “แจ็กพอต” เป็นคำยืมตรงจากภาษาอังกฤษ jackpot ที่เข้าสู่ภาษาไทยผ่านสื่อบันเทิงและการพนันสมัยใหม่ โดยถูกถ่ายเสียงให้ใกล้เคียงต้นฉบับ แต่ปรับการสะกดเป็นอักษรไทย (“แจ็ก” + “พอต”) เพื่อให้สอดคล้องกับระบบอักษรวิธและการออกเสียงของไทย คำนี้สื่อถึง รางวัลใหญ่พิเศษ ซึ่งในบริบทข่าวของสรยุทธ์ การใช้ “แจ็กพอต 3 ตัวตรง” แสดงให้เห็นการทำให้คำยืมที่เป็นศัพท์การพนันสากลถูกนำมาใช้ในวาทกรรมไทยเชิงกึ่งทางการ เพื่ออธิบายการถูกรางวัลจำนวนมากให้เข้าใจง่ายและเร้าอารมณ์ผู้ชม นอกจากนี้ “แจ็กพอต” ยังสะท้อนอิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกที่แทรกซึมเข้ามาผ่านระบบเศรษฐกิจการเสี่ยงโชคและสื่อ จนกลายเป็นคำที่สังคมไทยใช้สื่อถึงความหวัง ความฝัน และโชคลาภครั้งใหญ่ โดยไม่รู้สึกรู้สีกแปลกแยกจากวัฒนธรรมท้องถิ่น

สะท้อนให้เห็นชุดความคิดที่สื่อถึงความหวังสู่รางวัลใหญ่พิเศษที่อาจเปลี่ยนชีวิต การเล่นเกมเสี่ยงโชคถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมดิจิทัลและการเข้าถึงโอกาส

ของทุกคน การใช้คำภาษาต่างประเทศจะเสริมสร้างความชอบธรรมทางวัฒนธรรมและทำให้ระบบสลากดูลูกทันสมัย เพื่อหลีกเลี่ยงการมองว่าเป็นการพนันแบบดั้งเดิม

ในส่วนของวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม สรยุทธ์ (พิธีกร) ใช้การตั้งคำถามให้ผู้ชมคิดตามว่า “สลากดูลูกเป็นการแข่งขันกับหอยใต้ดิน” การตั้งคำถามนี้มีวิถีปฏิบัติสำคัญสองประการ คือ 1) การสร้างศัตร่วม โดยนำเสนอว่าหอยใต้ดินเป็นศัตรูต่อระบบสลากดูลูก ซึ่งเป็นระบบที่ถูกต้อง โปร่งใส ตรวจสอบได้ และ 2) การสร้างความคาดหวัง เพื่อให้ผู้ชมสนับสนุนระบบสลากดูลูก เพราะเป็นเรื่องของความถูกต้องและถูกกฎหมาย

วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมของสังคมไทยยอมรับว่าผลประโยชน์ส่วนรวมมีความสำคัญกว่า สิ่งนี้สะท้อนจากการที่พิธีกรกล่าวว่า “ผมจะบอกว่าผมติดตามอะไรที่สำคัญกว่า คือการสร้างอาชีพ” การนำเสนอนี้เป็น การปรับทิศทางของสังคมให้มองเห็นว่าระบบลอตเตอรีดูลูกคือเรื่องของการสร้างสังคม ไม่ใช่เรื่องของการถูกรางวัล สิ่งนี้สะท้อนว่าสังคมไทยยอมรับนโยบายเศรษฐกิจที่เชื่อว่า ระบบการพนันสามารถสร้างอาชีพได้

(ตัวอย่างที่ 2)

สรยุทธ์: เอ่อ เมื่อก่อนนี้ เนื่องจากสลากดูลูกเหลือเยอะตั้ง 60,000 กว่าฉบับท่านผู้ชม เจ้ามือเมื่อก่อนนี้ดีใจกันยกใหญ่

ไบรมท์: เพราะว่าเก็บ 00 นี้ไว้ ไม่ได้ขายอะคะ คือเลขที่จะขายได้ยากที่สุด

สรยุทธ์: ครับ

(เรื่องเล่าเช้านี้, 17 ตุลาคม 2567)

ภายใต้กรอบวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ คำว่า “เจ้ามือ” ในบริบทการสนทนาเป็นการสร้างคำใหม่เชิงสังคม-เศรษฐกิจ ที่สื่อถึงบทบาทผู้จัดการหรือผู้ควบคุมการจำหน่ายสลาก โดยไม่จำกัดเฉพาะการเล่นพนันแบบดั้งเดิม แต่ขยายความหมายมาสู่ผู้มีอำนาจจัดการและบริหารการขายสลากดูลูก และการใช้คำว่า “ดีใจกันยกใหญ่” เป็นกลวิธีทางวาทศิลป์ที่สะท้อนชุดความคิดที่สำคัญสองชั้นคือ ความดีใจของ “เจ้ามือ” เป็นสิ่งที่ปกติและสมควร การใช้ “ดีใจ” ซึ่งเป็นคำที่อ่อนโยน และเป็นกลาง (ไม่เป็นคำที่มีอารมณ์ร้ายหรือไม่เป็นธรรม) ทำให้การนำเสนอความดีใจของผู้ขายเมื่อตลาดขายดีและไม่ดีก็ตามจะกลายเป็นเรื่องปกติของธุรกิจไม่ใช่เรื่องไม่ยุติธรรม

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม สรยุทธ (พิธีกร) ใช้วิถีปฏิบัติการนำเสนอข่าวอย่างปกติและเป็นกลางเกี่ยวกับความดีใจของเจ้ามือซึ่งเป็นการผลิตซ้ำของความเป็นจริง ตัวอย่างของวิถีปฏิบัตินี้ประกอบด้วย การใช้ “เอ่อ” ทำให้การนำเสนอดูเหมือนถ้อยคำที่ใช้ขึ้นนั้นเกิดจากการคิดตามธรรมชาติไม่ใช่การนำเสนอที่มีจุดประสงค์อื่น หรือเป็นการปกปิดความเป็นจริงของการเลือกคำและการนำเสนอ อีกทั้งการใช้คำว่าท่านผู้ชมก็เป็นการอ้างถึง ทำให้ผู้ชมรู้สึกว่าคุณเรากำลังสนทนากันและฉันกำลังบอกข้อเท็จจริงไม่ใช่กำลังอธิบายประเด็น

วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม การนำเสนอเรื่องราวสลาเกลือเยอะเจ้ามือดีใจ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมตลาดที่ทำให้ความดีใจของเจ้ามือดูเหมือน “กำไร” ที่คาดหวัง ไม่ใช่ผลประโยชน์ที่มาจากความเสี่ยงโชคของผู้อื่น ส่งผลให้เกิดการยอมรับว่าเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทุนนิยมที่ยอมรับความเสี่ยงและกำไรเป็นเรื่องปกติ

(ตัวอย่างที่ 3)

สรยุทธ: คือท่านผู้ชมต้องเข้าใจสังคมการเมืองไทยเป็นมาตั้งแต่ถ้าผมจำไม่ผิด รัฐบาลประยุทธ์ที่เวลาดูเลขท้ายรถประจำตำแหน่งหรือรถที่ไปตรวจงาน

ปรินดา: คุณยังลักษณะก็มีนะคะ ได้ชื่อว่าแมนด้วย

(เรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์, 2 มีนาคม 2567)

การใช้ชื่อ “คุณยังลักษณะ” ในบทสนทนา นี้ ภายใต้อารมณ์วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ แสดงให้เห็นการสถาปนาอัตลักษณ์และอำนาจทางสังคมการเมืองผ่านภาษา โดยคำนำหน้า “คุณ” เป็นการใช้เชิงให้เกียรติและยอมรับสถานะ ขณะเดียวกันชื่อ “ยังลักษณะ” เป็นกลวิธีการอ้างถึงบุคคลทำให้บุคคลากรทางการเมืองมิได้ถูกกล่าวถึงเพียงในฐานะอดีตนายกรัฐมนตรีน แต่ยังคงทำให้เป็น “สัญลักษณ์แห่งโชคลาภและความมั่งคั่ง” ในจินตภาพของสังคม สะท้อนชุดความคิดว่าการอ้างถึงบุคคลทั้งมิติของอำนาจเชิงการเมืองเป็นการสร้างความนิยมและการผลิตซ้ำความเชื่อเชิงวัฒนธรรมที่สื่อมวลชนช่วยขยายและตอกย้ำในพื้นที่สาธารณะ

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม สรยุทธ (พิธีกร) ใช้วิถีปฏิบัติการนำเสนอตัวอย่างเพื่อสร้างความเป็นจริงของการเชื่อมโยงระหว่างการเมืองและห่วย โดยการใช้คำว่า “ถ้าผมจำไม่ผิด” ซึ่งเป็นการลดความแน่นอนของคำพูดถือเป็นการปกปิดเพื่อหลีกเลี่ยง

การโต้แย้งแต่ละขณะเดียวกันก็ยืนยันว่าการอ้างถึงรัฐบาลประยุทธ์ ในฐานะรัฐบาลที่เป็นที่รู้จักทำให้ผู้ชมยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ (ไม่ว่าจะเป็นจริงหรือไม่)

วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม บทสนทนาชุดนี้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมไทยที่ยอมรับว่าผู้นำการเมืองและระบบหวยมีความเชื่อมโยงกัน ถึงแม้ว่าผู้ชมไม่ได้ประหม่าหรือวิจารณ์เรื่องนี้แต่ยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติ อีกทั้งสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในสังคมไทยเชื่อว่าผู้นำสามารถอ่านหรือใช้ระบบหวยเพื่อยืนยันความเชื่อว่าจะระบบหวยไม่ใช่ระบบสุ่มแต่ได้รับอิทธิพลจากอำนาจการเมือง

(ตัวอย่างที่ 4)

สรยุทธ: เจ้าของร้าน คือ เจ้าน้ำ นภาพร อายุ 30 ปี บอกละนี้เป็นเลขปู้ต้นกล้วย พญานาคตามความเชื่อของแม่ค้า

ไพบรท์: คือเห็นเลข 13 ค่ะ ทีนี้พอคนขายลอตเตอรี่มาเห็นเลข 03 อะ เออ 03 ก็ได้ก็ชื่อเป็นชุดสองใบ

สรยุทธ: แล้วแบ่งกับลูกน้องร้านกล้วยเดี่ยวคนละ 2 ใบ

ไพบรท์: ค่ะ พอรู้ว่าถูกรางวัลที่ 1 ดีใจแทบช็อค

(เรื่องเล่าเช้านี้, 2 กรกฎาคม 2567)

การใช้ชื่อ “ปู้ต้นกล้วยพญานาค” ในบทสนทนานี้ ภายใต้กรอบวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ แสดงให้เห็นการประกอบสร้างความเชื่อทางวัฒนธรรมผ่านภาษา โดยคำว่า “ปู้” เป็นสรรพนามเครือญาติที่สร้างความใกล้ชิดและความศักดิ์สิทธิ์ ขณะที่ “ต้นกล้วย” และ “พญานาค” เชื่อมโยงสัญลักษณ์จากธรรมชาติและตำนานความเชื่อเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการผลิตซ้ำวาทกรรมเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจดลบันดาลโชคลาภ การเรียกชื่อนี้จึงมิได้เป็นเพียงการบอกเล่า แต่ยังตอกย้ำบทบาทของความเชื่อในวิถีชีวิตประจำวัน และเผยให้เห็นว่าสื่อมวลชนมีส่วนในการขยายความหมายและคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และการเสี้ยมโชคในพื้นที่สาธารณะ การวิเคราะห์ชุดความคิดสะท้อนให้เห็นถึงการเลือกเลขเป็น “กระบวนการสำนึก” เห็นได้จากการใช้คำว่า “เห็น” และ “เออ” ซึ่งบ่งชี้ได้ว่าไม่ใช่การตัดสินใจที่คิดอย่างลึกซึ้ง แต่เป็นความรู้สึกหรือสัญชาตญาณมากกว่า

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมสะท้อนให้เห็นถึงเส้นทางการตัดสินใจเห็นได้จากการที่สรยุทธและไพบรท์ใช้วิถีปฏิบัติการบรรยายอย่างเป็นขั้นตอนของการตัดสินใจซื้อหวยในลำดับที่มีเหตุผล ดังนี้ เจ้าน้ำเห็นเลข 13 แสดงถึงความเชื่อพื้นบ้าน คนขายลอตเตอรี่

เห็นเลข 03 แสดงถึงการยืนยัน เงินน้ำซื้อเป็นชุดสองใบแสดงถึงการตัดสินใจ เงินน้ำแบ่งกับลูกน้องเป็นการสร้างชุมชน ผลลัพธ์คือถูกรางวัลที่ 1 แสดงถึงความสำเร็จ ซึ่งวิถีปฏิบัตินี้สร้างลำดับเชิงเหตุผลที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกได้ถึงกระบวนการตัดสินใจแบบนี้เหมาะสมและถูกต้อง

วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม บทสนทนาชุดนี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของสังคมไทยที่ยอมรับว่าแม่ค้ากับความเชื่อพื้นบ้านเป็นสิ่งที่คู่กันด้วยการนำเสนอเลขปูด้นกล้วยพญานาคว่าเป็นความเชื่อของแม่ค้า ทำให้ผู้ชมยอมรับว่าเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง ด้วยความเชื่อทางวัฒนธรรมมีค่าในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ การที่เงินน้ำซื้อหวยบนพื้นฐานของความเชื่อทางวัฒนธรรม ทำให้ผู้ชมเห็นว่าความรู้นี้สามารถใช้ได้จริงในการทำกำไร อีกทั้งระบบหวยไม่ใช่ระบบปล้นทรัพย์แต่เป็นระบบสร้างมูลค่าบนพื้นฐานของความรู้และความเชื่อส่วนบุคคล ชุดความคิดนี้จึงเป็นการยกระดับของระบบโซคาลากให้ดูเป็นระบบที่ชอบธรรมและเป็นตรรกะ

(ตัวอย่างที่ 5)

สรยุทธ: มันมีปรากฏการณ์ที่น่าสนใจหลายท่านที่ติดตามรายการ แต่คนดูรายการเรื่องเล่าเช้านี้ ผมต้องบอกนะ ท่านมีความโชคดีมากนะชาววันนี้เรื่องเลข 4 เจ้าของบ้านอายุ 44 อยู่บ้านเลขที่ 444 และอยู่ในหมู่ 4 เกิดเหตุการณ์งูจงอางเข้าบ้านในเดือน 4 เริ่มตั้งแต่วันที่ 4 แล้วก็เข้ามาทั้งหมด 4 วัน 4 ตัว เป็นงูจงอางขนาดยักษ์

(เรื่องเล่าเช้านี้, 17 เมษายน 2567)

จากกรณีนี้ สรยุทธ ใช้กลวิธีการ ย้ำซ้ำตัวเลข (เลข 4, อายุ 44, เลขที่ 444, หมู่ 4, เดือน 4, วันที่ 4, 4 วัน, 4 ตัว) หลายครั้งในประโยคเดียวเพื่อบ่งชี้ให้ตัวเลขเหล่านี้ดูมีความหมายเป็นพิเศษต่อเหตุการณ์งูจงอางเข้าบ้าน ซึ่งเป็นสัตว์ และปรากฏการณ์ที่ถูกนำเสนอในเชิง “ลาง” หรือ “สัญญาณ” ในวัฒนธรรมไทย กลวิธีทางภาษานี้สร้างปรากฏการณ์ย้ำความสำคัญของ “ตัวเลข” จนกลายเป็น “แบบแผนลึกลับ” หรือ “pattern” ที่ต้องตีความต่อยอด

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ผู้เล่าข่าวใช้วิธี “เล่าเรื่องราวแบบลำดับ” เพื่อนำเสนอ “ความบังเอิญที่ไม่ธรรมดา” ของตัวเลขที่เกี่ยวข้องกันอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ข้อมูลบุคคล (เจ้าของบ้านอายุ 44) สถานที่ (บ้านเลขที่ 444) สถานการณ์ (งูเข้าบ้านในเดือน 4 เริ่มตั้งแต่วันที่ 4) และเหตุการณ์ซ้ำซ้อน (4 วัน 4 ตัว) ประกอบกับการใช้ถ้อยคำอย่าง

“ท่านมีความโชคดีมากนะ” และ “ผมต้องบอกนะ” เป็นการเรียกความสนใจและเชิญชวนให้ผู้ชมรู้สึกเป็น “ผู้โชคดี” จากการได้รับรู้ปรากฏการณ์นี้โดยตรงผ่านรายการ

วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม วาทกรรมนี้สะท้อนวัฒนธรรมไทยที่ให้ “ความหมายลึกลับกับตัวเลข” และเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ โดยกลายเป็น “ทุนทางสัญลักษณ์” ให้สังคมหยิบไปใช้ในการเสี่ยงโชค ความเชื่อเรื่อง “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” หรือ “พลังเหนือเหตุผล” (เช่น งูจงอางยักษ์) ผนวกเข้ากับความเชื่อลางในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ร่วมทางสังคม กล่าวคือ “เลข 4” และ “เหตุการณ์ประหลาด” ถูกผลิตซ้ำในสื่อเพื่อให้กลายเป็น “ความจริง” ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำและวิถีคิดเกี่ยวกับโชค ดวง และการวางแผนชีวิต

(ตัวอย่างที่ 6)

สรยุทธ: แสดงความยินดีด้วยจริง ๆ อันนี้เท่าไร 30 ล้าน เหมือนกัน ไปที่ศรีสะเกษ สักนิดนึง สาวโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ อันนี้ไม่เคยซื้อหรอกแต่บังเอิญว่าไปช่วยงาน ศพญาติแล้วเกิดไปเห็นตัวเลขในน้วก้อยของคนเสียชีวิต

ปริญดา: น่าจะไปเห็นตัวเลขน้วก้อยด้านขวา ซึ่งน้วก้อยลอก แล้วเธอเห็นตัวเลขขึ้นมาน้วก้อย คือ 03 ก็เลยซื้อเอาไว้สองใบ ทั้งที่ปกติไม่ค่อยซื้อ ถูกเลย 12 ล้าน

สรยุทธ: มันก็จะเป็นดวงนะ แล้วแต่ใครจะเห็น อย่างผมเนี่ย เห็นเงินเป็นตัวเลขมากมายแต่ไม่เคยถูกเลย เพราะไม่เคยซื้อ

(เรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์, 2 มีนาคม 2567)

ในตัวอย่างนี้ กลวิธีทางภาษา “แสดงความยินดีด้วยจริง ๆ” และการเน้นยอดเงิน (“30 ล้าน”, “12 ล้าน”) เป็นการส่งเสริมความสำเร็จและสร้างภาพว้าวรางวัล มีมูลค่ามหาศาล สื่อเลือกใช้รายละเอียดเชิงเฉพาะ (เช่น “สาวโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ”, “ไม่เคยซื้อหรอก”, “งานศพญาติ”, “เห็นตัวเลขในน้วก้อยของคนเสียชีวิต”) เพื่อเพิ่มน้ำหนักความน่าเชื่อถือให้ปรากฏการณ์ “โชคดีบังเอิญ” มีความสมจริง ในขณะที่เดียวกันกลวิธีทางวาทศิลป์จากข้อความ “มันก็จะเป็นดวงนะ” ทำหน้าที่ถ่ายทอดชุดความคิดเรื่อง “โชค” หรือ “ดวง” ให้กับผู้ชม สะท้อนความเชื่อในความสำเร็จจากห่วยเป็นเรื่องของกรรมลิขิตหรือโอกาสพิเศษที่ควบคุมไม่ได้

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมนั้นแสดงถึงรูปแบบการนำเสนอเน้นการบอกเล่าข่าว และให้รายละเอียดแบบเล่าเรื่อง สร้าง “ความตื่นเต้น” และ “ความมหัศจรรย์” ผ่านการใช้ถ้อยคำที่มีมิติอารมณ์ เช่น “น่าจะไปเห็นตัวเลขน้วก้อยด้านขวา”, “น้วก้อยลอก แล้วเธอเห็นตัวเลขขึ้นมา...คือ 03”, “ปกติไม่ค่อยซื้อ ถูกเลย 12 ล้าน” ผู้เล่าข่าว

พยายามผูกเรื่องราวธรรมดาให้กลายเป็นปรากฏการณ์เหนือสามัญ โดยเฉพาะการอ้างถึงเหตุการณ์พิเศษ (“บังเอิญ”, “งานศพ”, “ตัวเลขบนร่างกาย”) ชี้้นำให้ “เหตุปกติ” กลายเป็นสิ่งเร้นลับและน่าติดตาม

วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม เหตุการณ์นี้สะท้อนวัฒนธรรมไทยที่เชื่อใน “สัจญาณ” และ “โชคชะตา” เช่น การเห็นเลขในนิ้วก็อัยคนตายกลายเป็น “เลขเด็ด” คุณค่าของประสบการณ์ส่วนบุคคล (personal experience) ถูกรวมเข้าด้วยกันกับโครงสร้างการเล่าเรื่องในสื่อ ทำให้ “เรื่องราวส่วนตัว” ขยายกลายเป็น “แบบอย่างทางสังคม” ขณะเดียวกันถ้อยคำ “มันก็จะเป็นตัวงนะ” สะท้อนการยอมรับในพลังของสิ่งเหนือเหตุผล มีนัยว่าสังคมไทยยังรับรองพื้นที่ของ “ความบังเอิญ” และ “ปาฏิหาริย์” ให้เป็นเหตุผลร่วมในชีวิตประจำวัน กล่าวอีกนัยหนึ่งวาทกรรมนี้ต่อยุ่แนวโน้มทางสังคมที่เชื่อในโชค มากกว่าการวางแผนหรือทักษะส่วนบุคคล

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ทฤษฎีทางภาษากับการสร้างวาทกรรมโศคลาภในรายการเรื่องเล่าเช้านี้ และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ พบว่า ภาษาในวาทกรรมนี้ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงกลยุทธ์อันทรงพลังที่สร้างความชอบธรรมและยอมรับในระบบเศรษฐกิจ ศาสนา และสื่อ ผ่านกลวิธีภาษาที่หลากหลาย

ประการแรก กลวิธีทางศัพท์ เช่น การใช้คำยืม การสร้างคำใหม่ และการเลือกใช้คำเฉพาะเจาะจงในบริบทความเชื่อโศคลาภเป็นการผลิตและเสริมสร้างอำนาจของระบบเศรษฐกิจที่อยู่เบื้องหลังการเสี่ยงโชค โดยการนำเสนอภาพลักษณ์ของสลาทิจิทัลในเชิงเทคโนโลยีสมัยใหม่และระบบตลาดที่ชอบธรรม ทำให้ผู้รับสารเข้าใจและยอมรับถึงโครงสร้างและกลไกของระบบเสี่ยงโชคในสังคมอย่างไร้ข้อโต้แย้ง

ประการที่สอง ภาษาในวาทกรรมโศคลาภทำหน้าที่สร้างและรักษาความชอบธรรมทางศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน เช่น การอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การใช้ตัวเลขเชิงสัญลักษณ์ หรือการบรรยายเหตุการณ์ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เช่น การแสดงเลขบนร่างกายหรือเหตุการณ์ธรรมชาติแปลกประหลาด ซึ่งยกระดับความหมายจากเรื่องปกติให้เป็นปาฏิหาริย์หรือสัจญาณแห่งโศคลาภ ทำให้ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏเป็นความจริงที่ผู้รับสารยอมรับร่วมกัน

ประการที่สาม ภาษาในสื่อยังทำหน้าที่ยืนยันความชอบธรรมของสื่อเอง ในฐานะผู้ผลิตวาทกรรมโซคลาก โดยการสร้างพื้นที่อำนาจให้กับผู้พูดและผู้รายงานข่าว ผ่านวิถีปฏิบัติการสร้างความเป็นจริง และสร้างสัมพันธ์กับผู้รับสาร ทำให้สื่อสามารถผลิตและขยายวงกว้างของความเชื่อเรื่องโซคลากที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทยได้อย่างต่อเนื่อง

สรุปโดยรวม ภาษาในวาทกรรมโซคลากเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อยอดและผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรม โดยทำหน้าที่สร้างความน่าเชื่อถือ ความชอบธรรม และความเป็นจริงที่ผู้รับสารต้องยอมรับในสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งช่วยทำให้ระบบเสียงโซคามีความต่อเนื่องและเข้มแข็งในประสบการณ์ชีวิตและวิถีคิดของคนไทยในปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับเทคโนโลยีใหม่ ศาสนากับทุนนิยม รัฐกับตลาดสื่อ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมโซคลากในยุคดิจิทัลไม่ได้เป็นเพียงการย้ายพื้นที่จากออฟไลน์สู่ออนไลน์เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการผสมผสานที่ซับซ้อนระหว่างความเชื่อดั้งเดิม เทคโนโลยีดิจิทัล ศาสนา ทุนนิยม และอำนาจรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของณัฐพร พานโพธิ์ทอง และศิริพร ภักดีผาสุข (2560) ที่แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัยมิได้แยกขาดจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แต่กลับประสานเข้ากับกลไกการสะสมทุนผ่านการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ รายการเรื่องเล่าเช้านี้และรายการเรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์ออนไลน์ทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางที่อำนาจหลายฝ่ายบรรจบกัน ดังที่ณัชชา อาจารย์ยุตต์ (2564) ชี้ให้เห็นว่า สื่อออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องโซคลากเพื่อธำรงรักษาทางวัฒนธรรมภายใต้โครงสร้างทางสังคมไทยที่ยึดอยู่กับความเชื่อดั้งกล่าว

2. กลวิธีทางภาษาในการสร้างวาทกรรมโซคลาก การใช้คำยืมและการสร้างคำใหม่ เป็นกลวิธีที่สำคัญในการสร้างความหมายและอำนาจทางสังคม ทำให้เกิดการสร้างระเบียบภาษาใหม่ที่ผสมผสานระหว่างความทันสมัยกับความเชื่อดั้งเดิม กลวิธีนี้สอดคล้องงานวิจัยของพรนภัส ทองพูล (2565) ที่แสดงให้เห็นว่า การใช้คำภาษาอังกฤษและการสร้างคำใหม่ในสื่อออนไลน์มีหน้าที่ในการเรียกร้องความสนใจ สร้างภาพลักษณ์ และสร้างความเป็นกันเอง การอ้างถึงบุคคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสถาบัน เป็นกลวิธีที่สำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความชอบธรรมให้กับวาทกรรม

โซคลาก กลวิธีนี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทุนทางศาสนาในการสร้างมูลค่า ดังที่ณัฐพร พานโพธิ์ทอง และศิริพร ภัคดีผาสุข (2560) ชี้ให้เห็นว่า วาทกรรมความเชื่อทางศาสนา สร้างชุดความคิดที่ทำให้ผู้ศรัทธาเชื่อว่าการทำบุญหรือการขอพรกับสถาบันทางศาสนา ที่มีชื่อเสียงจะได้รับอานิสงส์มากกว่า

3. ชุดความคิดที่พบในวาทกรรมโซคลาก ผลจากการศึกษาสอดคล้องกับเทวากร คำสัจย์ และคณะ (2565) ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อและขนบธรรมเนียมเป็นส่วนสำคัญของการสืบทอดวัฒนธรรมไทย ในการศึกษาคั้งนี้พบชุดความคิดเรื่องความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ไทยซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุดความคิดนี้สร้างการตอกย้ำอัตลักษณ์ทางชาติและทำให้การเสี่ยงโชคกลายเป็นวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม (Cultural Practice) ที่ยอมรับและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

4. วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมเกี่ยวกับเรื่องโซคลาก การเผยแพร่วาทกรรมผ่านแพลตฟอร์ม YouTube ทำให้วาทกรรมโซคลากสามารถเข้าถึงผู้ชมที่หลากหลายทั้งในเมืองและชนบท ทั้งคนทำงานและผู้สูงอายุ การเผยแพร่แบบดิจิทัลยังทำให้เกิดการแบ่งปันและการสื่อสารต่อผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งขยายวงกว้างของวาทกรรมออกไปอย่างทวีคูณ ดังที่ศิริพร ภัคดีผาสุข (2561) ชี้ให้เห็นว่า สื่อออนไลน์ทำหน้าที่ผลิตซ้ำความหมายทางวัฒนธรรมและสร้างพื้นที่ให้วาทกรรมความเชื่อดำรงอยู่ต่อไป

5. วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนทำให้เกิดการกระทำของคนในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะโครงสร้างทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วาทกรรมโซคลากได้รับการตอบรับในสังคมไทย สังคมทุนนิยมที่มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูง และโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมที่จำกัด ทำให้ผู้คนมองหาทางลัดในการเปลี่ยนแปลงชีวิต สลากกินแบ่งรัฐบาลจึงกลายเป็นกลไกความหวังทางสังคมที่ให้ความหวังกับคนยากจนและคนชั้นกลางล่างว่าพวกเขามีโอกาสได้รับความมั่งคั่งอย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับการศึกษาของสมชาย ศรีสันต์ (2561) ที่ชี้ให้เห็นว่าสื่อสมัยใหม่มีบทบาทในการสร้างและผลิตซ้ำความหวังทางเศรษฐกิจในสังคม

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาเปรียบเทียบวาทกรรมในสื่อประเภทต่าง ๆ

การวิจัยครั้งต่อไปควรขยายขอบเขตการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบการสร้างและผลิตซ้ำวาทกรรมโซคลากในสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น การเปรียบเทียบระหว่างรายการโทรทัศน์ คอนเทนต์บนโซเชียลมีเดีย แอปพลิเคชันเฉพาะทาง และสื่อสิ่งพิมพ์

การศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวจะช่วยให้เข้าใจความแตกต่างของกลไกการทำงานของวาทกรรมในสื่อแต่ละประเภท และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการเผยแพร่วาทกรรม

2. การพัฒนาเครื่องมือวิเคราะห์วาทกรรมสื่อออนไลน์

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการใช้กรอบมิติทั้งสามของแฟร์คลาฟในการวิเคราะห์วาทกรรมสื่อออนไลน์ หน่วยงานวิจัยและสถาบันการศึกษาควรพัฒนาชุดเครื่องมือมาตรฐานสำหรับการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในบริบทสื่อดิจิทัล ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสื่อประเภทต่าง ๆ และแพลตฟอร์มต่าง ๆ โดยเครื่องมือดังกล่าวควรพิจารณาลักษณะเฉพาะของสื่อออนไลน์ไทยที่มีการโต้ตอบแบบสองทาง และการเข้าถึงที่กว้างขวาง

แหล่งข้อมูลวิจัย

เรื่องเล่าเช้านี้. (2567, 17 พฤษภาคม). ถ่ายทอดสด รายการเรื่องเล่าเช้านี้.

YouTube. <https://www.youtube.com/live/DdY5S-dxGYE?si=fEfjPVMcRfLj-IGM>

เรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์. (2567, 2 พฤศจิกายน). ถ่ายทอดสด รายการเรื่องเล่าเสาร์-

อาทิตย์. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=CpD7KwkeXMs>

เรื่องเล่าเช้านี้. (2567, 17 ตุลาคม). ถ่ายทอดสด รายการเรื่องเล่าเช้านี้.

YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=1lrQ2Jup3EE>

เรื่องเล่าเสาร์-อาทิตย์. (2567, 2 มีนาคม). ถ่ายทอดสด รายการเรื่องเล่าเสาร์-

อาทิตย์. YouTube. https://www.youtube.com/live/Tq5-VX-hOKE?si=Zjjbw_2xaLUbQe2J

เรื่องเล่าเช้านี้. (2567, 2 กรกฎาคม). ถ่ายทอดสด รายการเรื่องเล่าเช้านี้.

YouTube. <https://www.youtube.com/live/l4cW7JL13cs?si=95KjGs0Oxtz0PYUU>

เรื่องเล่าเช้านี้. (2567, 17 เมษายน). ถ่ายทอดสด รายการเรื่องเล่าเช้านี้.

YouTube. <https://www.youtube.com/live/bJGoHVJ4pHE?si=Wv-Y0reYebO4dJmI>

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2540). *มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่*. สำนักพิมพ์
เอ็ดิสันเพรส.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2552). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง.
- ณัชชา อาจารย์ยุตต์. (2564). บทบาทสื่อหนังสือพิมพ์ออนไลน์กับการผลิตซ้ำความเชื่อ
เพื่อการเสียดสี. *วารสารศาสตร์*, 14(1), 84-121. [https://so06.tci-
thaijo.org/index.php/jcmag/article/view/246613](https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcmag/article/view/246613).
- ดวงกมล สารการ และ อินธิสาร ไชยสุข. (2567). “การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์
ในหัวข้อข่าวผ่านคติความระหว่างจอห์นนี่ เดปป์ และ แอมเบอร์ เฮิร์ด”.
วารสารมนุษยศาสตร์กับสังคม, 11(1), 7-28. [https://so06.tci-thaijo.org/
index.php/husocjournal/article/view/277331](https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husocjournal/article/view/277331).
- เทวากร คำสัตย์, หลุย ซินฮุย และ จิตารัตน์ งามนิกร. (2565). การสื่อสารภาษาไทย
กับอัตลักษณ์ทางสังคมของนักศึกษาชาวจีน. *วารสารศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 20(1), 117-131. [https://so02.tci-thaijo.org/
index.php/eduthu/article/view/240277](https://so02.tci-thaijo.org/index.php/eduthu/article/view/240277).
- นภาพจริน สุขอ้วน. (2564). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและอุดมการณ์ความเป็นมนุษย์
เงินเดือนในแฟนเพจเฟซบุ๊ก Group มนุษย์เงินเดือน* [วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี]. Ubon Ratchathani
University Portal site for E-Thesis & E-Research.
<https://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/e-research/?q=node/2111>
- นิตา ชูโต. (2548). *การวิจัยเชิงคุณภาพ*. พรินต์โพร.
- พรนภัส ทองพล. (2565). กลวิธีทางภาษาที่ใช้ในเฟซบุ๊กเพจ “Maeprenom”.
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
42(4), 532-546. [https://so03.tci-thaijo.org/index.php/
humsujournal/article/view/264350](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/humsujournal/article/view/264350)
- ภูมิทัศน์สื่อไทย. (2566, 11 ธันวาคม). *ภาพรวมภูมิทัศน์สื่อไทยปี 2566 – 2567*.
<https://www.dataxet.co/media-landscape/2024-th/digital-tv>.

- ศิริพร ภัคดีผาสุข. (2561). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทางการนำมาศึกษาภาษาไทย*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ (On Critical Discourse Analysis)*. สำนักพิมพ์สมมติ.
- สมสุข หินวิมาน. (2567). “สร้างการสื่อสารคืองานของเธอหรือเปล่า...?”. *วารสารศาสตร์*, 17(1), 6. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcmag/article/view/270067>.
- สมัชชา นิลปัทม์ และ รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช. (2562). *วาทกรรมสื่อมวลชนในกระบวนการสันติภาพ*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2549). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 14)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. Edward Arnold.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Longman.
- Fowler, R. (1991). *Language in the news: Discourse and ideology in the press*. Routledge.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Sage Publications, Inc.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications, Inc. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](https://doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Van Dijk, T. A. (1995). Discourse semantics and ideology. *Discourse & Society*, 6(2), 243–289. <https://doi.org/10.1177/0957926595006002006>

สำนึกในถิ่นที่และการประกอบสร้างความหมายของสถานที่ในกวีนินพนธ์

หอมแผ่นดินลาว ของ ‘ลูกดอนกะเต็น’

ลาวัณย์ สังขพันธ์านนท์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

E-mail: lawan.sangkhaphanthanon@gmail.com

วันที่รับบทความ: 15 ตุลาคม 2568

วันแก้ไขบทความ: 3 ธันวาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 12 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา สำนึกในถิ่นที่ ความผูกพันต่อสถานที่และการประกอบสร้างความหมายของสถานที่ในกวีนินพนธ์คัดสรรชุด หอมแผ่นดินลาว โดย “ลูกดอนกะเต็น” กวีซีไรต์จากประเทศ สปป. ลาวประจำปี 2019 โดยใช้มโนทัศน์ด้านสถานที่ตามแนวคิดวัฒนธรรมศึกษามาประกอบการพิจารณา ผลการศึกษาพบว่า หอมแผ่นดินลาว เป็นกวีนินพนธ์ที่มีความโดดเด่นในการนำเสนอสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่อันได้แก่ประเทศลาวซึ่งเป็นมาตุภูมิของกวี โดยแสดงออกในหลายมิติ ทั้งในระดับของความรัก ความหวงแหนต่อแผ่นดินถิ่นเกิด การเคารพต่อถิ่นที่ จนถึงระดับของการอุทิศตนและเสียสละต่อสถานที่ กวีนำเสนอผ่านโวหารวาทศิลป์ ด้วยการใช้ความเปรียบ สัญลักษณ์ และมีชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ ในขณะเดียวกันได้ประกอบสร้างความหมายของสถานที่ซึ่งหมายถึงแผ่นดินลาวหรือประเทศลาวในหลายความหมาย ได้แก่ เมืองลาวคือแผ่นดินของแม่ เมืองลาวคือสถานที่อันอุดมสมบูรณ์สวยงามด้วยธรรมชาติ เมืองลาวคือดินแดนแห่งศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และเมืองลาวคือดินแดนของการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ เป็นที่น่าสังเกตว่าการประกอบสร้างความหมายของสถานที่นี้ ในแง่หนึ่งก็คือการสร้างอัตลักษณ์ของประเทศลาวนั่นเอง

คำสำคัญ: สำนึกในถิ่นที่ ความผูกพันต่อสถานที่ การสร้างความหมายของสถานที่ กวีนินพนธ์หอมแผ่นดินลาว กวีนินพนธ์ลาวร่วมสมัย

Sense of Place and the Construction of the Meaning of Place in Hom Phaen-din Lao by ‘Luk Don Kaden’

Lawan Sangkhaphanthanont

Faculty of Humanities, Naresuan University

E-mail: lawan.sangkhaphanthanon@gmail.com

Received: October 15, 2025

Revised: December 3, 2025

Accepted: December 12, 2025

Abstract

This article analyzes the sense of place, place attachment, and the construction of place meaning in a selection of poems from Hom Phaen-din Lao by "Luk Don Kaden," a Lao poet and 2019 S.E.A. Write recipient, whose poetry collection was published in 2020. Drawing on perspectives of place from cultural studies, the study reveals that Hom Phaen-din Lao is notable for articulating the poet's profound sense of place and attachment to Laos as his homeland. This deep connection is expressed across multiple dimensions, including love, the profound connection to the homeland, the respect for the place, and even the willingness of self-sacrifice for the place. The poet conveys these themes through the skillful deployment of literary devices such as similes, metaphors, and symbols. At the same time, the poet constructs the meaning of the place by representing Laos in several evocative ways. Laos is depicted as the motherland, a land of natural beauty, a repository of culture and a simple way of life, and a land forged through the struggle for independence. Notably, this construction of the meaning of "place" also implicitly serves to establish and reinforce Lao national identity.

Keywords: sense of place, place attachment, the construction of place meaning, the selected poems Hom Phaen-din Lao, Contemporary Lao Poetry

บทนำ

ในบรรดากวีลาวร่วมสมัย ชื่อของ “ลูกดอนกะเด็น” หรือ พะไพวัน มาลาว เป็นกวีที่ได้รับการกล่าวถึงค่อนข้างมาก ทั้งในฐานะกวีซีไรต์ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) จากหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* และในฐานะพระนักคิด นักวิชาการผู้มีผลงานด้านการศึกษาวรรณกรรมและวัฒนธรรมลาวอย่างแข็งขัน พะไพวันสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยในประเทศไทย และมีโอกาสเดินทางมาร่วมกิจกรรมทางวรรณกรรมกับนักเขียนและกวีชาวไทยอยู่เนือง ๆ ชื่อเสียงและผลงานของเขาจึงเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักเขียนนักอ่านชาวไทยเช่นกัน

กวีนิพนธ์ “หอมแผ่นดินลาว” ของ “ลูกดอนกะเด็น” ได้รับการตัดสินให้ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน หรือรางวัลซีไรต์ประจำปี 2019 คำประกาศของ “คณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์ ประจำปี คส. 2019 ประเภทกวี” ได้เขียนคำประกาศไว้ตอนหนึ่งว่า

1) ด้านเนื้อใน ส่องแสงถึงความอุดมยังมี และสวยสดงดงามของประเทศที่แสนฮัก และหวงแหนของประชาชนบ้านดาเผ่า ว่าจะจะเป็นทางด้านท่ามะชาต, ปะหวัดสาตและวัดทะนะท่า-สังคม เชิงผู้เขียนได้บันยายแง่มุมต่าง ๆ ได้หย่างหน้าปะทับใจ และกระตุ้นความฮักชาต, ฮักบ้านเกิดเมืองนอนของตน. ปะเล่าปะโลม, ปุกละดมอาลมจิตและให้กำลังใจแก่ผู้อ่านก็เพื่อหนุนฮ่วมชาตคนลาวทุกคนให้ฮู้สึกละนึ๊กถึงปะเทศชาต, ความฮักชาต, ผืนแผ่นดินลาวที่สวยงามและอุดมยังมี...

(ลูกดอนกะเด็น, 2020, น. 8)

จะเห็นได้ว่าในคำประกาศของคณะกรรมการตัดสิน มีชุดคำสำคัญปรากฏอยู่หลายคำ เช่น คำที่แสดงถึงความรักหวงแหนประเทศชาติ (แสนฮัก หวงแหน ความฮักชาต ฮักบ้านเกิดเมืองนอน) ความร่ำรวยทางด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม (ความอุดมยังมี) รวมถึงการให้กำลังใจ นอกจากนี้แล้ว หากพิจารณาชื่อหนังสือเล่มนี้ จะเห็นได้ว่ามีนัยเกี่ยวข้องกับมิติสถานที่คือประเทศ สปป. ลาว อันเป็นแผ่นดินถิ่นเกิดของกวีเอง ซึ่งสอดคล้องกับคำประกาศของ “คณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์” ข้างต้น อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่ากลุ่มคำที่เกี่ยวกับความรัก ความหวง

แทนในแผ่นดินถิ่นเกิดจะปรากฏมากกว่าคำอื่น ๆ เห็นได้ว่ากวีนิพนธ์ของ “ลูกดอนกะเด็น” ก็ไม่ต่างไปจากกวีนิพนธ์ของกวีลาวร่วมสมัยคนอื่นมากนัก ในแง่ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมประการหนึ่งในกวีนิพนธ์ร่วมสมัยของลาว คือ การกล่าวถึงภูมิทัศน์และสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ โดยเฉพาะสถานที่ทางธรรมชาติที่เคยอยู่ในสภาพอุดมสมบูรณ์และสวยงาม สะท้อนให้เห็นความรู้สึกผูกพันกับสถานที่ที่ได้รับ การเชื่อมโยงกับสำนึกความรักชาติ ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ และการต่อสู้กษัตริย์ชาติ ในอดีตจนกลายเป็นชุดวาทกรรมที่ได้รับการถ่ายทอด ผลิตซ้ำ และไหลเวียนอยู่ในสังคมลาวปัจจุบัน ปรากฏให้เห็นเสมอในวรรณกรรมสมัยใหม่ของลาว กวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ของ “ลูกดอนกะเด็น” จึงเป็นพาหนะนำพาแนวคิดเหล่านี้เอาไว้ อย่างมีนัยสำคัญ

ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมาการศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ (place) เป็นหัวข้อที่ได้รับความนิยมในพื้นที่ทางวิชาการหลายสาขา ทั้งในสาขาภูมิศาสตร์ สถาปัตยกรรม และการออกแบบเมือง สังคมวิทยา จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและวรรณกรรมศึกษา สถานที่ในความหมายของสาขาวิชาเหล่านี้มีค่านิยมที่แตกต่างกันไป ในแวดวงวรรณกรรมศึกษา สถานที่ได้รับการพิจารณาในฐานะของฉาก (setting) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าที่เป็นเหมือนพื้นหลังของเรื่องราว เนื่องจากทุกเหตุการณ์ของมนุษย์จะเกิดขึ้นในที่ไหนที่ใดที่หนึ่งเสมอ และผู้อ่านต้องการรู้ว่าที่แห่งนั้นเป็นอย่างไร (Zinsser, 2001) การศึกษาสถานที่ในมิตินี้จะให้ความสนใจไปที่การสร้างฉาก ประเภทของฉาก บทบาทของฉากที่มีต่อตัวละครและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ดังพบเห็นได้ในการวิเคราะห์เรื่องสั้นหรือนวนิยายโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ในงานวิจัยปัจจุบันได้ขยายขอบเขตการศึกษาในมิติที่กว้างขึ้น เช่น ความผูกพันกับสถานที่ (place attachment) สำนึกในแผ่นดินถิ่นที่ (sense of place) ความหมายของสถานที่ (meaning of place) ตลอดจนอัตลักษณ์ของสถานที่ (place identity) เป็นต้น (Hashemnezhad et al., 2013) การศึกษาสถานที่ในมิติดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสถานที่เป็นมากกว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เนื่องจากมีเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด การรับรู้และให้ความหมายต่อสถานที่ต่าง ๆ อีกด้วย ขอบข่ายสำคัญของการศึกษาจึงเกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่และผลกระทบที่สถานที่มีต่อผู้คน

(Hashemnezhad et al., 2013) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความผูกพันต่อสถานที่ และสำนึกในแผ่นดินถิ่นที่ที่นักเขียนมักนำเสนอในงานวรรณกรรมของตน

จากการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับกวีนิพนธ์ “หอมแผ่นดินลาว” ของ “ลูกดอนกะเต็น” ว่ามีเนื้อหา แนวคิด และชุดคำที่สอดคล้องกับความรัก ความผูกพันต่อสถานที่คือประเทศ สปป. ลาว อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของกวีเอง บทความนี้มีความสนใจในประเด็นดังกล่าว จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะตรวจสอบและศึกษา ความเชื่อมโยงระหว่างกวีนิพนธ์กับมิติสถานที่และพื้นที่ในมุมมองของสถานที่ศึกษา (place studies) ในด้านสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) ความผูกพันกับสถานที่ (place attachment) และการสร้างความหมายหรืออัตลักษณ์ให้กับสถานที่ใน กวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ของ “ลูกดอนกะเต็น” โดยพิจารณาจากบทกวีที่นำเสนอ เนื้อหา แนวคิดอันสอดคล้องกับประเด็นศึกษาที่กำหนดไว้

ข้อตกลงเบื้องต้น

ตัวบทที่ยกมาแสดงตัวอย่างประกอบการวิเคราะห์ที่ในบทความเรื่องนี้ คัดตอ นมาจากตัวบทต้นฉบับในภาษาลาว และได้ปริวรรตจากภาษาลาวด้วยตัวอักษรไทย โดยผู้วิจัยเอง เพื่อความสะดวกต่อผู้อ่านชาวไทย

กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา (Theoretical framework)

ในการศึกษาเรื่อง สำนึกในถิ่นที่และการประกอบสร้างความหมาย ความหมาย ของสถานที่ในกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ของ “ลูกดอนกะเต็น” ในครั้งนี้ ผู้ศึกษา ได้สังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญมาเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) และความผูกพันต่อ สถานที่ (place attachment)

มโนทัศน์เกี่ยวกับสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) ถูกกล่าวถึงในพื้นที่ทาง วิชาการหลายสาขา ทั้งสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภูมิศาสตร์มนุษย์ มานุษยวิทยาและสังคม วิทยา การให้ความหมายของคำดังกล่าวขึ้นอยู่กับปรัชญาและมุมมองของแต่ละศาสตร์ กล่าวเฉพาะนักมานุษยวิทยา มีความเห็นต่อสำนึกในถิ่นที่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของรูปแบบ ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมร่วมกัน และได้แบ่งปันความรู้สึก ความหมาย ไปยังพื้นที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ที่เป็นดินแดนส่วนหนึ่ง ช่วยให้ปัจเจกบุคคลและ

กลุ่มคนได้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (Altman & Low, 1992) สาขาสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของสำนึกในถิ่นที่ว่า หมายถึงการรับรู้ของปัจเจกบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อม และจิตสำนึกหรือความรู้สึกของพวกเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ว่าจะมากหรือน้อย สำนึกในถิ่นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในสองทางคือ มุมมองหรือการให้ความหมายต่อสิ่งแวดล้อมกับปฏิกริยาทางอารมณ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าว นอกจากนี้แล้ว สำนึกในถิ่นที่ยังเกี่ยวกับการจัดวางตำแหน่งของบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ กล่าวคือ ด้านหนึ่งเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับถิ่นที่ และอีกด้านหนึ่งคือความรู้สึกที่มีต่อถิ่นที่ ซึ่งได้หลอมรวมในบริบทของการให้ความหมายต่อสิ่งแวดล้อม (Hummon, 1992) นัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้คนจะพัฒนาสำนึกในถิ่นที่ผ่านประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ พืชและสัตว์ และตำนานความเป็นมาของสถานที่นั้น ๆ

สำนึกในถิ่นที่ จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ ซึ่งพวกเขาเคยมีประสบการณ์หรือเคยอยู่อาศัยและผ่านพบมาก่อน จึงก่อให้เกิดความผูกพันต่อสถานที่ (place attachment) ทั้งในแง่อารมณ์ความรู้สึกและการรับรู้หรือการให้ความหมายของแผ่นดินถิ่นที่นั้น ๆ แม้ว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นความรู้สึกของปัจเจกบุคคล แต่ยังคงเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของคนในชุมชนและสังคมอีกด้วย

เห็นได้ว่าความผูกพันต่อสถานที่ถือเป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ระหว่างผู้คนกับสถานที่ อันมีผลมาจากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้คนต่อสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ความผูกพันต่อสถานที่ยังเกี่ยวข้องกับผลกระทบทางอารมณ์ของสถานที่แห่งหนึ่ง ที่ผู้คนสนใจด้วย ความผูกพันทางอารมณ์และวัฒนธรรมถือว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับสถานที่ เกิดขึ้นจากการให้ความหมายทางอารมณ์และสำนึกต่อสถานที่หรือดินแดนหนึ่ง ๆ ที่จะนำไปสู่คำตอบว่า ผู้คนรับรู้สถานที่อย่างไรและเกี่ยวข้องกับสถานที่เหล่านั้นอย่างไร (Altman & Low, 1992) อาจกล่าวได้ว่า เมื่อบุคคลผูกพันกับสถานที่เขาจะใส่ใจกับสถานที่นั้น ๆ มากขึ้น (Mesch & Manor, 1998) ความผูกพันกับสถานที่จึงเชื่อมโยงอย่างแนบชิดกับสำนึกในถิ่นที่ ความผูกพันต่อสถานที่ก่อให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ ในทางกลับกันสำนึกในถิ่นที่ก็ทำให้เกิดความผูกพันต่อสถานที่ดังกล่าว

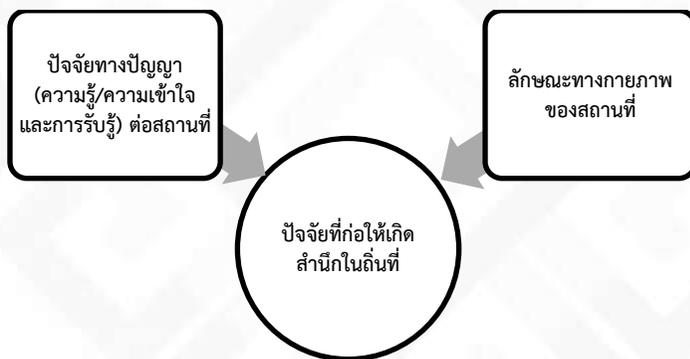
สำนึกในถิ่นที่เป็นแนวคิดที่เปลี่ยนพื้นที่ทั่วไปให้เป็นสถานที่ที่มีพฤติกรรมพิเศษและลักษณะทางประสาทสัมผัส สำหรับบางคนนั้นหมายถึงการเชื่อมต่อกับสถานที่ด้วยการทำความเข้าใจกิจกรรมในชีวิตประจำวันและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้อง

ความรู้สึกนี้สามารถสร้างขึ้นได้ในสถานที่อยู่อาศัยส่วนบุคคลและขยายออกไปตลอดชีวิต เรลฟ (Relph, 1976) เห็นว่า ค่านิยมส่วนบุคคลและส่วนรวมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกที่มีต่อสถานที่และส่งผลต่อพฤติกรรมส่วนบุคคล ค่านิยมและทัศนคติทางสังคมด้วย ผู้คนมักจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมตามความรู้สึกเกี่ยวกับสถานที่นั้น ๆ (Canter, 1997)

ดังนั้น สำนึกในถิ่นที่จึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอิสระ แต่มาจากเหตุปัจจัยบางประการตามความเห็นของสตีล (Steele, 1981) มีปัจจัยอยู่สองประการที่มีผลต่อสำนึกในถิ่นของบุคคล ได้แก่ ปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจและการรับรู้ลักษณะทางกายภาพของสถานที่

ภาพ 1

ปัจจัยที่ทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่

ที่มา: ปรับปรุงจาก “Sense of place factors” by F. Steele, 1981, *The Sense of Place*, CBI Publishing, p. 12. Copyright 1981 by CBI Publishing Company, Inc.

จากภาพข้างต้นอธิบายได้ว่า ปัจจัยทางปัญญา ได้แก่ ความหมายต่าง ๆ ที่ผู้คนรับรู้จากสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ทั้งในแง่อารมณ์ ความรู้สึกต่อสถานที่ ซึ่งก็คือ การเชื่อมโยงทางอารมณ์ระหว่างผู้คนและสถานที่ ถูกสร้างขึ้นมาจากความรู้ ความเข้าใจและการรับรู้ของผู้คนต่อสถานที่นั้น ๆ สำหรับปัจจัยทางด้านกายภาพ สตีล หมายถึง ขนาด ส่วนประกอบ ความหลากหลาย พื้นผิว การตกแต่ง สี เสียง กลิ่น หรือ อนุหภูมิล้วนส่งผลให้เกิดความรู้สึกสำนึกในถิ่นที่ นอกจากนี้แล้วอัตลักษณ์ของสถานที่

ประวัติความเป็นมา ความทรงจำ ความสนุกสนาน ความลึกซึ้ง ความรื่นรมย์และมหัศจรรย์ก็ส่งผลต่อวิธีที่ผู้คนสื่อสารกับสถานที่ต่าง ๆ อีกด้วย (Steele, 1981)

ชามาย (Shamai) นักวิชาการด้านสถานที่ศึกษาชาวอิสราเอล ได้กล่าวถึงกระบวนการสำนึกในถิ่นที่ว่าประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นต้น คือ การรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ (belonging to a place) ขั้นกลาง คือ ความผูกพันกับสถานที่ (attachment to a place) และขั้นสูงสุด คือ ความรับผิดชอบต่อสถานที่ (commitment to a place) (Shamai, 1991)

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า สำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ เป็นกระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีต่อสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง มีปัจจัยสำคัญคือการรับรู้และอารมณ์ความรู้สึกทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับทางสังคม ผนวกกับปัจจัยทางกายภาพและวัฒนธรรมเกี่ยวกับสถานที่นั้น หรืออาจกล่าวได้ว่าสำนึกในถิ่นที่ ถูกกำหนดโดยประสบการณ์ส่วนตัว ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และอัตลักษณ์ทั้งสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่

2. แนวคิดการประกอบสร้างความหมายของสถานที่ (the social construction of place meaning)

การประกอบสร้างความหมายของสถานที่ เป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง ที่การศึกษาในครั้งนี้อาจนำเสนอ กรอบแนวคิดสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษา คือ ทฤษฎีการประกอบสร้างทางสังคม (social constructionism) ที่สังเคราะห์จากงานของวินเนีย (Vinney, 2024) และกัลบิน (Galbin, 2014) ทฤษฎีการประกอบสร้างทางสังคมมีพื้นฐานความคิดว่า ผู้คนพัฒนาความรู้และความจริงเกี่ยวกับโลกในบริบททางสังคมบนสมมติฐานที่มีร่วมกันว่า หลายสิ่งที่เรามองข้ามและเชื่อว่าเป็นความจริงเชิงวัตถุวิสัยแท้จริงแล้วถูกสร้างขึ้นในสังคม นั่นหมายความว่าความหมายทั้งหมดที่เรายึดถือกันล้วนถูกสร้างขึ้นในสังคม และฝังแน่นจนรู้สึกเป็นธรรมชาติ ไม่ว่าจะมีความเข้าใจเรื่องเพศ เชื้อชาติ ชนชั้น และความพิการ เมื่อเป็นการประกอบสร้างมันจึงไม่ได้สะท้อนความเป็นจริงอย่างถูกต้อง และด้วยเหตุนี้จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง (Vinney, 2024)

โดยนัยนี้จึงกล่าวได้ว่า ความรู้ ความจริงและความหมายที่เราให้กับสิ่งต่าง ๆ มีฐานะเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์ (artifacts) และเกิดจากอิทธิพลทางสังคมตลอดจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในแต่ละกลุ่ม เมื่อความรู้ถูกสร้างขึ้นในสังคมความรู้

ดังกล่าวก็จะมีผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง หากผู้คนในชุมชน/สังคม ยอมรับ ความรู้ก็จะขยายออกไปไกลยิ่งขึ้น เมื่อความรู้ได้รับการยอมรับจากชุมชน อาจกลายเป็นนโยบาย แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจและสิทธิพิเศษในชุมชน แนวคิด ที่สร้างขึ้นในสังคมเหล่านี้จะสร้างความเป็นจริงทางสังคมให้เกิดขึ้น

ในทัศนะของนักทฤษฎีประกอบสร้างทางสังคม เครื่องมือสำคัญในการประกอบสร้างทางสังคม คือ ภาษา พวกเขาเห็นว่าภาษากำหนดวิธีที่เราเข้าใจโลก ผ่านกฎเกณฑ์ของภาษานั้น ๆ ส่งผลให้ภาษาไม่เป็นกลาง มันเพ่งมองบางสิ่ง และอาจ ละเลยบางสิ่ง ภาษาจึงจำกัดสิ่งที่เราสามารถแสดงออกได้ พอ ๆ กับการรับรู้ของเราที่มี ต่อสิ่งที่ได้ประสบพบเห็น ดังนั้นพวกเขาเชื่อว่า ภาษา การสื่อสาร และคำพูดมีบทบาท สำคัญในกระบวนการโต้ตอบที่เราเข้าใจโลกและตัวเราเอง (Vinney, 2024) โดยนัยนี้ ความหมายของสถานที่ถือว่าเกิดจากการประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ดังความเห็นที่ว่า สถานที่คือการสำแดงวัฒนธรรมของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็น กระบวนการทางสังคมที่ผู้คนสร้างความหมายเพื่อให้ตนเองรู้สึกถึงอัตลักษณ์ (Cohen, 1994) ทางวัฒนธรรมได้หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนและปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม ที่อุทิศตนมีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของสถานที่ (Lai et al., 2013) พื้นที่ ต่าง ๆ กลายเป็นสถานที่ที่ผสมผสานระหว่างลักษณะทางกายภาพ วัฒนธรรมของ สถานที่นั้น ๆ และการรับรู้ทางอารมณ์และความต้องการใช้ประโยชน์ของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม สถานที่ต่าง ๆ ล้วนแต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและยังคงเกิดขึ้นใหม่ อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากผู้คนพยายามดิ้นรนเพื่อปรับตัวให้เข้ากับความหมายใหม่ ๆ ที่อาจแยกตัวออกจากวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของตน จึงเห็นได้ว่าความหมายของ สถานที่สะท้อนถึงรูปแบบการเชื่อมโยงระหว่างผู้คนกับสถานที่ต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป ตามบริบทส่วนบุคคลและสังคมวัฒนธรรม (Ujang & Zakariya, 2015) ซึ่งหมายความว่าบุคคลแต่ละคนอาจให้ความหมายของสถานที่ต่างกันต่อสถานที่เดียวกันได้ (Russ & Krasny, 2017) ราจาลา, โซริช และโรมัส (Rajala et al., 2020) เห็นว่าความหมาย ของสถานที่มีหลายประเภท โดยทั่วไปมักประกอบด้วย ก) ความหมายที่ขึ้นอยู่กับ ลักษณะเฉพาะของสิ่งแวดล้อมชีวกายภาพ ข) ความหมายเชิงหน้าที่หรือการใช้ ประโยชน์ ค) ความหมายเชิงประสบการณ์ของแต่ละบุคคล และ ง) ความหมายเชิง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับคนอื่นและสังคม ความหมายทั้ง 4 ประเภทนี้ อาจแสดง ออกมาในเชิงพรรณนาหรือเชิงสัญลักษณ์ก็ได้

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดเรื่องสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) ความผูกพันต่อสถานที่ (place attachment) และการประกอบสร้างความหมายสถานที่นั้น (the construction of place meaning) มีความเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นลำดับกระบวนการและขั้นตอนที่มีลักษณะปฏิสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะปัจเจก ปัจจัยทางกายภาพ วัฒนธรรม และสังคม สำนึกในถิ่นที่ก่อให้เกิดความผูกพันต่อสถานที่ ในทางกลับกันความผูกพันต่อสถานที่ก็ก่อให้เกิดสำนึกในถิ่นที่และนำไปสู่การสร้างความหมายของสถานที่นั้น กรอบแนวคิดเหล่านี้ผู้วิจัยจะได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษา สำนึกในถิ่นที่ ความผูกพันต่อสถานที่และการสร้างความหมายให้กับสถานที่ในบทกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ของ “ลูกดอนกะเด็น” ต่อไป

ผลการวิจัย

1. สำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ในบทกวีนิพนธ์หอมแผ่นดินลาว

หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ของ “ลูกดอนกะเด็น” (2020) ประกอบด้วยบทกวีทั้งหมด 34 เรื่องที่ผู้แต่งเขียนขึ้นต่างกรรมต่างวาระ แล้วนำมาพิมพ์รวมเล่ม เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วบทกวีทั้งหมดมีเนื้อหาค่อนข้างหลากหลาย นับแต่ความรักความภาคภูมิใจในถิ่นฐานบ้านเกิด ความภาคภูมิใจในความรุ่งรวยทางด้านศิลปวัฒนธรรม ฮีตครองประเพณีและวิถีชีวิตเรียบง่ายในชนบท เนื้อหาเกี่ยวกับความรักชาติ การอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติ การแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมลาวและเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก อย่างไรก็ตาม กลุ่มเนื้อหาที่โดดเด่นที่สุดคือ เนื้อหาเกี่ยวกับความรักความภาคภูมิใจในถิ่นฐานบ้านเกิด นำเสนอผ่านบทกวีที่งดงามด้วยลีลาวรรณศิลป์แนวชนบท ไม่ว่าจะเป็น “หอมแผ่นดินลาว”, “หอมถิ่นแผ่นดินเกิด”, “ต้นไม้ของพ่อ”, “คืนเมื่อบ้านแม่”, “แคมฝั่งเซบั้งเหียง”, “มนขังที่เวียงไซ” และ “ห้วยโตะโมะ” ในบทกวีกลุ่มนี้ กวีแสดงน้ำเสียงความรู้สึกภาคภูมิใจ ความรักและหวงแหนแผ่นดินถิ่นเกิด ความชื่นชมในความอุดมสมบูรณ์ของศิลปวัฒนธรรมและความงดงามของธรรมชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่า กวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* เป็นบทกวีแห่งสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่โดยแท้จริง

ในการวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับสำนึกในถิ่นที่ในบทกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ผู้เขียนจะพิจารณาปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่

ทั้งในด้าน ปัจจัยทางปัญญา (ความรู้/ความเข้าใจและการรับรู้) ต่อสถานที่ที่ก่ลักษณะทางกายภาพของสถานที่ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกวีกับสถานที่ในมิติต่าง ๆ ดังนี้

1.1 สำนึกในถิ่นที่ในมิติของความรัก ความหวงแหนในแผ่นดินถิ่นเกิด สำนึกในถิ่นที่ในมิตินี้ ปรากฏเด่นชัดที่สุดในกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* และเป็นสำนึกขั้นพื้นฐานที่นำไปสู่ความรู้สึกต่อสถานที่ในมิติอื่น คำว่า แผ่นดินถิ่นเกิด หมายถึง บ้านเกิด ภูมิลำเนา หรือมาตุภูมิของตัวเอง และในความหมายที่กว้างขึ้นคือ ประเทศชาติซึ่งในที่นี้คือ ประเทศ สปป. ลาวนั่นเอง เป็นที่นាំสังเกตว่าในบทกวีหลายชิ้น “ลูกดอนกะเต็น” ใช้คำว่า “หอม” และ “ฮักหอม” บ่อยครั้ง เพื่อสื่อถึงความรู้สึกที่มีต่อสถานที่ทั้งสองระดับ หนังสือ *วัดจะนาบุญมหาสาลาว สะบับปั๋งใหม่ 2022* (ทองคำ อ่อนมะนิสอน, 2022) ให้ความหมายคำว่า “หอม” ว่า “หอม (2) ฮัก, แพง, สะหงวน, ฮักษา” และ “หอม (4) ทะนุถนอม” เมื่อพิจารณาถึงความหมายของถ้อยคำดังกล่าว คำว่า “หอม” ในภาษาลาวที่ปรากฏในบทกวี สื่อความหมายถึงความปลื้มปิติ ความรัก ความหวงแหนและทะนุถนอมต่อสถานที่อย่างลึกซึ้ง ตัวอย่างเช่น “หอมใด หอมที่อบ้าน เบื้องบ่อน ผิงสายปือ นีเด” ในบทกวีชื่อ “หอมแผ่นดินลาว” (น. 27) กวีแสดงให้เห็นทั้งสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ อันหมายถึงแผ่นดินลาว โดยพรรณนาให้เห็นอย่างละเอียด ตรงไปตรงมา ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงการรับรู้ (perception) ของกวีที่ละเอียดอ่อนราวกับสัมผัสถึงกลิ่นหอม รวมถึงการใช้โวหารวาทศิลป์เพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำเซ ความรักใคร่สามัคคีของชนในชาติ ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวในการต่อสู้กู้ชาติ ความงดงามของศิลปวัฒนธรรม วรรณคดี ดังตัวอย่างในบทกวีบางตอน

1. ฮักใด เทียมเท่าบ้าน	ถานถิ่นดินลาว เฮาเด
พุมล้ำเนมาวนดา	หล่อหลอมเหลาเลี้ยว
ชื่อเสียนามเนืองก้อง	กองกายเกินก้าว
ดินแดนลาวเอกอ้าง	บ่หมายม้างหม่นสี แค้นา

2. มีดงคอนด่านด้าว	ฮาวป่าพะนาเขา
เสียงกาเว้าวอนขัน	อันคอนคานไม้
สายของท่านเทท้าง	นางไนเนาอั้ง
ลอยหลังเค็งค่อค้าว	คุณส้อยสะหว่าสะอี

9. แผ่นดินเคยยัง้อย	น้ำตาหลังลนตก
หัวอกอกุละทมหวง	ทั้งเทเทือนสะท้าน
มวนมานมาหมายม้าง	ทำลายลาวหลุบล่ม
จมแจบจำจุ่มพื้น	เมืองขึ้นเขตเขา

(ลูกตองกะเด็น, 2020, น. 27-28)

1.2 สำนึกในถิ่นที่ในมิติความเคารพต่อสถานที่ ความเคารพในสถานที่ สะท้อนให้เห็นความผูกพันต่อสถานที่อย่างลึกซึ้ง ในบทกวีชื่อ “หอมแผ่นดินลาว” (น. 27-35) กวีอุปลักษณ์แผ่นดินลาวในฐานะ “แผ่นดินของแม่” หรือ “มาตุภูมิ” และในบางครั้งในฐานะ “แผ่นดินของพ่อ” หรือ “ปิตุภูมิ” เช่น “ปิตุพุมผืนกว้าง”, “บ้านแม่ช้อย” หรือ “เมืองลาวเมืองแม่ช้อย” ซึ่งแสดงนัยของสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ในระดับความหมายขั้นสูงสุด จึงทำให้เกิดความรู้สึกเคารพบูชาดังในบทกวีตอนหนึ่งว่า

4. หอมใด หอมท้อบ้าน	เบื่องบ่อนฝังสายปือ นีเด
สายแฮโฮมเฮียงฮัก-	ฮ่อหอมถะหนอมดุ่ม
ปิตุพุมผืนกว้าง	ลวงยาวเย็นย่าน
แสนสำลาน บ้านแม่ช้อย	ฮอยยืมยิ่นกัน

(ลูกตองกะเด็น, 2020, น. 27)

กวีพรรณนาความในเชิงเปรียบเทียบว่า รักหวงแหนสิ่งใดก็ไม่เท่ากับรัก “แผ่นดินแม่” และ “แผ่นดินพ่อ” ในบทกวีนี้ยังสื่อความหมายถึงแผ่นดินถิ่นเกิด สถานที่ที่ฝังรัก (สายแฮ) ซึ่งแสดงถึงความสำคัญระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ผืนแผ่นดิน) ดังนั้นสถานที่แห่งนี้จึงควรเคารพ เพราะเป็นสถานที่พิเศษในฐานะ “มาตุคามและปิตุคาม”

1.3 สำนึกในถิ่นที่ในมิติของการอุทิศตนและเสียสละเพื่อสถานที่ สืบเนื่อง จากประเด็นข้างต้น การเคารพสถานที่ในฐานะมาตุภูมิและปิตุภูมิ นำมาสู่ระดับของ

สำนักและผูกพันต่อสถานที่ในระดับที่ข้ามพ้นความรู้สึกส่วนตัว ไปสู่สำนักเพื่อส่วนรวมที่พร้อมจะอุทิศตนเพื่อรักษา ปกป้องพัฒนา พื้นฟูสถานที่ หรือในระดับที่สูงที่สุดคือการแสดงความรับผิดชอบด้วยการอุทิศชีวิตตัวเองต่อสถานที่ดังกล่าว (Shamai, 1991) ถือว่าเป็นระดับสูงสุดของสำนักในถิ่นที่ บทกวีของ “ลูกดอนกะเต็น” ก็แสดงถึงสำนักในถิ่นที่ ตั้งแต่ระดับการปกป้องรักษาระวังดูแลทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ การรักษาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมที่มีค่า ไปจนถึงการเสียสละตนเองเพื่อปกป้องประเทศชาติโดยเอาชีวิตเข้าแลก ดังเห็นได้จากบทกวีชื่อ “ต้นไม้ของพ่อ” (น. 50-54) กวีใช้ต้นไม้ที่พ่อปลูกเป็นอุปลักษณ์แทนผืนแผ่นดินและวิถีการดำเนินชีวิตที่พ่อหรือบรรพบุรุษได้ปลูกและดูแลรักษาด้วยความรัก เพื่อส่งต่อให้คนรุ่นลูกหลาน “พ่อเพิ่นปลูกไว้ วางเพื่อแพงเฮา” (น. 50) คำว่า “ต้นไม้ของพ่อ” นั้น เราอาจพิจารณาว่าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินลาว หรืออีกนัยหนึ่งต้นไม้อาจแสดงถึง “รากเหง้า” ของคนลาว กวีในฐานะที่เป็นคนลาวก็พร้อมที่จะให้สัญลักษณ์ว่าจะอุทิศตนเพื่อดูแลรักษาเอาไว้ตลอดไป ดังบทกวีที่ว่า

14. ลูกเกิดในแห่งนี้
ยังอยู่คอยคุ้มปัก
โฮมฮ่วมใจปูนป้อง
สันยายอยกน้อม

ผืนแผ่นดินทอละนี่
ฮักสาสะหงวนไว้
ปะคองหอมฮักฮ่อ
กะหนอมไว้หว่างใจ

...

...

18. ลูกซิเอาเทือย้อย
เพื่อได้เงงงามดี
พ่อตั้งใจจอมลัน
หมดพ้อมีหมู่ไม้

ถอกลงดิน อีพ่อเอย
ใหญ่สูงแสนชั้น
เหลื่อปะมานปลูกก่อ
พะไม่ข้างคู้กะลัน

(ลูกดอนกะเต็น, 2020, น. 53)

ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองลาวเต็มไปด้วยบาดแผลจากการรุกรานและยึดครองของประเทศมหาอำนาจในหลายต่อหลายครั้ง โดยเฉพาะในสงครามเพื่อปลดปล่อยประเทศลาวระหว่างปี 1948-1954 สงครามนำมาซึ่งความยากลำบากในการดำรงชีวิตของผู้คน ภายหลังที่ขบวนการต่อสู้กู้ชาติได้สถาปนารัฐสังคมนิยมขึ้น ทหารของลาวก็ได้มีการปลูกฝังและเผยแพร่อุดมการณ์รักชาติในหมู่เยาวชนและประชาชนลาวผ่านนโยบายการศึกษา งานวิจัยของวิทวัส นิดสูงเนิน และทินกร บัวชู (2020) ชี้ให้เห็นว่า ระบบการศึกษาของลาวมีบทบาทอย่างมากในการต่อต้านการเข้าครอบงำของต่างชาติ ด้วยการปลูกกระแสชาตินิยมให้แพร่หลาย การศึกษาได้นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกของการเป็นพลเมืองลาว ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับมัธยมปลาย เครื่องมือที่สำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติและความเป็นพลเมืองลาวคือแบบเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าพลเมืองลาวหลังยุคปฏิวัติล้วนแต่ได้รับการปลูกฝังให้มีอุดมการณ์รักชาติและสำนึกในความเป็นพลเมืองลาวอย่างเข้มข้น “ลูกดอนกะเต็น” ก็น่าจะผ่านการปลูกฝังขัดเกลาให้มีจิตใจและสำนึกรักชาติ รักแผ่นดินลาว ซึ่งปรากฏผ่านบทกวีหลายชิ้นที่แสดงออกถึงสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ หลอมรวมกับความรักชาติ จนเกิดสำนึกในระดับของการอุทิศตนเพื่อปกป้องรักษาแผ่นดินลาว ดังปรากฏในข้อเขียนที่เสมือนคำนำของหนังสือ “หอมแผ่นดินลาว” ว่า

เมื่อปะเทศชาติให้ชีวิตอยู่สุขร่มเย็น
 ข้าพะเจ้าถามตนเองเสมอว่า...
 แล้วข้าพะเจ้าจะให้หยิ่งคีน
 เพื่อตอบแทนบุญคุณปะเทศชาติ
 นอกเหนือไปจากคำว่า ฮัก
 ความฮักผืนแผ่นดินของข้าพะเจ้า
 เหมือนข้าพะเจ้าฮักดวงตา
 ทุกอะไยอะวะที่พ่อแม่ให้มา สันใดก็สันนั้น
 นี่คือน้มาของบดกะวี หอมแผ่นดินลาว...

(ลูกดอนกะเต็น, 2020, น. 19)

ในบทกวีชื่อ “ลุงและหลาน” (น. 57-58) นำเสนอเรื่องราวการสนทนาระหว่าง ลุงกับหลานในเรื่องความรักชาติและแผ่นดินลาวในตอนหนึ่งว่า

2. ฮักปะเทศชาติเชื้อ	เหนือกว่าชีวา
อย่าให้มานมากวน	ก่อกำกานฮ้าย
ฮักพงไฟพะเนาแก้ว	ดงหลวงบุกป่า
ขามขาวเค็งค่าค้ำ	ยออุยงใหญ่อุ้ม
	ซุมเชื้อเชื้อกตะแบง

(ลูกดอนกะเด็น, 2020, น. 57)

จะเห็นได้ว่าในบทกวีนี้ “ความฮักชาติ” ถือเป็นอุดมการณ์สำคัญที่จะต้อง ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่น กวีนำเสนอให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมผ่าน บทสนทนาลุงกับหลานซึ่งเป็นตัวแทนของคนต่างรุ่นนั่นเอง

ทำนองเดียวกับบทกวีชื่อ “ฮักชาติ” (น. 103-104) ที่นำเสนอความคิดว่า ความรักชาติที่ยิ่งใหญ่และแท้จริงนั้น คือการอุทิศตนเพื่อทำความดีแก่สังคม ชุมชน เคารพกฎหมาย และอยู่ในศีลธรรม โดยเฉพาะ “สินทำของกานปะติวัต” หรือนัยหนึ่ง ก็น่าจะหมายถึงการเคารพในหลักการและกฎหมายของพรรคปฏิวัติตนเอง ดังตัวอย่าง

5. ฮักชาติ	
ปะติบัตปะเล็ดชั้น	กะทำค่าความดี
มีสินทำปะติวัต	เคาลบกดหมายบ้านเมือง
	ซื่อจิงใจแท้
เฮ็ดเพื่อชนชาวบ้าน	สาทุกานเกินยั้ง
จั่งว่าฮักชาติแท้	บ่แปบั้นเปี่ยนความ แท่นา

(ลูกดอนกะเด็น, 2020, น. 104)

จะเห็นได้ว่าชุดคำทั้งหมดที่ปรากฏในกวีบทนี้ เป็นทั้งค่านิยม (ปะติบัต ปะเล็ด กะทำความดี มีสินทำ) วิธีปฏิบัติ (เคาลบกดหมาย) และอุดมการณ์ (เฮ็ดเพื่อชน ชาวบ้าน) เป็นต้น

1.4 สำนักในถิ่นที่ในมิติของการโยยหาอดีต “ลูกดอนกะเด็น” เป็นกวี ที่มีพื้นเพจากชนบทของลาวใต้ ในวัยเยาว์ได้เดินทางออกจากชนบทเข้ามาศึกษา

หาความรู้ในเมือง จึงมีประสบการณ์และความผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอน ไม่ว่าจะเป็
 ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในชนบท ความงดงามและร่ำรวยทางด้าน
 ศิลปวัฒนธรรมและวรรณกรรมที่เป็นมรดกเชื้อจากอดีต สิ่งเหล่านี้ได้หล่อมหลอมให้
 “ลูกดอนกะเต็น” มีความผูกพันกับแผ่นดินถิ่นเกิด เมื่อจากบ้านเกิดก็มีความถวิล
 หาชีวิตและประสบการณ์ที่ผ่านพ้น ซึ่งเรียกกันว่า “การโหยหาอดีต” (nostalgia)
 การโหยหาอดีตเป็นผลมาจากสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ที่ตนจากมาหรือ
 เคยมีประสบการณ์มาก่อนในถิ่นที่นั้น ๆ

บทกวีที่แสดงถึงสำนึกและความผูกพันต่อสถานที่ผ่านอารมณ์โหยหาอดีตที่
 โดดเด่น คือ บทกวีชื่อ “หอมถิ่นแผ่นดินเกิด” (น. 45-49) และ “มนขังที่เวียงไซ”
 (น. 92-97) ทั้งสองบทนี้ แสดงให้เห็นสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ผ่าน
 อารมณ์โหยหาอดีตได้อย่างสะท้อนอารมณ์และมีพลังทางวรรณศิลป์อย่างเต็มเปี่ยม

ในบทกวี “หอมถิ่นแผ่นดินเกิด” (น.45-49) กวีบรรยายความโหยหาอดีต
 ที่แสดงถึงความผูกพันต่อสถานที่อย่างลึกซึ้ง ทั้งการหวนรำลึกถึงฮึดครองประเพณี
 บรรยากาศ ธรรมชาติ ดอกไม้ประจำถิ่น เสียงแคนรสชาติของข้าวเหนียว เป็นเหมือน
 จิตวิญญาณหรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนลาว นิทานที่เคยฟังและความตั้งใจ
 จะหวนคืนยังถิ่นฐานบ้านเกิด ดังตัวอย่าง

10. หอมเดดวงดอกไม้
 หอมทั้งเชิงเวหา
 ยามเดือนขาวไขแจ้ง
 จำปามองมุ่งเยี่ยม

มาไลซ้อจำปา เขียมเอย
 เมกชะหลาแดนด้าว
 แสงจันนวนส่อง
 ทะนงอ้าวอดจัน

...

...

12. เสียงแคนชวนซาบซึ่ง
 ออนซอนซบ้ำลาลาว
 ลายเสียงแคนคมแห่น
 ลูกแคนโคมมัดจุ่ม

อึงอั่นอละซอน
 ย่าวแตเหนื่อเถิงใต้
 คือลาวแห่นฮักฮ้อ
 คือเผ่าลาวต่อมตุ้ม
 หอมหุ้มฮักแผ่นดิน

23. แต่มันหมายมุ่งหมั้น
บใช้สนลระวนเวียน
ยามแลงลงลาค้อย
พ้อ และแม่จอดแจ้ว

ยังฮ่อเฮื่อนตน
เพ็งเขาแขวนท้อย
งอยฮังเฮือนก่อ
ส่งเสียงแววฮ้ำฮ้อย
ตั้งก้องก้อมตง แท่นา

24. หอมแดนเกิดอยู่ฝั่ง
มีอาคลองเลื่อนหาย
เถิงแผ่นทอละนีนัน
ฮักบ่สუნ ชุนบ่เล่า

ฝั่งแนบในสะทมอง แม่เอย
ลืบบ่สუნเสี่ยลัน
ฟ้าทะลายลงมุ่น
โอบอ้อมเอิกอูนเอ้า
ละหนอมเจ้าฮักบ่จาง ลาวเอย

(ลูกตอนกะเต็น, 2020, น. 48-49)

ส่วนบทกวี “มนข่งที่เวียงไซ” นำเสนอความผูกพันต่อถิ่นฐานบ้านเกิดผ่าน การโหยหาอดีตในอารมณ์และลีลาเดียวกับ “หอมถิ่นแผ่นดินเกิด” กวีถวิลหาความหลัง ความทรงจำที่ยังคงตีแผ่ประทับใจกับบรรยากาศในอดีต ไม่ว่าจะเป็นความงามของ ธรรมชาติ ความงามของหญิงสาวชาวชนบท และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สงบสุขของเวียงไซ เช่นเดียวกัน

2. การประกอบสร้างความหมายสถานที่ในกวีนิพนธ์หอมแผ่นดินลาว

“ลูกตอนกะเต็น” มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในเขตลาวใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่ก่อกำเนิด นักคิด นักเขียน และกวีลาวที่มีชื่อเสียงจำนวนมาก ตลอดชีวิตเขาได้บวชเรียนมา โดยตลอด ประกอบกับความรักในการอ่าน การเขียน และการค้นคว้าทางวิชาการอย่าง เอาจริงเอาจังทั้งในด้านวรรณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม ทำให้กวีผู้นี้ได้ ซึมซับรับรู้วรรณคดีมูลเชื้อสมัยอาณาจักรล้านช้างอย่างลึกซึ้ง กวีนิพนธ์ชุด *หอมแผ่นดินลาว* จึงมีลีลาและท่วงทำนองในการแต่งที่ดำเนินรอยตามลีลาวรรณศิลป์ ตั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นการเลือกใช้ฉันทลักษณ์ การใช้คำ โวหาร ความเปรียบที่งดงามและเต็มไปด้วยวรรณศิลป์ ผนวกกับความผูกพันในแผ่นดินมาตุภูมิ ที่แสดงออกถึงความสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่อย่างลึกซึ้งดังที่ ได้กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า *หอมแผ่นดินลาว* เป็นกวีนิพนธ์ที่ผู้แต่งได้จัดวาง

ตำแหน่งแห่งที่ของตนเองให้อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ และพื้นที่ทางนิเวศวิทยา กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำมาสู่การประกอบสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับสถานที่ที่กวีได้นำเสนอ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับที่กว้างขึ้นซึ่งหมายถึงประเทศลาว หรือ “เมืองลาว” จากการศึกษาพบว่า มีความหมายที่สำคัญของสถานที่ที่กวีประกอบสร้างขึ้นดังนี้

2.1 เมืองลาวคือแผ่นดินแม่หรือเมืองมารดา (“คาเมแม่มานดา”/“เมืองลาวเมืองแม่ซ้อย”) ผู้แต่งสร้างความหมายของเมืองลาวในฐานะ “มาตุภูมิ” (motherland) ซึ่งเป็นอุปลักษณ์แทนความหมายของบ้านเกิดเมืองนอน หรือ แผ่นดินถิ่นเกิด สะท้อนให้เห็นความผูกพันและสำนึกต่อถิ่นที่อยู่อย่างลึกซึ้ง ในขณะที่เดียวกันก็สื่อความหมายถึงพื้นที่ของความรัก ความอบอุ่น และปลอดภัยเหมือนอยู่ในอ้อมอกของแม่ ดังตัวอย่าง

1. เมืองลาวเมืองแม่ซ้อย
บางเทื่อมีความทุก
แม้งเมื่อเหงาหงอยแง้น
คิดฮอดคนทางหลัง

ยินซื่อก็แสนสุข
คิดถึงก็หายเส้า
ละทมทวงแค้นคั่ง
พ่อแม่คอยนั่งเก้อ
ละเมอให้ห้วงหา ละนอ

5. หอมเดบ้านเกิดแก้ว
หาแดนใดเทียมทัน
ไปไสมือซ้อยย้อม
สุกพะไม่ม่วงแม้ง

เฮาเพ็งอาไส
เปียบบุงปานได้
ทิมทวงถามไถ่
บ่เคยแห้งเหี่ยวใจ

(ลูกดอนกะเด็น, 2020, น. 45-46)

เช่นเดียวกับบทกวีส่วนใหญ่ “ลูกดอนกะเด็น” ใช้ถ้อยคำเชิงภาพพจน์เพื่อสื่อความหมายถึง “ความเป็นเมืองแม่” ที่เป็นสัญลักษณ์แทนพลัง ความรู้สึกในทำนองเมืองแม่แก่ “ได้ยินซื่อก็แสนสุข” เวลาที่มีความทุกข์หากคิดถึงก็หายเศร้า “บางเทื่อมีความทุก คิดถึงก็หายเส้า” คำและความเปรียบในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นการรับรู้และความรู้สึกอันละเอียดอ่อนของกวีอย่างเด่นชัด

2.2 เมืองลาวคือแผ่นดินอุดมสมบูรณ์ สวยงามด้วยธรรมชาติ ภาพแทนที่โดดเด่นอย่างหนึ่งในกวีนิพนธ์ร่วมสมัยของลาว คือการนำเสนอถึงประเทศลาวในฐานะดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งสัตว์ป่า พืชพรรณ ภูเขา แม่น้ำ ลำเซ ภูมิทัศน์ที่สวยงาม ในแต่ละท้องถิ่นและภูมิภาค ที่ยังคงรักษาสภาพดั้งเดิมของธรรมชาติเอาไว้ได้ กวีชาวลาวไม่ได้มองสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นความทुरกันดาร หรือด้อยพัฒนาแต่อย่างใด หากแต่มันคืออัตลักษณ์ที่โดดเด่นของเมืองลาวที่สามารถอวดอ้างคนต่างชาติได้ ใน *หอมแผ่นดินลาว* ผู้อ่านจะรับรู้ได้ถึงความหมายนี้ผ่านการบรรยายและพรรณนาที่เต็มไปด้วยภาพพจน์ ดังเช่น

1. ฮักไคเทียมเท่าบ้าน พุมลำนามานดา ชื่อเสียงนามเมืองก้อง ดินแดนลาวเอกอ้าง	ถานถิ่นดินลาว หล่อหลอมเหล่าเลี้ยง กองกายเกินก้าว บ่หมายม้างหม่นสีแค้น
2. มีดงคอนด่านด้าว เสียงกาเวาวอนขัน สายของทานเท้าง ลอยหลังเค็งค้อค้าว	ฮาวป่าพะนาเขา อันคอนคนไม้ นางไนเนาอั้ง คุณส้อยหว่าสะอี
16. สุดสะเห่นฮ้อยฮ้อย ชมพะนาเมืองลาว ชาวปะชาชนซ้อง งามชาบลาบป่าไม้	ดอยถิ่นดินอุดม ยิ่งสกาวยฟ้า สาทุกานกัมกาบ มองแล้วชื่นกะใจ แค้น

(ลูกคอนกะเด็น, 2020, น. 71)

บทกวีที่นำมาแสดงเป็นตัวอย่างนี้พรรณนาถึงความผูกพันต่อสถานที่และการรับรู้ลักษณะทางกายภาพของสถานที่ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ซึ่งยังแสดงให้เห็นความรู้สึกของผู้คนในสังคมลาวที่มีต่อบ้านเมืองของตนเอง

2.3 เมืองลาวคือดินแดนแห่งศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย กวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ได้ประกอบสร้างความหมายที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของเมืองลาวว่า เป็นดินแดนที่ร่ำรวยด้วยศิลปวัฒนธรรม ฮีตครองประเพณี และวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของผู้คน ความหมายในด้านนี้กลายเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของคนลาวและเมืองลาว “ลูกดอนกะเด็น” มองว่าแม้ประเทศลาวจะเคยถูกรอบครองโดยชาติมหาอำนาจมาหลายครั้ง แต่ด้วยความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนลาว ทำให้อิทธิพลของต่างชาติไม่สามารถลบล้างหรือเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของลาวได้ ในทางตรงกันข้ามกลับเพิ่มความรักหวงแหนในจิตใจของชาวลาวมากขึ้น การประกอบสร้างความหมายว่า แผ่นดินลาวคือสถานที่ที่อุดมด้วยศิลปวัฒนธรรม กวีได้นำเสนอผ่านวรรณคดี ดนตรี ผ้าทอ และความรักความโอ้อ้อมอารีของผู้คน ดังที่ปรากฏในบทกวี ไล่ยไหมลายแม่ หอมกลิ่นแผ่นดินเกิด เสียงแคนลาว และอารยธรรมลุ่มน้ำของ ดั่งบทกวีบางตอน

6. ปอดองดาวเดียวแหล่งหล้า
แต่ปะถมเดิมดา
หลังนะที่เทียวย้าย
ฮักห่อหอมกอดเกี้ยว

นิทานเก่าขุนบูลม ปางพัน
ด่านดอนแดนน้ำ
คือสายใจจอดจ้อ
เทียวยามยองย่องยื้อ
ชวนซี้สั่งหา

7. นาวาชนเคื่องค้ำ
คั่งข่าซิงชนชาย
หลายชวนแฉวชาวซื่อ
พายภาควมิพิน้อง

แคมท่าทานสาย ปางกี้
เพ็ดพอยคำแก้ว
ถือถามเทียวท่อง
ปะคองค้ำถิ่นสะถาน แท่นา

8. อะลียะทำบ่อนบ้าน
หลายคุนคองควนคือ
พุด-พาม-ผี-แถน-ไต้
นาคาเลื้อยบลิ้อง

เลียบล่องลำของ
ตั้งเดียวโดยด้าน
วิถีทางความเชื่อ
สะหมองเชื่อบเลื้อมคาย

(ลูกดอนกะเด็น, 2020, น. 115)

นี่คือเนื้อหาส่วนหนึ่งในบทกวีชื่อ “อารยธรรมลุ่มน้ำของ” กวีนำเอาแม่น้ำของหรือแม่น้ำโขงเป็นแกนกลางในการร้อยเรียงเรื่องราวที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภูมิณีเวศกับวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มน้ำของซึ่งรวมถึงประเทศลาวด้วยว่ามีรากเหง้าวัฒนธรรมเดียวกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการติดต่อสัมพันธ์กัน ในด้านการค้าขาย ศาสนา ความเชื่อที่มีรากเหง้าเดียวกัน จนก่อให้เกิดความผูกพันใกล้ชิด ซึ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองในองค์รวมของกวีว่า สรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมล้วนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างแยกไม่ออก

2.4 เมืองลาวคือดินแดนแห่งอิสราภาพ บทกวีจำนวนหนึ่งได้สร้างภาพร่างของสถานที่ผ่านการสื่อความหมายให้เห็นว่า ลาวคือดินแดนแห่งอิสราภาพ แม้ว่าในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาลาวเป็นประเทศที่มีก๊กกั๊กเมืองขึ้นเข้ามายึดครองครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ด้วยจิตใจที่รักชาติและอิสราภาพคนลาวก็พร้อมที่จะต่อสู้เพื่อให้บ้านเมืองของตนดำรงอยู่โดยอิสระ “ลูกดอนกะเต็น” หยิบยกเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่า ประชาชนลาวได้ผ่านช่วงเวลาที่ยากลำบากของการต่อสู้กู้ชาติมาหลายครั้ง นับแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างมาถึงสงครามอินโดจีนในยุคล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส จนถึงสงครามปลดปล่อยประเทศลาวโดยพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ภาพเสนอเหล่านี้ได้ตอกย้ำความหมายของสถานที่ว่า ประเทศลาวคือดินแดนแห่งอิสราภาพให้ชัดเจนขึ้น ในบทกวีชื่อว่า “เสียงแคนลาว” (น. 79-85) ซึ่งได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ดีเด่นประจำปี 2015 “ลูกดอนกะเต็น” ได้นำเสนอประวัติศาสตร์การต่อสู้กู้ชาติของคนลาวผ่านเสียงแคนที่เป่าตามลายต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลวิธีในการเล่าเรื่องที่แยบยล โดยสะท้อนให้เห็นว่ายามใดก็ตามที่ถูกศัตรูรุกรานและเข้ายึดครอง คนลาวก็จะลุกขึ้นสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสราภาพ ดังในบทกวีบางตอนกล่าวว่า

11. ตกสะไหมหนึ่งนั้น
เล่าหมู่มาจนมากวน
ทำลายลงลามเกี้ยว
น้ำตาคน-ชาดย้อย

ขาดหงวมหงอยเหงา
ก่อกรรมกานฮ้าย
กะทำกานบี่ปัน
ลอยพื้นแผ่นดินทะเลา

12. มานปวงเคื่องข่มข้า
เสียงแคนปวนปวนปุก
“เจ้าอะนุ” นำพาสู้
เสียงแคนถูากไ้

ฮาวีล่าอานาแดน
เป่าละดมดวนกู่
ตีลัดตุดายไท่
หัวใจหมั้นฮักแผ่นดิน

13. ฮักขาดบ่เสื่อมสิ้น
สามักคี่พายใน
เลียนเล่าตอมหอมหุ่ม
เอาเลือดลินหลังพื้น

สะหลักแก่นกวางใจ
ตั้งแคนโคนเต้า
เสียงปะสานซ้อยซิ่น
ยืนไว้แว่นสะไหม

...

...

15. หลายขบวนออกหน้า
เป่าให้แหนหวงดิน
เถิงแมน เสียไซหล่ม
ว่าเสียงแคนบ่เล่า

วาดท่าลายแคน
ถิ่นสะถานเมืองบ้าน
อุดมกานยังกำแก่น
บ่ยอมเมามอบม้ม
โกยกัมแต่เขา ดอกนา

...

...

18. เสียงแคนฮั้นฮั้นห้าว
เป็นสันยานละดมพน
มีพัก คุคองไ้
เอกะลาตยาดไ้

ลาวท้าวแดนสะถาน
ป่าวปะชาชนลู้
นำพากานกู่ชาด
ไซก้าแก่นกำลิ่ง

(ลูกตองกะเต็น, 2020, น. 80-81)

บทกวีข้างต้นนี้ มีความงดงามด้วยเชิงชั้นวรรณศิลป์ มีความกลมกลืนระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา เห็นได้จากการเลือกใช้ถ้อยคำที่แสดงทั้งความคิดและความรู้สึกในหลายตอนเพื่อสื่อความหมาย ดังเช่น กวีได้ใช้เสียงแคนและลายแคนเป็นแกนกลางในการเล่าประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชของลาวนับแต่สมัย

อาณาจักรล้านช้างมาจนถึงยุคเจ้าอาณานิคม แคนและเสียงแคนถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจ และเป็นสัญญาณของพลังการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ โดยวิธีการนำเสนอผ่านกลวิธีการใช้ภาษาและความเปรียบอันเป็นรูปแบบทางวรรณศิลป์ ส่งผลให้การนำเสนอเนื้อหาของกวีมีความชัดเจนขึ้น

บทสรุป

จากบทวิเคราะห์สำนักในถิ่นที่ และความผูกพันต่อสถานที่ และแนวคิดการประกอบสร้างความหมายของสถานที่ของนักวิชาการด้านพื้นที่ศึกษา ซึ่งใช้เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการตรวจสอบกวีนิพนธ์ *หอมแผ่นดินลาว* ของ “ลูกดอนกะเต็น” ปรากฏผลที่น่าสนใจว่ากวีนิพนธ์ของกวีลาวร่วมสมัยเล่มนี้ มีความโดดเด่นไม่เพียงเพราะมีเนื้อหาและแนวคิดที่สอดคล้องกับสำนักในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่เป็นอย่างมากเท่านั้น แต่อาจกล่าวได้ว่า “ลูกดอนกะเต็น” สร้างสรรค์กวีชุดนี้บนพื้นฐานของสำนักในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่อย่างลึกซึ้ง และแสดงออกมาในหลายมิติ ตั้งแต่ระดับของความรัก หวงแหวนในแผ่นดินถิ่นที่ ไปจนถึงระดับของการอุทิศตนและเสียสละเพื่อสถานที่อันได้แก่ประเทศชาติของตน การนำเสนอสำนักในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่ผ่านการใช้ขนบทางวรรณศิลป์และการเชื่อมโยงกับตัวบทอันหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม นำไปสู่การสร้างความหมายให้กับพื้นที่และสถานที่ ซึ่งก็คือประเทศลาวอันเป็นมาตุภูมิที่รักยิ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของสตีล (Steele, 1981) ที่เห็นว่า สำนักในถิ่นที่ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอิสระ แต่มาจากเหตุปัจจัยสองประการที่มีผลต่อสำนักในถิ่นที่ของบุคคล ได้แก่ ปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยทางศิลปวัฒนธรรม และปัจจัยการรับรู้ลักษณะทางกายภาพของสถานที่ ซึ่งสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพ 2

ปัจจัยที่ทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่

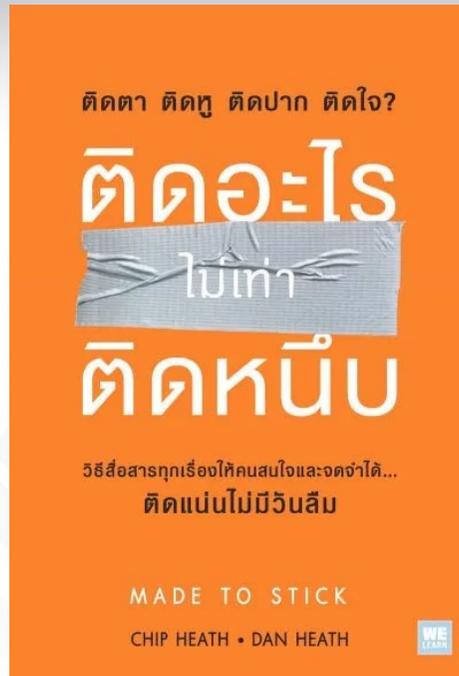

ส่วนในประเด็นของการประกอบสร้างความหมายให้กับสถานที่ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า กวีได้สร้างความหมายให้กับสถานที่ซึ่งในภาพรวมได้แก่แผ่นดินลาวที่มีพื้นฐานมาจากปัจจัยที่ก่อให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ทั้งสองด้าน ก่อให้เกิดความหมายอ้างอิงกับลักษณะเฉพาะของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความหมายที่ยึดโยงกับบทบาทหน้าที่และการใช้ประโยชน์จากสถานที่ และความหมายเชิงประสบการณ์ของกวี ในฐานะปัจเจกบุคคล รวมทั้งความหมายเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสังคม และเมื่อพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง การประกอบสร้างความหมายกับสถานที่ดังกล่าว ก็คือการสร้างอัตลักษณ์ของสถานที่ (place identity) นั่นเอง กวีได้ใช้กลวิธีในการประกอบสร้างผ่านภาษาและชุดคำที่แสดงออกถึงความเป็นตัวตน อัตลักษณ์ของคนลาว สอดคล้องกับทัศนะของนักทฤษฎีประกอบสร้างทางสังคมที่เสนอว่า เครื่องมือสำคัญในการประกอบสร้างทางสังคม คือ ภาษา เพราะภาษากำหนดวิธีที่เราเข้าใจโลกผ่านกฎเกณฑ์ของภาษานั้น (Vinney, 2024) สิ่งที่น่าสนใจก็คือ กวีใช้ภาษาแม่ของตนในการประกอบสร้างความหมาย ซึ่งเป็นภาษาที่สะท้อนถึงมโนทัศน์และการรับรู้เชิงประสาทสัมผัสที่ละเอียดอ่อน ทำให้การสร้าง ความหมายของสถานที่สัมพันธ์กับสำนึกในถิ่นที่และความผูกพันต่อสถานที่อย่างกลมกลืน ในขณะเดียวกันก็ยังมีลักษณะสัมพันธ์บทด้วยการใช้ตัวบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาเป็นเครื่องมือในการประกอบสร้างควบคู่กันไป เช่น ตัวบททางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม ขนบประเพณี และวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- ทองคำ อ่อนมะนิสสอน. (2022). *วัดจะนาบุญมหาศาลาว สะบับปัปงใหม่ 2022*. มีดีบุ๊คส์.
- ลูกดอนกะเต็น. (2020). *หอมแผ่นดินลาว*. สมาคมนักเขียนลาว (กรมการพิมพ์).
- วิทวัส นิดสูงเนิน และ ทินกร บัวชู. (2563). สำนักความเป็นพลเมืองของชาติผ่านแบบเรียนและวิถีชีวิตของเยาวชนลาวในชุมชนบ้านถ้ำช้าง เมืองวังเวียงแขวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. *ครุศาสตร์สาร*, 13(1), 265-280. <https://edujournal.bsru.ac.th/publishes/11/articles/244>
- Adams, J. D., Greenwood, D. A., & Russ, M. T. (2017). Sense of Place. In A. Russ, & M. E. Krasny (Eds.), *Urban Environmental Education Review* (pp. 68-75). Cornell University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt1qy5qhq>
- Altman, I., & Low, S. M. (1992). Place Attachment : A Conceptual Inquiry. In I. Altman, & S. M. Low (Eds.), *Place Attachment* (Vol. 12, pp. 1-12). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4>
- Canter, D. (1997). The Facets of Place. In *Toward the Integration of Theory, Methods, Research, and Utilization. Advances in Environment, Behavior and Design* (Vol. 4, pp. 109-147). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-4425-5_4
- Cohen, A. P. (1994). Culture, Identity and the Concept of Boundary. *Revista de Antropología Social*, 3, 49-61. <https://revistas.ucm.es/index.php/RASO/article/view/RASO9494110049A>
- Galbin, A. (2014). *An Introduction to Social Constructionism*. Center for Program and Social Development. Expert Projects Publishing House. <https://www.researchreports.ro/en/an-introduction-to-social-constructionism>
- Hashemnezhad, H., Heidari, A. A., & Hoseini, P. M. (2013). “Sense of Place” and “Place Attachment” (A Comperative Study).

- International Journal of Architecture and Urban Development*, 3(1), 5-12. <https://sanad.iau.ir/Journal/ijaud/Article/796385>
- Hummon, D. M. (1992). Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place. In I. Altman, & S. M. Low (Eds.), *Place Attachment* (Vol. 12, pp. 253-278). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4_12
- Lai, L. Y., Said, I., & Kubota, A. (2013). The Roles of Cultural Spaces in Malaysia's Historic Towns: The Case of Kuala Dungun and Taiping. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 85, 602-625. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.389>
- Mesch, G. S., & Manor, O. (1998). Social Ties, Environmental Perception, and Local Attachment. *Environment and Behavior*, 30(4), 504-519. <https://doi.org/10.1177/001391659803000405>
- Norsidah Ujang and Khalilah Zakariya. (2015). The Notion of Place, Place Meaning and Identity in Urban Regeneration. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 170, 709-717. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.073>
- Rajala, K., Sorice, M. G., & Thomas, V. A. (2020). The meaning(s) of Place: Identifying the Structure of Sense of Place Across a Social–Ecological Landscape. *People and Nature*, 2(3), 718-733. <https://doi.org/10.1002/pan3.10112>
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion.
- Shmuel Shamai. (1991). Sense of Place: An Empirical Measurement. *Geoforum*, 22(3), 347-358. [https://doi.org/10.1016/0016-7185\(91\)90017-K](https://doi.org/10.1016/0016-7185(91)90017-K)
- Steele, F. (1981). *The Sense of Place*. CBI Publishing.
- Vinney, C. (2024, July 28). Social Constructionism Definition and Examples. *Thought Co*. <https://www.thoughtco.com/social-constructionism-4586374>
- Zinsser, W. (2001). *On Writing Well*. Harper Resource Quill.

บทวิจารณ์หนังสือ

Made to Stick ติดอะไรไม่เท่าติดหนึบ

(Made to Stick and Why Some Ideas Survive and Others Die)

ผู้วิจารณ์: ภาคภูมิ วรรณภา

สังกัด: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail: pakpoom.h@msu.ac.th

ข้อมูลหนังสือ

ผู้เขียน: Chip Heath และ Dan Heath ผู้แปล: วิญญู กิ่งคำคุณ

สำนักพิมพ์: WeLearn จำนวน: 328 หน้า

ภาพรวมของ หนังสือ “Made to Stick” โดย Chip และ Dan Heath นำเสนอมุมมองเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับการสื่อสารเชิงประสิทธิภาพผ่านการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความยั่งยืนในใจผู้รับสาร ผู้เขียนได้ตั้งสมมติฐานสำคัญผ่านคำถามเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับปรากฏการณ์การจดจำของมนุษย์ว่า เหตุใดแนวคิดบางประการ

(โดยเฉพาะข่าวลือหรือตำนานร่วมสมัย) จึงสามารถดำรงอยู่และแพร่กระจายอย่างรวดเร็วภายใต้สภาวะที่เรียกว่า “การจดจำที่ฝังแน่น” ในขณะที่ชุดข้อมูลทางธุรกิจหรือแผนยุทธศาสตร์ที่มีโครงสร้างซับซ้อนและเปี่ยมด้วยสาระสำคัญ กลับล้มเหลวในการสร้างความจดจำและถูกละเลยในเวลาอันสั้น การวิเคราะห์หนึ่งมุ่งเน้นไปที่การสืบค้นไปถึงกระบวนการทางพฤติกรรมศาสตร์และกลไกการรับรู้ของมนุษย์ที่ส่งผลต่อความสามารถในการเลือกรับและคงไว้ซึ่งข้อมูลภายในพื้นที่การรับรู้

ในบริบททางสังคมและภาวะวิกฤต ความสนใจในยุคดิจิทัล ในสภาวะการณปัจจุบันที่สังคมเผชิญกับ “ข่าวสารที่มากเกินไป” (Information Overload) ซึ่งเป็นยุคที่ผู้บริโภคสื่อมีช่วงความสนใจที่สั้นลง หนังสือเล่มนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับนักสร้างสรรค์คอนเทนต์และนวัตกรรมสื่อดิจิทัล ซึ่งการสื่อสารที่มีประสิทธิผลในยุคใหม่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการนำเสนอข้อมูลในปริมาณมหาศาล แต่ขึ้นอยู่กับการออกแบบสารที่สามารถแย่งชิงพื้นที่การจดจำท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรงในพื้นที่ดิจิทัลได้ ความเข้าใจในเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้จะช่วยให้ผู้สื่อสารสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอจากเพียงแค่ “การส่งสาร” ไปสู่การ “สร้างผลต่อความคิด” ได้อย่างเป็นรูปธรรม

หัวใจสำคัญของผลงานชิ้นนี้คือการบูรณาการหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ และพฤติกรรมศาสตร์เข้าด้วยกัน เพื่อถอดรหัสออกมาเป็นโครงสร้างเชิงปฏิบัติที่เรียกว่า “SUCCEs Model” ซึ่งประกอบด้วยหลักการ 6 ประการ ได้แก่ ความเรียบง่าย (Simple) ความเหนือความคาดหมาย (Unexpected) ความเป็นรูปธรรม (Concrete) ความน่าเชื่อถือ (Credible) การใช้อารมณ์ร่วม (Emotional) และการเล่าเรื่อง (Stories) กรอบแนวคิดดังกล่าวไม่ใช่เพียงทฤษฎีเชิงนามธรรม แต่เป็นชุดเครื่องมือ (Toolkit) ที่ผ่านการพิสูจน์ผ่านกรณีศึกษาที่หลากหลายและร่วมสมัย ช่วยให้ผู้อ่านเห็นความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและการนำไปใช้จริงได้อย่างชัดเจน การใช้กระบวนการเล่าเรื่องเพื่ออธิบายวิธีการทำให้แนวคิด “ติดหนึบ” ไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจแก่นของศาสตร์การสื่อสาร แต่ยังทำหน้าที่เป็นต้นแบบของนวัตกรรมการสื่อสารที่ทรงพลังซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ได้ทั้งในบริบททางวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง

โครงเรื่องทางความคิดและโครงสร้างระบบ SUCCEs ผู้เขียนได้นำเสนอโครงสร้างเชิงระบบในการออกแบบสารเพื่อให้เกิด “ความยั่งยืนของการจดจำ” โดยไม่ได้มองว่าความสำเร็จของการสื่อสารเป็นเพียงเรื่องของพรสวรรค์ แต่เป็นเรื่อง

ของ กลยุทธ์การจัดการเปรียบเทียบสาร หนังสือเล่มนี้ได้วางรากฐานผ่านแนวคิดที่เรียกว่า “SUCCEs Model” ซึ่งทำหน้าที่เป็นแผนผังในการตรวจสอบและปรับแต่งชุดความคิดให้สอดคล้องกับกลไกการทำงานของสมองมนุษย์ โดยเน้นการเปลี่ยนผ่านจากข้อมูลดิบไปสู่สารที่มีประสิทธิภาพในการจูงใจและการจดจำระยะยาว

แกนสำคัญที่หนังสือเน้นย้ำคือการวิเคราะห์ห่ออุปสรรคสำคัญของการสื่อสารที่เรียกว่า “อคติของความรู้” (The Curse of Knowledge) เป็นสภาวะทางจิตวิทยาที่ผู้สื่อสารมีความเชี่ยวชาญในเนื้อหามากเกินไปจนไม่สามารถจินตนาการได้ว่าผู้ที่ยังไม่มีความรู้พื้นฐานรู้อย่างไร ส่งผลให้การสื่อสารมีความซับซ้อนและเป็นนามธรรมเกินไป หนังสือจึงมุ่งเน้นไปที่การ “การปรับปรุงข้อความ” เพื่อเปลี่ยน “สิ่งที่เราอยากบอก” ให้กลายเป็น “สิ่งที่ผู้รับสารจดจำได้” โดยใช้หลักการทำงานประสานกันระหว่างตรรกะและอารมณ์

ผู้เขียนได้อ่านหนังสือเล่มนี้พบว่าคุณค่าเชิงประจักษ์ของหนังสือเล่มนี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการให้ความรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็น “เครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์” (Strategic Toolkit) ให้แก่ผู้อ่านที่เป็นนักสร้างสรรค์คอนเทนต์ หนังสือทำหน้าที่เป็นเสมือนตะแกรงร่อนความคิดก่อนการเผยแพร่สารสู่สาธารณะ ผู้อ่านจะได้รับเกณฑ์มาตรฐานในการตรวจสอบผลงานตนเองว่ามีความบกพร่องในองค์ประกอบใดที่จะส่งผลต่อความจำระยะยาวของผู้รับสารหรือไม่ การเปลี่ยนจากการตั้งคำถามว่า “เราจะสื่อสารอะไร” ไปสู่การตั้งคำถามว่า “สารของเรามีองค์ประกอบที่จะติดหนึบในใจคนหรือไม่” ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการสร้างนวัตกรรมสื่อที่มีประสิทธิภาพ

ที่สำคัญความน่าเชื่อถือเชิงประจักษ์ของผู้เขียน (Chip และ Dan Heath) ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการสร้างความน่าเชื่อถือด้วยการบูรณาการงานวิจัยทางจิตวิทยาเข้ากับกรณีศึกษาจริงจากหลากหลายสาขาวิชาอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่วงการสาธารณสุขที่ต้องต่อสู้กับข่าวลือ ไปจนถึงยุทธศาสตร์ทางธุรกิจระดับโลกและประเด็นทางสังคมศาสตร์ การที่ข้อสรุปไม่ได้อ้างอิงอยู่บนสัญชาตญาณของผู้เขียนเพียงอย่างเดียว แต่ผ่านการทดลองและมีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ จึงทำให้หนังสือเล่มนี้มีสถานะเป็นมากกว่าหนังสือบริหารธุรกิจทั่วไป แต่เป็นกึ่งตำราวิชาการที่มีความหนักแน่นและสามารถนำไปอ้างอิงในระดับการทำงานที่เป็นมืออาชีพได้

สุนทรียศาสตร์ในรูปแบบการนำเสนอ ในด้านรูปแบบการเขียน ผู้เขียนแสดงให้เห็นถึง “ศิลปะการเล่าเรื่อง” ที่เหนือชั้น สมกับหัวข้อของหนังสือ ภาษาที่ใช้มีการ

แปลและเรียบเรียงอย่างสิ้นไหล เข้าใจง่าย ลดทอนความซับซ้อนของทฤษฎีจิตวิทยาให้กลายเป็นบทสนทนาที่น่าติดตาม จังหวะการดำเนินเรื่องมีความน่าสนใจทำให้ผู้อ่านไม่รู้สึกถึงความแห้งแล้งของตำราวิชาการ แต่กลับเกิดความสุขและกระหายที่จะเรียนรู้ในบทถัดไปอย่างต่อเนื่อง

โครงสร้างของหนังสือถูกออกแบบมาอย่างมีตรรกะ โดยใช้หลักการ SUCCESS เป็นแกนกลางในการดำเนินเรื่อง การเรียงลำดับบทเรียนเป็นไปอย่างมีขั้นตอน เริ่มจากการปูพื้นฐานแนวคิดไปจนถึงการลงลึกในแต่ละองค์ประกอบอย่างอิสระแต่เชื่อมโยงกัน ความต่อเนื่องของเนื้อหาช่วยให้ผู้อ่านสามารถสร้างแผนที่ทางความคิดได้อย่างชัดเจน ทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและไม่สับสน แม้จะเป็นผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานด้านการสื่อสารหรือความรู้ทางนิเทศศาสตร์มาก่อนก็ตาม

หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่น คือความเป็น “วิชาชีพประยุกต์” ที่ผู้อ่านสามารถหยิบจับหลักการไปใช้งานได้ทันที ไม่ว่าจะเป็นการเขียนพาดหัวข่าว การออกแบบแคมเปญโฆษณา หรือการนำเสนองานวิจัย แต่ก็มีข้อจำกัดแม้หลักการพื้นฐานทางจิตวิทยาจะเป็นสากล แต่กรณีศึกษาหรือตัวอย่างบางประการในหนังสือมีบริบทอิงกับสังคมและวัฒนธรรมอเมริกันค่อนข้างสูง ซึ่งผู้อ่านในบริบทไทยอาจต้องใช้ทักษะการ “ถอดบทเรียน” เพื่อปรับเปลี่ยนให้เข้ากับค่านิยมหรือวัฒนธรรมการสื่อสารแบบตะวันออกในโลกแห่งการแข่งขันทางข้อมูลข่าวสาร “ไอเดียที่ยอดเยี่ยม” อาจกลายเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าโดยสิ้นเชิงหากขาดกลยุทธ์ในการสื่อสารที่ทำให้ผู้คนจดจำได้ หนังสือ “Made to Stick” จึงทำหน้าที่เป็นมากกว่าคู่มือเทคนิค แต่เป็นปรัชญาการสื่อสารที่สอนให้เรามอบ “ชีวิต” ให้กับความคิด

ด้วยเหตุผลเชิงประจักษ์ทั้งหมดที่กล่าวมา ผมขอสรุปการแนะนำหนังสือเล่มนี้คือ “แนะนำอย่างยิ่ง” สำหรับผู้ที่ปรารถนาจะเป็นผู้นำทางความคิดในอนาคต เพราะในท้ายที่สุดแล้ว ทักษะที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในศตวรรษที่ 21 ไม่ใช่เพียงแค่การมีนวัตกรรมที่ล้ำสมัย แต่คือทักษะในการสื่อสารนวัตกรรมนั้นให้เข้าไปนั่งอยู่ในใจคนได้อย่างถาวร หนังสือเล่มนี้จึงเปรียบเสมือน “เข็มทิศเชิงยุทธศาสตร์” ที่จะช่วยยกระดับมาตรฐานการสื่อสารของคุณจากการเป็นเพียงผู้ส่งสาร ไปสู่การเป็นนักสื่อสารที่สร้างแรงสั่นสะเทือนต่อความรู้สึกและนึกคิดของผู้อ่านอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ชิป ฮีธ และ แดน ฮีธ. (2551). *Made to Stick ติดอะไรไม่เท่าติดหนึบ*.
(วิโรจน์ ภัทรมนตรี, แปล). วีเลิร์น.

ข้อกำหนดการเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์กับสังคม

1. เป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ พร้อมบทความย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมีขอบเขตเนื้อหาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้แก่ 1) อักษรศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2) ภาษาและภาษาศาสตร์ 3) ประวัติศาสตร์และปรัชญาแห่งศาสตร์ความรู้ 4) การพัฒนา และ 5) วัฒนธรรมศึกษา
2. ระบุชื่อบทความ และชื่อ-นามสกุลจริง พร้อมวุฒิการศึกษา ตำแหน่ง สถานที่ทำงาน และอีเมลของผู้เขียนบทความอย่างชัดเจน เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
3. บทความมีความยาวของต้นฉบับไม่เกิน 15 หน้าตามรูปแบบที่วารสารฯ กำหนด
4. บทความที่ส่งเข้ารับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารฯ ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อนและไม่ส่งต้นฉบับบทความซ้ำซ้อนกับวารสารอื่นในช่วงเวลาเดียวกันกับที่เสนอต่อวารสารมนุษยศาสตร์กับสังคม
5. ตัวอักษร รูปแบบการพิมพ์ และรูปแบบการเขียนอ้างอิง ตามรูปแบบที่วารสารกำหนด

จริยธรรมการตีพิมพ์ผลงาน

จริยธรรมของผู้นิพนธ์ (Author)

1. บทความต้องไม่คัดลอกผลงานของผู้อื่น
2. ผู้เขียนต้องอ้างอิงผลงานของผู้อื่น หากมีการนำผลงานเหล่านั้นมาใช้ในบทความของตนเอง เช่น รูปภาพ ตาราง เป็นต้น
3. ผู้เขียนต้องตรวจสอบความถูกต้องของรายการเอกสารอ้างอิง ทั้งในแง่ของรูปแบบและเนื้อหา
4. ผู้เขียนบทความจะต้องปรับบทความตามรูปแบบและขนาดตัวอักษรตามแบบฟอร์ม (Template) ของวารสารมนุษย์กับสังคม
5. ผู้เขียนที่มีชื่อปรากฏในบทความทุกคนต้องเป็นผู้ที่มีส่วนในการดำเนินการบทความจริง
6. ผู้เขียนต้องระบุแหล่งทุนที่สนับสนุนในการทำวิจัยนี้ และ/หรือหากมีผลประโยชน์ทับซ้อน จะต้องระบุในบทความอย่างชัดเจน และแจ้งให้กองบรรณาธิการวารสารมนุษย์กับสังคมทราบ
7. ผู้เขียนต้องไม่นำเอกสารวิชาการที่ไม่ได้อ่านมาอ้างอิงหรือใส่ไว้ในเอกสารอ้างอิง
8. การกล่าวขอบคุณผู้มีส่วนช่วยเหลือในกิตติกรรมประกาศนั้น หากสามารถทำได้ ผู้เขียนบทความต้องขออนุญาตจากผู้เขียนประสงค์จะขอบคุณเสียก่อน
9. ในบทความผู้เขียนจะต้องไม่รายงานข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็น การสร้างข้อมูลเท็จ หรือการปลอมแปลง บิดเบือน รวมไปถึงการตกแต่งหรือเลือกแสดงข้อมูลเฉพาะที่สอดคล้องกับข้อสรุป
10. กรณีที่ผลงานเป็นการศึกษาวิจัยและทำการทดลองในคนหรือสัตว์ทดลอง โดยการทดลอง ในคนอาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความปลอดภัย และสุขภาวะของคน ขอให้แนบหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์หรือสัตว์ทดลอง ทั้งนี้ การอนุมัติให้ลงตีพิมพ์ขึ้นอยู่กับพิจารณาจากกองบรรณาธิการวารสารมนุษย์กับสังคมถือเป็นที่สุด

จริยธรรมของบรรณาธิการ (Editor)

1. บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาคุณภาพของบทความ เพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารที่ตนรับผิดชอบ และไม่ตีพิมพ์บทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้ว
2. บรรณาธิการต้องไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียนและผู้ประเมินบทความแก่บุคคลอื่น ๆ
3. บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัยที่มีระเบียบวิธีวิจัยที่ถูกต้อง และให้ผลที่น่าเชื่อถือ โดยนำผลของการวิจัยมาเป็นตัวชี้แนะว่า สมควรตีพิมพ์เผยแพร่หรือไม่
4. บรรณาธิการต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนและผู้ประเมิน
5. บรรณาธิการต้องมีการตรวจสอบบทความในด้านการคัดลอกผลงานผู้อื่น (Plagiarism) อย่างจริงจัง

จริยธรรมของผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ (Reviewer)

1. ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูลในบทความแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องในช่วงระยะเวลาของการประเมินบทความ
2. หากผู้ประเมินบทความมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนผู้ประเมินบทความ จะต้องแจ้งให้บรรณาธิการวารสารทราบและปฏิเสธการประเมินบทความนั้น ๆ
3. ผู้ประเมินบทความควรรับประเมินบทความเฉพาะสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ และหากมีส่วนใดของบทความที่มีความเหมือนกัน หรือซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่น ๆ ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ

บทลงโทษการคัดลอกผลงานหรือส่งผลงานซ้ำซ้อนกับวารสารอื่น

หากกองบรรณาธิการวารสารมนุษย์กับสังคมพบการคัดลอกผลงานของผู้อื่นหรือตนเองโดยมิชอบ หรือมีการปลอมแปลงข้อมูลของผู้อื่นหรือตนเองโดยมิชอบ บทความนั้นจะต้องถูกระงับการประเมิน และถูกถอดถอนบทความ ทั้งนี้ กองบรรณาธิการจะติดต่อผู้เขียนเพื่อแจ้งปฏิเสธการตีพิมพ์ และผู้เขียนบทความต้องได้รับบทลงโทษที่ทางวารสารฯ กำหนด ดังนี้

1. ผู้เขียนที่กระทำผิดจริยธรรมการส่งผลงานตีพิมพ์ จะถูกถอดถอนบทความนั้น โดยบรรณาธิการวารสารฯ จะดำเนินการถอดถอนบทความได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้เขียน ซึ่งถือเป็นสิทธิและความรับผิดชอบต่อบทความของบรรณาธิการ

2. ผู้เขียนที่กระทำผิดจริยธรรมการส่งผลงานตีพิมพ์ จะถูกระงับการส่งผลงานในวารสารมนุษย์กับสังคมเป็นระยะเวลา 3 ปี นับตั้งแต่กองบรรณาธิการวารสารฯ ตรวจพบการกระทำผิดจริยธรรมการส่งผลงานตีพิมพ์

3. กองบรรณาธิการวารสารฯ จะดำเนินการทำหนังสือแจ้งข้อมูลการกระทำผิดจริยธรรมการส่งผลงานตีพิมพ์ไปยังต้นสังกัดของผู้เขียน เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาลงโทษตามสมควร